

WIJTSCHATE 1916 (Kirche mit Friedhof)

Vlaanderen
is erfgoed

Onderzoeksrapport

Het vooroorlogse kerkhof van Wijtschate onder het Sint-Medardusplein (Heuvelland, W.-Vl.). Deel 1: rapport

Eindverslag van vier toevalsvondsten

Agentschap
Onroerend
Erfgoed

COLOFON

TITEL

Het vooroorlogse kerkhof van Wijtschate onder het Sint-Medardusplein (Heuvelland, W.-VI.). Deel 1: rapport Eindverslag van vier toevalsvondsten.

REEKS

Onderzoeksrapporten agentschap Onroerend Erfgoed nr. 314

AUTEURS

Arno van den Dorpel, Emiel Vandewalle, April Pijpelink, Simon Verdegem, Yelmer Debouck, Elenora Vanbrabant, Birger Stichelbaut, Kristof Haneca, Marnix Pieters en Sofie Vanhoutte

JAAR VAN UITGAVE

2023

Een uitgave van agentschap Onroerend Erfgoed Wetenschappelijke instelling van de Vlaamse Overheid, Beleidsdomein Omgeving
Published by the Flanders Heritage Agency Scientific Institution of the Flemish Government, policy area Environment

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER

Peter De Wilde

OMSLAGILLUSTRATIE

Tekening van een zekere Seidel, uit 1916, die de Sint-Medarduskerk van Wijtschate toont, of beter gezegd de ruïne die ervan overschiet, achter het kerkhof, in 1916 tijdens de Eerste Wereldoorlog. Met tekst: Wytschaete 1916 (Kirche mit Friedhof). Copyright: Westhoek Verbeeldt (uit privé-collectie). Foto van één van de aangetroffen graven van het vooroorlogse kerkhof. Foto door Simon Verdegem. Copyright: agentschap Onroerend Erfgoed.

agentschap Onroerend Erfgoed
Havenlaan 88 bus 5
1000 Brussel
T +32 2 553 16 50
info@onroenderfgoed.be
www.onroenderfgoed.be

Dit werk is beschikbaar onder de Modellicentie Gratis Hergebruik v1.0.
This work is licensed under the Free Open Data Licence v1.0.

Dit werk is beschikbaar onder een Creative Commons Naamsvermelding 4.0 Internationaal-licentie. Bezoek <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/> om een kopie te zien van de licentie.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License. To view a copy of this license, visit <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>.

<https://doi.org/10.55465/IYEC7229>
ISSN 1371-4678
D/2023/3241/451

HET VOORROORLOGSE
KERKHOF VAN WIJTSCHATE
ONDER HET SINT-
MEDARDUSPLEIN
(HEUVELLAND, W.-VL.)

Eindverslag van vier toevalsvondsten

Deel 1: rapport

ARNO VAN DEN DORPEL, EMIEL VANDEWALLE, APRIL PIJPELINK, SIMON
VERDEGEM, YELMER DEBOUCK, ELENORA VANBRABANT, BIRGER STICHELBAUT,
KRISTOF HANECA, MARNIX PIETERS EN SOFIE VANHOUTTE

8.1.3	INHUMATIES	49
8.1.4	GRANAATTRECHTERS	57
8.1.5	OORLOGSSLACHTOFFERS	58
8.2	VONDSTEN	62
8.2.1	OVERZICHT	62
8.2.2	GRAFVONDSTEN GEKOPPELD AAN EEN INDIVIDU.....	62
8.2.3	<i>EX SITU</i> VONDSTEN UIT DE KERKHOFLAAG.....	99
9	DEEL 2 – KRUISPUNT SINT-MEDARDUSPLEIN – HOSPICESTRAAT	106
9.1	SPOREN EN STRUCTUREN.....	106
9.1.1	ALGEMEEN	106
9.1.2	HET KERKHOF	107
9.1.3	INHUMATIES	107
9.1.4	GRACHTSEGMENT	112
9.1.5	EERSTE WERELDOORLOG.....	113
9.2	VONDSTEN	118
9.2.1	GRAFVONDSTEN GEKOPPELD AAN EEN INDIVIDU.....	118
9.2.2	<i>EX SITU</i> VONDSTEN UIT DE KERKHOFLAAG.....	122
9.2.3	VONDSTEN UIT DE EERSTE WERELDOORLOG.....	122
10	DEEL 3 – STOEPZONE SINT MEDARDUSPLEIN 18	124
10.1	SPOREN EN STRUCTUREN.....	124
10.1.1	ALGEMEEN	124
10.1.2	INHUMATIE (IND 226).....	125
10.2	VONDSTEN	126
11	DEEL 4 – HUISAANSLUITINGEN SINT-MEDARDUSPLEIN	129
11.1	SPOREN EN STRUCTUREN.....	129
11.1.1	ALGEMEEN	129
11.1.2	INHUMATIES	132
11.1.3	ORIËNTATIE GRAVEN.....	134
11.1.4	LICHAAMSPPOSITIE	134
11.2	VONDSTEN	134
12	NATUURWETENSCHAPPELIJK ONDERZOEK.....	136
12.1	AMS ¹⁴ C-ANALYSES	136
12.1.1	SELECTIE.....	136
12.1.2	RESULTATEN	138
12.2	ISOTOPEN	140
12.3	FYSISCH-ANTROPOLOGISCH ONDERZOEK.....	140
12.4	HOUTONDERZOEK GRAFKISTEN	140

13	SYNTHESE	144
13.1	ALGEMEEN	144
13.2	MIDDELEEUWSE KERKHOFLAAG.....	144
13.3	INHUMATIES	145
13.3.1	OVERZICHT.....	145
13.3.2	PERIODEOVERKOEPELENDE VASTSTELLINGEN.....	147
13.3.3	FASERING	151
13.4	GRACHTSEGMENT.....	166
13.5	SPOREN UIT DE EERSTE WERELDOORLOG.....	167
14	ONDERZOEKSVRAGEN	170
14.1	VERHOUDING ANTROPOMORFE GRAVEN TEN OPZICHTE VAN ANDERE VOORBEELDEN IN VLAANDEREN NAAR DATERING EN TYPOLOGIE	170
14.2	INZICHTEN IN DE ONTSTAANSGESCHIEDENIS VAN WIJTSCHATE	172
14.3	DEMOGRAFISCHE EVOLUTIE.....	173
14.4	EVOLUTIE IN GRAFORIËNTATIES.....	174
14.5	WAT LEREN DE KISTVERSIERINGEN ONS? KAN HIER OOK EEN EVOLUTIE IN HERKEND WORDEN?	175
14.6	KAN ER EEN CHRONOLOGISCHE EVOLUTIE HERKEND WORDEN IN HET GEBRUIK VAN HOUT VOOR DE KISTEN?	175
15	BIBLIOGRAFIE	176
15.1	LITERATUUR	176
15.2	WEBSITES	178
16	LIJST VAN FIGUREN	179
17	LIJST VAN TABELLEN	187

1 INLEIDING

Aquafin nv is sinds enkele jaren bezig met de vernieuwing van de DWA- en RWA-leidingen in het stratentracé van het dorp Wijtschate (gemeente Heuvelland). Tijdens deze werken werd reeds meermaals archeologisch waardevol erfgoed uit de Eerste Wereldoorlog aangetroffen en bijgevolg opgegraven via toevalsvondstmeldingen (zie verder). In het najaar van 2020 stond de aanleg van het rioleringsstracé aan de noordzijde van het Sint-Medardusplein op de planning van Aquafin. Een tweede deel op het kruispunt met de Hospicestraat stond in het voorjaar van 2021 gepland.

Eind mei 2020 startte de aanleg van de rioleringen in de Hospicestraat. Ter hoogte van huisnummer 37/39 werden restanten van een loopgraaf aangetroffen. Bijgevolg werden deze vondsten gemeld op 4 juni 2020 en noopte zich een opgraving, die uitgevoerd werd op 6 juni 2020.¹ Een 30-tal meter verder werden de betonnen muren van een Duitse bunker aangesneden. Omdat verwacht werd dat in het verdere straattracé archeologische sporen uit de Eerste Wereldoorlog met eenzelfde frequentie konden worden aangetroffen, werd beslist om de werken te staken en het gabarit van de rioleringen preventief op te graven. De melding vond plaats op 9 juni 2020 (dossier ID 4665). De opgraving (fase 1) ging van start op 17 juni 2020 en kon worden afgerond op 16 juli 2020. Na het bouwverlof werden de rioleringswerken verder opgevolgd en waar nodig werden basisregistraties uitgevoerd. Deze fase liep tot en met 25 september (fase 2).²

Figuur 1: Deel 1 na afronding van de opgraving, zicht vanuit het oosten (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Na de Hospicestraat was de noordelijke doorsteek van het Sint-Medardusplein aan de beurt. De graafwerken voor de aanleg van het rioleringsstracé beoogden een diepte van ongeveer 3 m, het uitkofferen voor de heraanleg van de straat een diepte van 60 cm. Gezien het archeologisch

¹ Vanhoutte & Decorte 2020.

² Verdegem *et al.* 2023.

waardevolle bodemarchief van de Hospicestraat werd verwacht dat opnieuw veel archeologische sporen aan het licht zouden komen. Dit werd bevestigd door een beknopte desktopstudie met betrekking tot het tracé (cf. *infra*). Daarom werd beslist om na de opbraak van het wegdek en vóór de eigenlijke rioleringswerken de afgraving tot op het archeologisch niveau te begeleiden. Deze graafwerken werden uitgevoerd op 16 september 2020. In de eerste lopende meter van het tracé was het al meteen prijs: op zeer geringe diepte kwamen menselijke resten aan het licht. De toevalsvondstprocedure werd meteen in werking gebracht (dossier ID 5606). Deze toevalsvondst wordt verder aangeduid als **deel 1**.

De planning van de rioleringswerken liet niet toe het eigenlijke kruispunt van het Sint-Medardusplein met de Hospicestraat gelijktijdig te onderzoeken met de rest van het Sint-Medardusplein. Het onderzoek op deze locatie ging van start op 8 maart en eindigde op 12 maart en behandelde het stuk van het wegtracé tussen de vorige opgraving en het kruispunt met de Hospicestraat. Na een korte onderbreking werd het eigenlijke kruispunt opengebrouwen en archeologisch onderzocht op 17 en 18 maart (dossier TV ID 7477). Deze toevalsvondst wordt verder aangeduid als **deel 2**.

Figuur 2: Het noordelijke deel van het Sint-Medardusplein (deel 2) vóór de archeologische werken, foto vanuit het westen (richting het kruispunt met de Hospicestraat). Op de voorgrond is het uiteinde van de werkput van deel 1 nog te zien (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Na het onderzoek op het kruispunt konden de eigenlijke rioleringswerken hervat worden. Na het plaatsen van de rioleringsbuizen werd begonnen aan de afwerking van de bovenbouw. In eerste instantie werd de weg uitgekofferd. Ter hoogte van huisnummer 18 werden hierbij opnieuw menselijke resten aangetroffen die zich grotendeels onder de afboordingssteen van de stoep bevonden. Om de werken niet te vertragen werd dezelfde dag, op 13 april 2021, nog een team opgeroepen om de skeletresten archeologisch op te graven. Deze toevalsvondst wordt verder aangeduid als **deel 3**.

Figuur 3: Zicht op de vondstlocatie van deel 3 ter hoogte van de noordelijke stoeprand (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 4: Eén van de huisaansluitingen tijdens de archeologische werkzaamheden (© agentschap Onroerend Erfgoed).

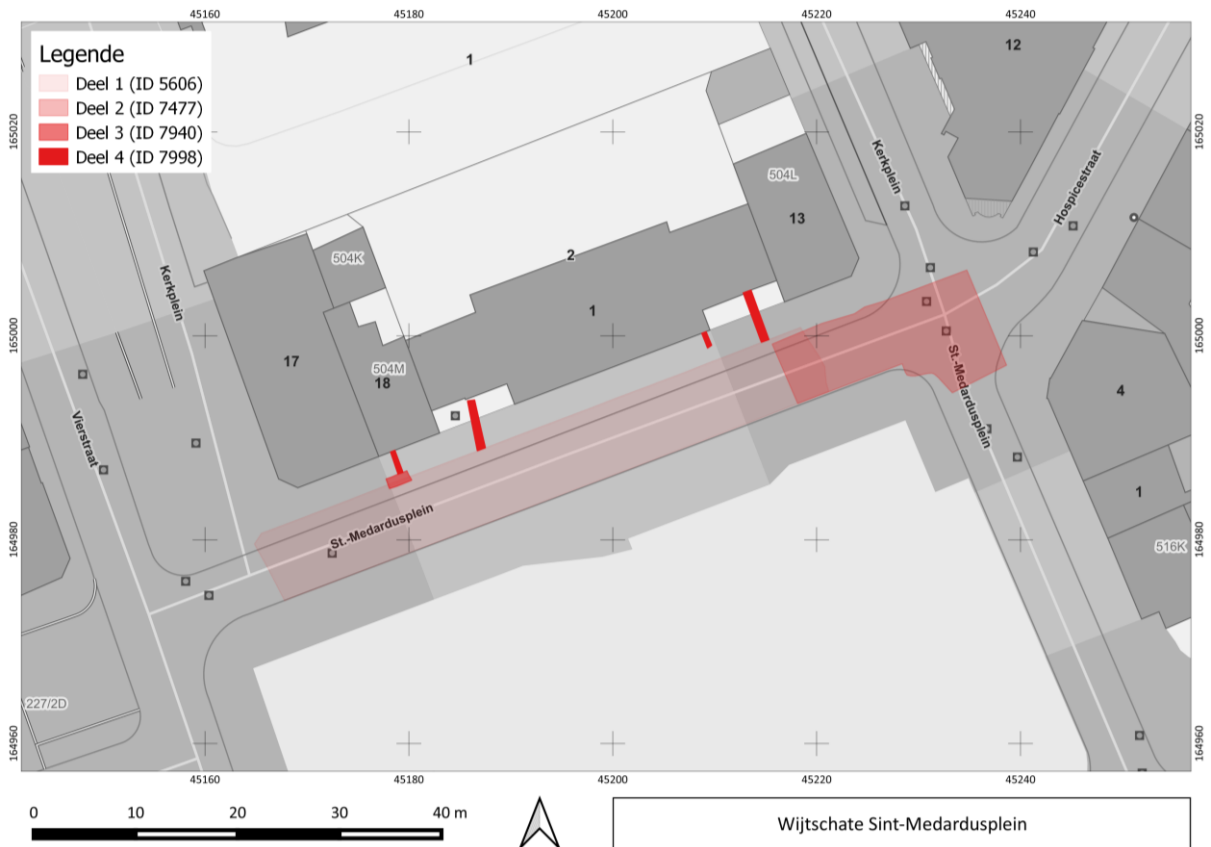
In een laatste fase werden de huisaansluitingen uitgevoerd. Opnieuw werden hierbij menselijke resten aangesneden. Botmateriaal werd verspreid aangetroffen na uitbraak van de stoepstenen en tijdens het uitgraven van de leidings sleuven werden zelfs skeletten *in situ* vrij gelegd. De werken werden bijgevolg gestaakt en na overleg werd beslist om alle aansluitingen preventief op te graven teneinde de werken vlot te laten verlopen. Deze fase wordt verder aangeduid als **deel 4**.

Het archeologische onderzoek leverde sporen op die een belangrijke bijdrage leveren aan de geschiedenis van Wijtschate. Zo werd een grachtsegment aangesneden dat mogelijk gelinkt kan worden aan de site met walgracht die zich vroeger ter hoogte van het huidige plein bevond. Ook het zuidelijke deel van het vooroorlogse kerkhof werd aangetroffen waarvan sommige graven teruggaan tot het tweede kwart van de 11de eeuw. In totaal werden 132 grafkuilen geregistreerd, waarvan er 125 nog bewaarde menselijke resten bevatten. Ten slotte werden ook sporen vastgesteld die te dateren zijn in de Eerste Wereldoorlog. Naast een loopgraafsegment en enkele granaattrechters werden ook de stoffelijke resten van twee gesneuvelde militairen geborgen.

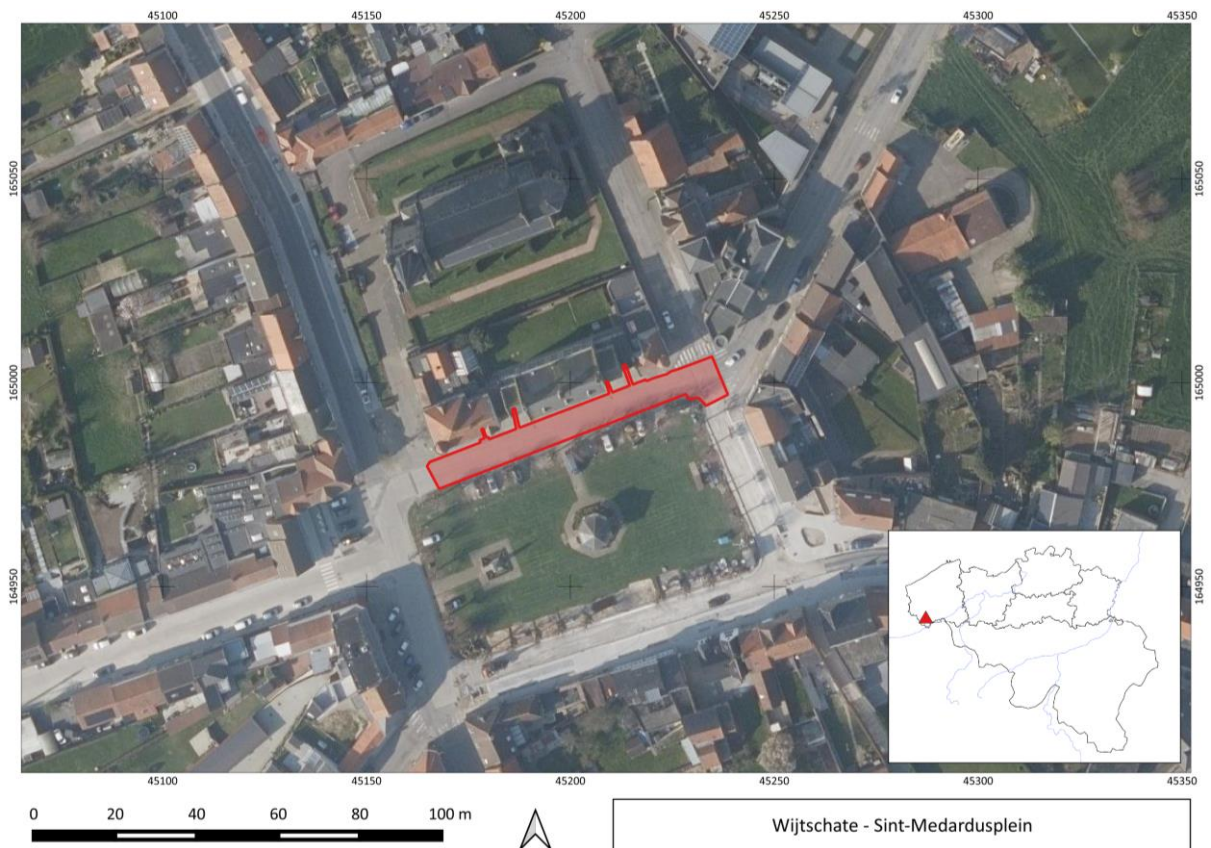
Dit eindverslag behandelt de totaliteit van de toevalsvondsten rond het Sint-Medardusplein. De uitgewerkte resultaten van dit archeologisch onderzoek, de verdere verwerking van de onderzoeksgegevens en vondsten, en de interpretatie van de site binnen de ruimere historische context vormen het onderwerp van dit eindverslag.

Figuur 5: Locatie van de totale onderzochte zone (rood) op de GRB-kaart (© Digitaal Vlaanderen).

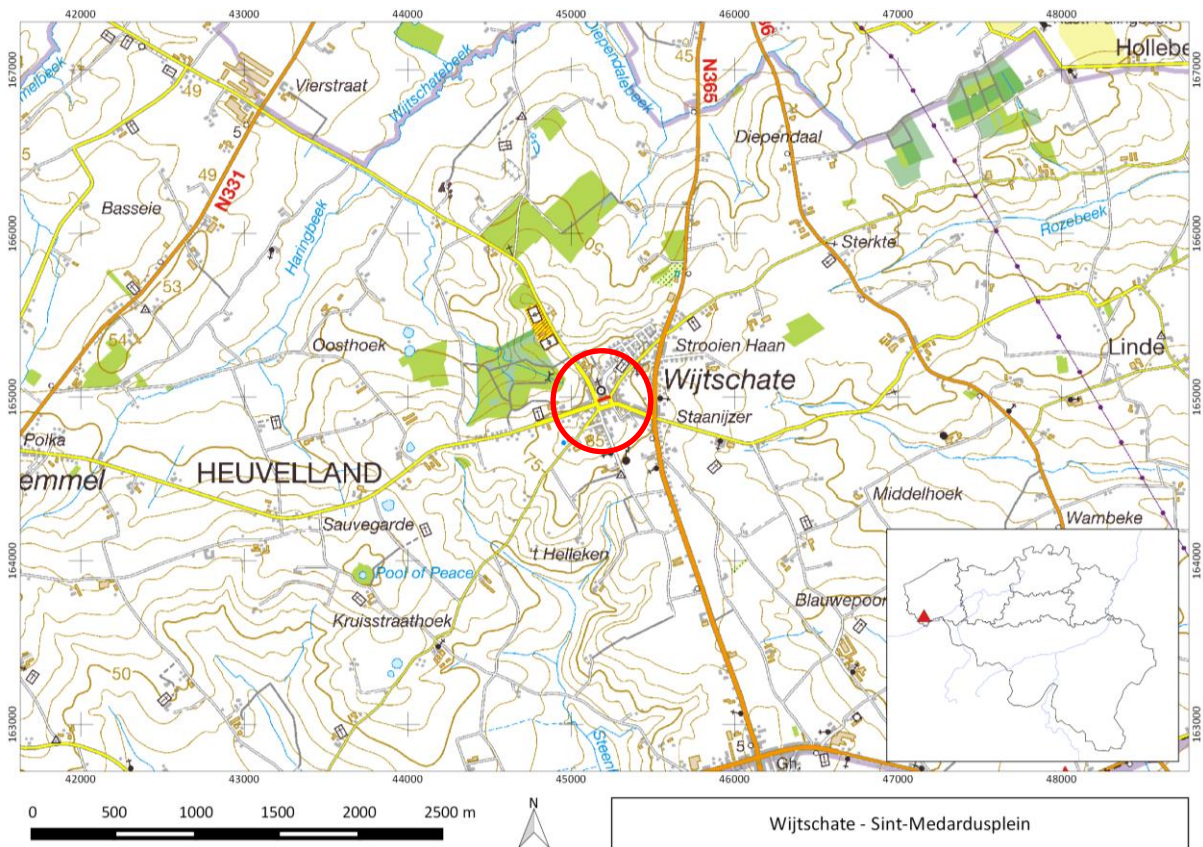

Figuur 6: Locatie van de onderzochte zone, met aanduiding van de verschillende onderdelen, weergegeven op de GRB-kaart (© Digitaal Vlaanderen).

Figuur 7: Locatie van de totale onderzochte zone (rood) op de meest recente, middenschalige orthofoto (© Digitaal Vlaanderen).

Figuur 8: Locatie van de totale onderzochte zone op de topografische kaart (© Digitaal Vlaanderen).

2 ADMINISTRATIEVE GEGEVENS VAN HET PROJECT

Wijtschate (Heuvelland) – Sint-Medardusplein

Projectcode	Deel 1: 2020I174 (TV ID 5606) Deel 2: 2021C69 (TV ID 7477) Deel 3: 2021D126 (TV ID 7940) Deel 4: 2021D243 (TV ID 7998)	
Erkende archeoloog	Agentschap Onroerend Erfgoed (OE) OE/ERK/Archeoloog/2015/00001 Sofie Vanhoutte	
Veldwerkleider	Simon Verdegem	
Locatiegegevens van het onderzochte gebied		
Provincie	West-Vlaanderen	
Gemeente / Deelgemeente	Heuvelland / Wijtschate	
Adres	Deel 1: Sint-Medardusplein (noordzijde) Deel 2: Kerkplein 13 Deel 3: Sint-Medardusplein 18 Deel 4: Sint-Medardusplein 1	
Toponiem	/	
Bounding box (van de volledige zone) in Lambertcoördinaten (EPSG:31370)	A: x = 45239.486; y = 164996.358 B: x = 45232.773; y = 165012.021 C: x = 45161.563; y = 164984.636 D: x = 45168.504; y = 164971.643	
Kadastrale informatie	Heuvelland/1ste Afd./Wijtschate/Openbaar domein	
Toevalsvondst		
Datum vondst	Deel 1: 16/09/2020 Deel 2: 05/03/2021 Deel 3: 13/04/2021 Deel 4: 16/04/2021	
Datum melding	Deel 1: 16/09/2020 (melding ID 628) Deel 2: 05/03/2021 (melding ID 716) Deel 3: 13/04/2021 (melding ID 736) Deel 4: 19/04/2021 (melding ID 738)	
Dossiernummer	Deel 1: ID 5606 Deel 2: ID 7477 Deel 3: ID 7940 Deel 4: ID 7998	
CAI	https://id.erfgoed.net/waarnemingen/980245	
Begin- en einddatum veldwerk	Deel 1: 16/09/2020 – 26/10/2020 Deel 2: 08/03/2021 – 18/03/2021 Deel 3: 13/04/2021 Deel 4: 26/04/2021	
Oppervlakte van het onderzoeksgebied	Deel 1: ca. 400 m ² Deel 3: 2,73 m ²	Deel 2: 162 m ² Deel 4: 9,72 m ²

//

Terreinwerk deel 1:

Ruben Willaert NV

Simon Verdegem (veldwerkleider)
Permanent aanwezig
Yelmer Debouck (assistent-archeoloog)
22, 23 en 26 oktober

Onroerend Erfgoed

Katleen Couchez (assistent-archeoloog)
Permanent aanwezig
Jordy Moies (assistent-archeoloog)
Permanent aanwezig
Steffie Peetermans (assistent-archeoloog)
Permanent aanwezig
Sofie Vanhoutte (erkend archeoloog)
16, 17, 21 en 23 september en 6, 7, 12, 14, 19 en 21 t.e.m. 26 oktober
Serge Wackenier (technisch assistent)
9 t.e.m. 23 oktober
Norbert Clarysse (technisch assistent)
9 t.e.m. 23 oktober

Terreinwerk deel 2:

Ruben Willaert NV

Simon Verdegem (veldwerkleider)
17 en 18 maart
Yelmer Debouck (assistent-archeoloog)
Permanent aanwezig
Branco Lannoy (assistent-archeoloog)
10 en 11 maart

Group Monument – Afdeling Archeologie

Jelle Defrancq (veldwerkleider)
8 t.e.m. 12 maart
Kylian Verhaevert (assistent-archeoloog)
8, 9, 11, 17 en 18 maart

Terreinwerk deel 3:

Ruben Willaert NV

Simon Verdegem (veldwerkleider)

BAAC Vlaanderen

Nandy Dolman (fysisch antropoloog)

Terreinwerk deel 4:

Ruben Willaert NV

Simon Verdegem (veldwerkleider)

Monument Vandekerckhove NV

Kylian Verhaevert (assistent archeoloog)

Agentschap Onroerend Erfgoed

Sam De Decker (VM)
Sofie Vanhoutte

Opmetingen	Simon Verdegem (deel 1 en 3) Yelmer Debouck (deel 2) Kylia Verhaevert (deel 4)
Aanmaak plannen en kaartmateriaal	Simon Verdegem (deel 1, 3 en 4) Yelmer Debouck (deel 2)
Fotografie terrein	Simon Verdegem (deel 1, 3 en 4) Yelmer Debouck (deel 2) Johan Van Laecke (landmeter-expert OE) (drone-fotografie deel 1)
Fotografie vondsten	Emiel Vandewalle
Studie vondsten	Arno van den Dorpel Emiel Vandewalle
Fysisch-antropologisch onderzoek	April Pijpelink
Studie historische luchtfoto's	Birger Stichelbaut (CHAL, Centrum Historische & Archeologische Luchtfotografie, Universiteit Gent)
Houtonderzoek	Kristof Haneca (agentschap OE)
AMS C14-analyses	Mathieu Boudin (KIK)
Bodemkundig onderzoek	Marnix Pieters (agentschap OE)
Algemene rapportage	Arno van den Dorpel Emiel Vandewalle Simon Verdegem
Finale lay-out	Sylvia Mazereel (archeologisch tekenaar OE)

3 DE ONDERZOEKSOPDRACHT

3.1 ALGEMENE BEPALINGEN

Het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013 vermeldt het volgende in verband met toevalsvondsten, onder Hoofdstuk 5. Archeologie – Onderafdeling 4. Toevalsvondsten:

Art. 5.1.4. Iedereen die, op een ander moment dan bij het uitvoeren van een archeologisch vooronderzoek, een archeologische opgraving of het gebruik van een metaaldetector, een roerend of onroerend goed vindt waarvan hij weet of redelijkerwijs moet vermoeden dat het archeologische erfgoedwaarde heeft, is verplicht daarvan binnen drie dagen aangifte

te doen bij het agentschap. De Vlaamse Regering kan de nadere regels daarvoor bepalen. In voorkomend geval brengt het agentschap de zakelijkrechthouder en de gebruiker van de betrokken percelen, als ze niet de vinder zijn, en de gemeenten waar de vondsten worden gedaan ervan op de hoogte dat er vondsten zijn gedaan die vermoedelijk archeologische erfgoedwaarde hebben en wat de rechtsgevolgen daarvan zijn. De zakelijkrechthouder, de gebruiker en de vinder moeten tot de tiende dag na de aangifte:

1° de archeologische artefacten en hun vindplaats in onveranderde toestand bewaren;

2° de archeologische artefacten en hun context tegen beschadiging of vernieling beschermen;

3° de archeologische artefacten en hun context toegankelijk maken voor onderzoek door het agentschap.

De Vlaamse Regering kan de nadere regels daarvoor bepalen.

Na het onderzoek, vermeld in het derde lid, 3°, kan het agentschap de termijn van tien dagen inkorten of verlengen. Het agentschap brengt de zakelijkrechthouder en de gebruiker daarvan per beveiligde zending op de hoogte. Na het verstrijken van de termijn zijn de zakelijkrechthouder, de gebruiker en de vinder niet langer onderworpen aan het passiefbehoudsbeginsel voor archeologisch erfgoed voor wat betreft de gemelde vondst.

De Memorie van Toelichting van het Onroerenderfgoeddecreet vult aan:

Artikel 5.1.4. (...) De bij decreet opgelegde bewaarmogelijkheden blijven gedurende tien dagen van kracht. Gedurende deze periode beschikt de Vlaamse overheid over de nodige tijd om de noodzakelijke vaststellingen te doen of te laten doen op het terrein. De Vlaamse overheid werkt zoveel mogelijk samen met de betrokken onroerenderfgoedgemeente(n). Op basis van de terreinevaluatie kan de Vlaamse overheid de termijn van tien dagen verlengen of inkorten. Eventuele financiële tegemoetkomingen als gevolg van een termijnverlenging kunnen in uitvoeringsbesluiten worden behandeld (zoals bepaald in artikel 10.3.3). Omdat deze financiële tegemoetkomingen volledig voor rekening van de Vlaamse overheid zijn, is de Vlaamse administratie volledig voor het proces van toevalsvondsten bevoegd.

Het Onroerenderfgoedbesluit van de Vlaamse Regering van 16 mei 2014 betreffende de uitvoering van het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013 (gewijzigd bij besluit van de Vlaamse Regering van 4 december 2015) vervolledigt als volgt:

Artikel 5.5.4. Met toepassing van artikel 5.1.4 van het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013 en in afwijking van artikel 5.5.1 tot en met artikel 5.5.3 van dit besluit geldt voor archeologische vooronderzoeken met ingreep in de bodem en archeologische opgravingen die volgen op een toevalsvondst en uitgevoerd worden door het agentschap, een onmiddellijke toelating.

Een toevalsvondst dient steeds op korte termijn behandeld te worden. Hierdoor beperkt de onderzoeksopdracht zich tot het evalueren van het bodemarchief en het *ex situ* bewaren van mogelijk archeologisch materiaal dat dreigt vernietigd te worden. Binnen de context van een toevalsvondst kan een voorafgaandelijk bureauonderzoek niet plaatsvinden. Dit bureauonderzoek dat de landschappelijke, bodemkundige, historische en archeologische voorkennis van de vindplaats verzamelt, is noodzakelijkerwijze na het terreinonderzoek gebeurd; de resultaten zijn in dit eindverslag opgenomen (zie 6.).

////////////////////////////////////

3.2 DE VRAAGSTELLING MET BETREKKING TOT DE ARCHEOLOGISCHE SITE

Aangezien het hier toevalsvondsten betreft, was een vooraf bepaalde vraagstelling niet aan de orde.

Het doel van het onderzoek van een toevalsvondst beperkt zich tot inzicht verkrijgen in de aard van de aangetroffen archeologische sporen en vondsten, hun datering en indien van toepassing hun relatie en fasering, alsook het *ex situ* bewaren van de vondsten die dreigen vernietigd te worden.

Voor dit eindverslag is dit onderzoek uitgebreid. De resultaten van het archeologisch onderzoek zijn bestudeerd in het licht van de archeologische voorkennis van het gebied en de historische context om te komen tot een interpretatie van de site.

Figuur 9: De noordelijke zijde van het Sint-Medardusplein, vanuit het oosten (t.h.v. kruispunt met Kerkplein en Hospicestraat) vóór de uitbraak van de bovenbouw. Links op de foto is de kiosk te zien die zich centraal op de graszone van het Sint-Medardusplein bevindt (© agentschap Onroerend Erfgoed).

3.3 RANDVOORWAARDEN BIJ TOEVALSVONDSTEN

De randvoorwaarden noodzakelijk voor het onderzoek van een toevalsvondst worden beschreven in artikel 5.1.4. van het Onroerendergoeddecreet van 12 juli 2013: *‘De zakelijkrechthouder, de gebruiker en de vinder moeten tot de tiende dag na de aangifte de archeologische artefacten en hun vindplaats in onveranderde toestand bewaren, de archeologische artefacten en hun context tegen beschadiging of vernieling beschermen, de archeologische artefacten en hun context toegankelijk maken voor onderzoek door het agentschap’.*

Alle regelingen werden besproken en afgetoetst met bouwheer, uitvoerende firma en gemeentebestuur. Het terreinonderzoek nam uiteindelijk 32 werkdagen in beslag (23 werkdagen voor deel 1, 7 werkdagen voor deel 2, 1 werkdag voor deel 3 en 1 werkdag voor deel 4).

Vóór de rioleringswerken werd het wegdek over de volledige breedte uitgebroken (deel 1 en deel 3). Vervolgens werd onder begeleiding van het archeologisch team gegraven tot een diepte van maximum 60 cm (diepte van uitkoffering na rioleringswerken). Indien het archeologisch vlak op deze diepte nog niet was bereikt, kon enkel binnen het gabarit van de toekomstige leidingen dieper gegraven worden tot een maximum diepte die overeenkwam met de bodem van de buis (ongeveer 3 m). Op het kruispunt zelf (deel 2) gold deze beperking niet en kon het archeologisch vlak aangelegd worden ongeacht de diepte, uiteraard binnen de grenzen van de uiteindelijke diepte van de rioleringen.

In de week van 28 september moesten de werken worden gestaakt omwille van de hevige regenval (figuur 10). Wel werd de terreinsituatie die week dagelijks gemonitord en werd gepoogd de wateroverlast beheersbaar te houden met pompacties (figuur 11). De verzadigde grond (leem tot klei) maakte het die week echter onmogelijk om het terreinonderzoek verder te zetten. Ook in de daaropvolgende weken waren de opgravingsomstandigheden vaak niet ideaal door regelmatige regenval. Gelukkig zorgde een grote tent voor soelaas, maar dit betekent eveneens dat het terreinonderzoek in beperktere zones moest worden aangepakt.

Figuur 10: Toestand van het terrein na de hevige regenval, zicht naar het oosten. Foto genomen op 29 september 2020 (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 11: Wegpompen van het water uit de oostelijke opvangput. Foto genomen op 29 september 2020 (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 12: De werkput met de tenten tijdens de periode met slechte weersomstandigheden (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 13: Zicht op werkput 1 van deel 2 tijdens de opgraving, gezien vanuit het oosten (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 14: Vindplaats van deel 3 na opgraving van het skelet, gezien vanuit het zuidoosten (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Tijdens de opgraving van deel 2 werd het kruispunt zo lang mogelijk opgehouden voor verkeer. Daarom werd eerst de aansluiting met de werkput van deel 1 aangelegd en opgegraven (figuur 13). Hier werden de meeste graven verwacht waardoor de nodige tijd vereist was. In de week van 15 maart 2021 werd het terreinwerk een tweetal dagen stilgelegd in afwachting dat het woonzorgcentrum St. Medard en de achterliggende wijk na het drogen van het asfalt opnieuw bereikbaar zouden zijn via de Hospicestraat en de Kapellerie. Pas daarna kon het effectieve kruispunt tussen de Hospicestraat en het Sint-Medardusplein worden opengebrouwen, waarna het archeologisch terreinonderzoek kon verdergezet worden.

Het terreinonderzoek van deel 3 (figuur 14) nam uiteindelijk minder dan een volledige werkdag in beslag. Bij deel 4 werd een graafmachine voorzien voor de aanleg van de sleuven waarna het verdere opschonen en vrij leggen manueel gebeurde. Het terreinonderzoek nam een volledige werkdag in beslag.

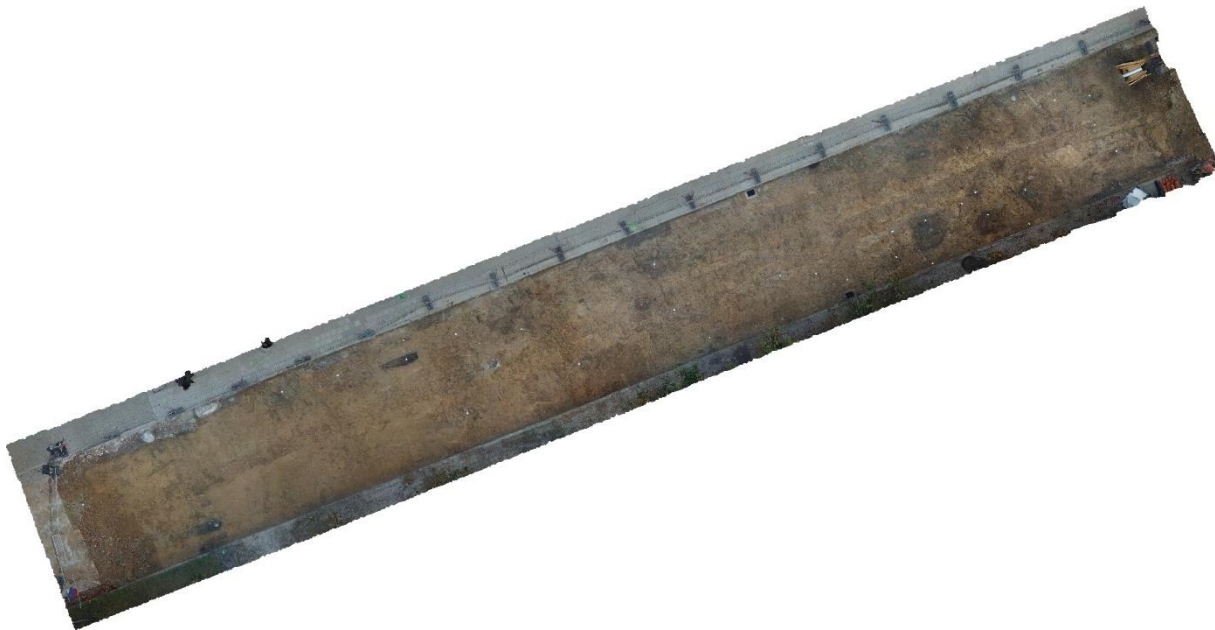
4 WERKWIJZE EN OPGRAVINGSSTRATEGIE

De uitvoering van dit onderzoek, de registratie en opgraving van de gemelde toevalsvondsten, vond plaats volgens de bepalingen van het Onroerenderfgoeddecreet (2013) zoals beschreven in de Code van Goede Praktijk voor de uitvoering van en rapportering over archeologisch vooronderzoek en archeologische opgravingen en het gebruik van metaaldetectoren (versie 4.0).

4.1 DEEL 1 (ID 5606)

De onderzochte zone, een rechthoekige werksleuf die zich situeerde binnen het bestaande straattracé van de noordkant van het Sint-Medardusplein, bevindt zich centraal in de dorpskern van Wijtschate. Het onderzoeksgebied was 400 m² groot.

De opgraving liep van 16 september 2020 tot en met 26 oktober 2020, onder leiding van Simon Verdegem (veldwerkleider/RTS-medewerker) en door Katleen Couchez, Jordy Moies en Steffie Peetermans (assistent-archeologen) aangevuld met – in wisselende bezetting – Sofie Vanhoutte en Sam De Decker (erkend archeologen AOE), Yelmer Debouck (assistent-archeoloog), Serge Wackenier, Norbert Clarysse (technisch assistenten), en Gilles Verhelst en Quinten Bazijn (stagestudenten UGent). De archeologische werken werden begeleid door de firma Bom-be. Deze stond in voor de veiligheid met betrekking tot de veelvuldig aanwezige munitie. Voor de volledige duur van de opgraving werd deze begeleiding uitgevoerd door Frederik Joos. Hij assisteerde bovendien veelvuldig de archeologische werken. Verder waren er geen externen betrokken in het kader van wetenschappelijke advisering.

Figuur 15: Orthofoto van werkput 1, vlak 1, gericht naar het noorden (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Gezien het terreinonderzoek volgde op een toevalsvondst, was er geen strategie o.b.v. vooraf bepaalde onderzoeksvragen. Er werd toestemming gegeven om over de volledige breedte van het wegtracé te graven tot de diepte van de uitkoffering (MV – 60 cm). Indien het archeologisch vlak dieper was gelegen dan 60 cm, dan mocht enkel binnen de geplande gabarieten van de rioleringen verdiept worden. Alles werd digitaal en gegeoreferent opgemeten. Het inmeten gebeurde met een GPS-RTK-toestel in Lambert 72. De hoogtes zijn geregistreerd in TAW (Tweede Algemene Waterpassing) met minimum GPS nauwkeurigheid. De vindplaats is omstandig gefotografeerd.

4.2 DEEL 2 (ID 7477)

De opgraving vond plaats op het stuk van het wegtracé tussen de vorige opgraving en het kruispunt met de Hospicestraat en op het eigenlijke kruispunt tussen het Sint-Medardusplein en de Hospicestraat. Het onderzoeksgebied was 162 m² groot.

De opgraving liep van 8 maart 2021 tot en met 18 maart 2021, met een korte onderbreking op 15 en 16 maart, onder leiding van Simon Verdegem (veldwerkleider), Jelle Defrancq (veldwerkleider) en Yelmer Debouck (assistent-archeoloog/RTS-medewerker), aangevuld met – in wisselende bezetting – Kylian Verhaevert en Branco Lannoy (assistent-archeologen) en Daan Heynderickx (stagestudent UGent). De archeologische werken werden begeleid door de firma Bom-be. Bom-be stond in voor de veiligheid met betrekking tot de veelvuldig aanwezige munitie. Op woensdag 10 maart en woensdag 17 maart werd deze begeleiding uitgevoerd door Guy Van Landeghem en op vrijdag 12 maart door Luc D'hondt. Verder waren er geen externen betrokken in het kader van wetenschappelijke advisering.

Figuur 16: Overzichtsfoto van put 1, vlak 1 van deel 2, gezien vanuit het westen (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Gezien het een terreinonderzoek volgend op een toevalsvondst betreft, is er geen sprake van een vooraf bepaalde strategie aan de hand van bepaalde onderzoeksvragen. Er werd toestemming gegeven om over de volledige breedte van het wegtracé te graven tot de diepte van de uitkoffering (tot 60 cm onder straatniveau) . Wanneer het archeologisch vlak zich dieper bleek te bevinden dan 60 cm, dan mocht enkel binnen het geplande gabarit van de rioleringen verdiept worden, op het kruispunt zelf was dit de volledige oppervlakte. Alles werd digitaal en gegeorefereerd opgemeten. Het inmeten gebeurde met een GPS-RTK toestel in Lambert 72. De hoogtes zijn geregistreerd in TAW (Tweede Algemene Waterpassing) met minimum GPS nauwkeurigheid. De vindplaats is omstandig gefotografeerd.

4.3 DEEL 3 (ID 7490)

Na het onderzoek op het kruispunt konden de eigenlijke rioleringswerken hervat worden. Na het plaatsen van de rioleringsbuizen werd begonnen aan de afwerking van de bovenbouw. In eerste instantie werd de weg uitgekofferd. Ter hoogte van huisnummer 18 werden hierbij opnieuw menselijke resten aangetroffen die zich grotendeels onder de afboordingssteen van de stoep bevonden. Om de werken niet te vertragen, werd dezelfde dag nog een team opgeroepen om de skeletresten archeologisch op te graven. Het onderzoeksgebied was ca. 2,37 m².

De opgraving vond plaats op 13 april 2021 onder leiding van Simon Verdegem (veldwerkleider) en Nandy Dolman (fysisch antropoloog). Verder waren er geen externen betrokken in het kader van wetenschappelijke advisering.

Gezien het een terreinonderzoek volgend op een toevalsvondst betreft, is er geen sprake van een vooraf bepaalde strategie aan de hand van bepaalde onderzoeksvragen. Bij aankomst van het team werd met behulp van de aanwezige graafmachine een ruimere zone afgegraven zodat er voldoende werkruimte gecreëerd werd. Nadien werd het graafwerk volledig manueel uitgevoerd.

Alles werd digitaal en gegeoreferent opgemeten. Het inmeten gebeurde met een GPS-RTK toestel in Lambert 72. De hoogtes zijn geregistreerd in TAW (Tweede Algemene Waterpassing) met minimum GPS nauwkeurigheid. De vindplaats is omstandig gefotografeerd.

Figuur 17: Overzichtsfoto van put 1, vlak 1 van deel 3 vóór het verwijderen van de boordstenen (© agentschap Onroerend Erfgoed).

4.4 DEEL 4 (ID 7998)

In een laatste fase werden de huisaansluitingen uitgevoerd. Het onderzoeksgebied was in totaal ca. 9,72 m².

De opgraving vond plaats op 26 april 2021 onder leiding van Simon Verdegem (veldwerkleider), Kylian Verhaevert (assistent-archeoloog), Sofie Vanhoutte (erkend archeoloog) en Sam De Decker. Verder waren er geen externen betrokken in het kader van wetenschappelijke advisering.

Gezien het een terreinonderzoek volgend op een toevalsvondst betreft, is er geen sprake van een vooraf bepaalde strategie aan de hand van bepaalde onderzoeksvragen. Bij aankomst van het team werden de sleuven voor de huisaansluitingen met behulp van de aanwezige graafmachine uitgegraven. Nadien werd het graafwerk volledig manueel uitgevoerd.

Alles werd digitaal en georeferereerd opgemeten. Het inmeten gebeurde met een GPS-RTK toestel in Lambert 72. De hoogtes zijn geregistreerd in TAW (Tweede Algemene Waterpassing) met minimum GPS nauwkeurigheid. De vindplaats is omstandig gefotografeerd.

Figuur 18: Overzichtsfoto van werkput 1 van deel 4 (© agentschap Onroerend Erfgoed).

5 AANPAK VERDER ONDERZOEK EN ONDERZOEKSVRAGEN

5.1 ALGEMENE AANPAK EN GERICHTE ONDERZOEKSVRAGEN

Het verdere onderzoek in het kader van dit eindverslag moest leiden tot een assessment van de sporen, van de vondsten en van de archeologische site. De geregistreerde gegevens en de vondsten werden hiertoe verwerkt en onderzocht. Verder werd de archeologische en historische context van het gebied in kaart gebracht om deze vondsten en sporen archeologisch en historisch te situeren en te interpreteren. Alle gegevens en het resultaat van het onderzoek zijn te vinden in dit eindverslag.

Het archeologische onderzoek leverde sporen op die een belangrijke bijdrage leveren aan de geschiedenis van Wijtschate. Zo werd een grachtsegment aangesneden dat mogelijk gelinkt kan worden aan de site met walgracht die zich vroeger ter hoogte van het huidige plein bevond. Ook het zuidelijke deel van het vooroorlogse kerkhof werd aangetroffen waarvan sommige graven teruggaan tot het tweede kwart van de 11de eeuw. In totaal werden 132 grafkuilen geregistreerd, waarvan er 125 nog bewaarde menselijke resten bevatten. Ten slotte werden ook sporen vastgesteld die te dateren zijn in de Eerste Wereldoorlog. Naast een loopgraafsegment en enkele granaattrechters werden ook de stoffelijke resten van twee gesneuvelde militairen geborgen.

Het spreekt voor zich dat het verdere onderzoek zich vooral heeft toegespitst op het opgegraven deel van het vooroorlogse kerkhof, aangevuld met het onderzoek naar de loopgraaf en de aangetroffen militairen, en de mogelijke walgracht. Dit uiteindelijke eindverslag vormt dan ook een combinatie van vier verschillende toevalsvondstdossiers die allemaal op elkaar aansluiten en uiteindelijk dus één volledige site vormen.

Volgende onderzoeksvragen worden hierbij zoveel mogelijk beantwoord:

- (Wal)gracht
 - Betreft het hier de walgracht weergegeven op de Ferrariskaart?
 - Kan de gracht gedateerd worden en levert de gracht ons verdere informatie over de site op?
 - Wat levert het natuurwetenschappelijk onderzoek op naar landschapsreconstructie?

- Kerkhof:
 - Welke tijdsspanne behelst het kerkhof en welke fasering kan onderscheiden worden? Wanneer kunnen de oudste graven gedateerd worden?
 - Kan de fasering verfijnd worden op basis van C14-dateringen?
 - Hoe verhouden de antropomorfe graven zich ten opzichte van andere voorbeelden in Vlaanderen naar datering, typologie?
 - Brengt de datering van de oudste begravingen nieuwe inzichten in de ontstaansgeschiedenis van de oude dorpskern van Wijtschate?
 - Is er een demografische evolutie waar te nemen doorheen de tijd?
 - Wat betekent de evolutie in oriëntaties?
 - Wat leren de kistversieringen ons? Kan hier ook een evolutie in herkend worden?
 - Kan er een chronologische evolutie herkend worden in het gebruik van hout voor de kisten?

Vervolgens is er een selectie gemaakt op basis van het onderzoekspotentieel per individu en is er gekeken in hoeverre dit zich verhoudt tot de vier vermoedelijke periodes. Als alle antropomorfe graven met botmateriaal en daarnaast alle individuen met een compleetheid van meer dan 75% en een redelijke tot goede conservering zouden worden geselecteerd, zou dit uitkomen op ca. 50-65% van het totale opgegraven aantal individuen. Dit levert een vrij gelijkmatige spreiding op per periode van ca. 10-20% van het totaal aantal graven. Alhoewel alle antropomorfe graven zijn geselecteerd voor onderzoek, valt deze oudste fase procentueel gezien iets lager uit dan de andere periodes wat enkel te wijten is aan het lagere aantal graven uit deze fase.

Omdat er over vier vermoedelijk ver uiteenliggende periodes wordt gesproken, moet er rekening mee gehouden worden dat het totaal aantal voor vervolgonderzoek geselecteerde individuen aan de lage kant is, zeker om harde uitspraken te kunnen maken betreffende verschillen in populatie tussen de vier periodes. Desondanks is het aantal hoog genoeg om een algemeen beeld te kunnen geven van de bewoners van Wijtschate door de eeuwen heen en om mogelijk ook trends waar te nemen.

5.2.3 Conclusie

De opgegraven individuen van de opgegraven site Wijtschate - Sint-Medardusplein bieden een hoog onderzoekspotentieel. Een deel van de skeletten is echter dermate slecht bewaard gebleven of dusdanig verstoord dat deze individuen vermoedelijk geen extra nuttige informatie meer kunnen opleveren dan deze die al in het veld is waargenomen en geregistreerd. Maximale informatiewinst wordt nagestreefd door ca. 65 graven of 50% van de individuen te selecteren voor verder onderzoek, waarbij er ongeveer een evenwichtige spreiding in selectie is tussen de vermoedelijk vier verschillende gebruikperiodes.

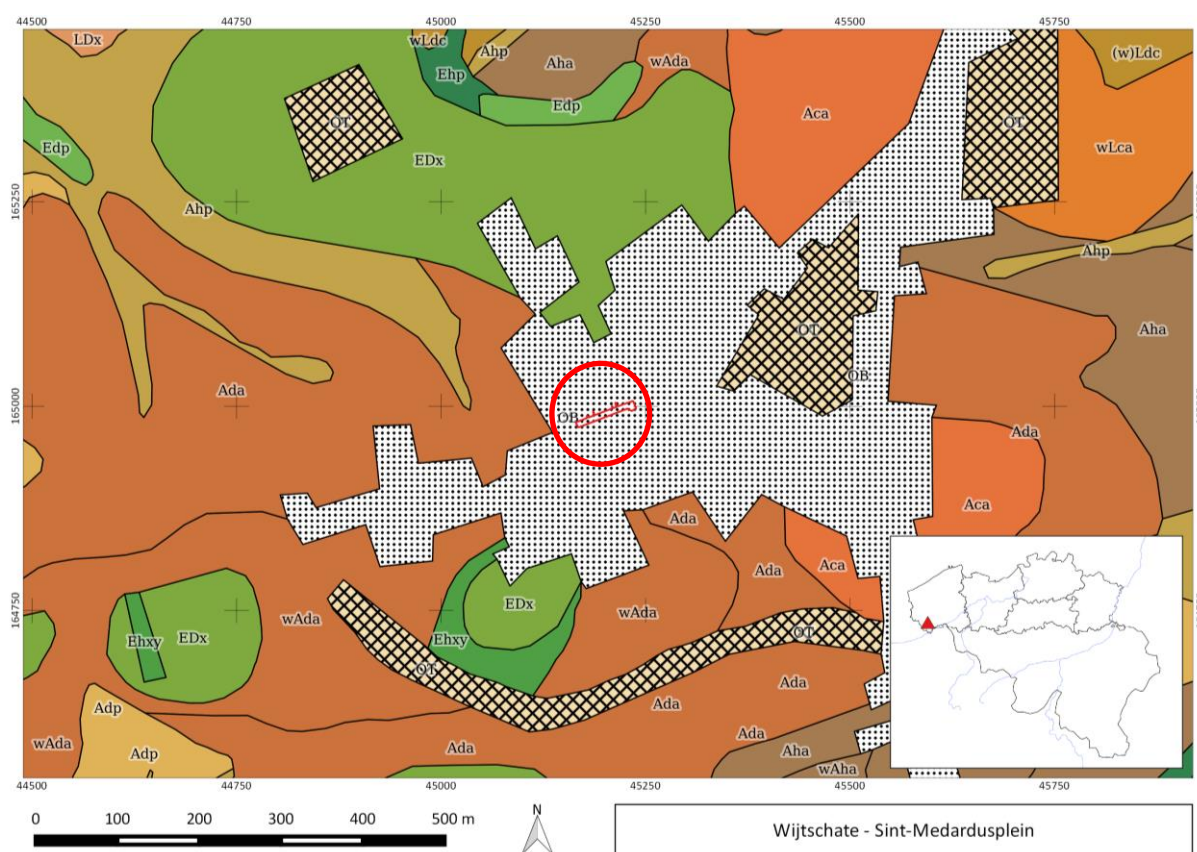
6 RELEVANTE VOORKENNIS EN RUIMERE CONTEXT

6.1 LANDSCHAPPELIJKE EN BODEMKUNDIGE CONTEXT

De onderzochte zone, binnen het bestaande straattracé van de noordkant van het Sint-Medardusplein, bevindt zich centraal in de dorpskern van Wijtschate, gelegen op het noordelijke uiteinde van de heuvelrug Wijtschate-Mesen, een uitgesproken heuvelrug die de omgeving sterk domineert. Deze heuvelkam vormt bovendien niet alleen de waterscheiding tussen het IJzer- en Leiebekken, maar vormt ook bodemkundig de grens tussen de zandleem- en de leemstreek.³

Het uitzicht vanop de heuvelrug over de wijde omgeving en de zuidelijke Ieperboog zorgde ervoor dat het dorp een groot strategisch belang had tijdens de Eerste Wereldoorlog.

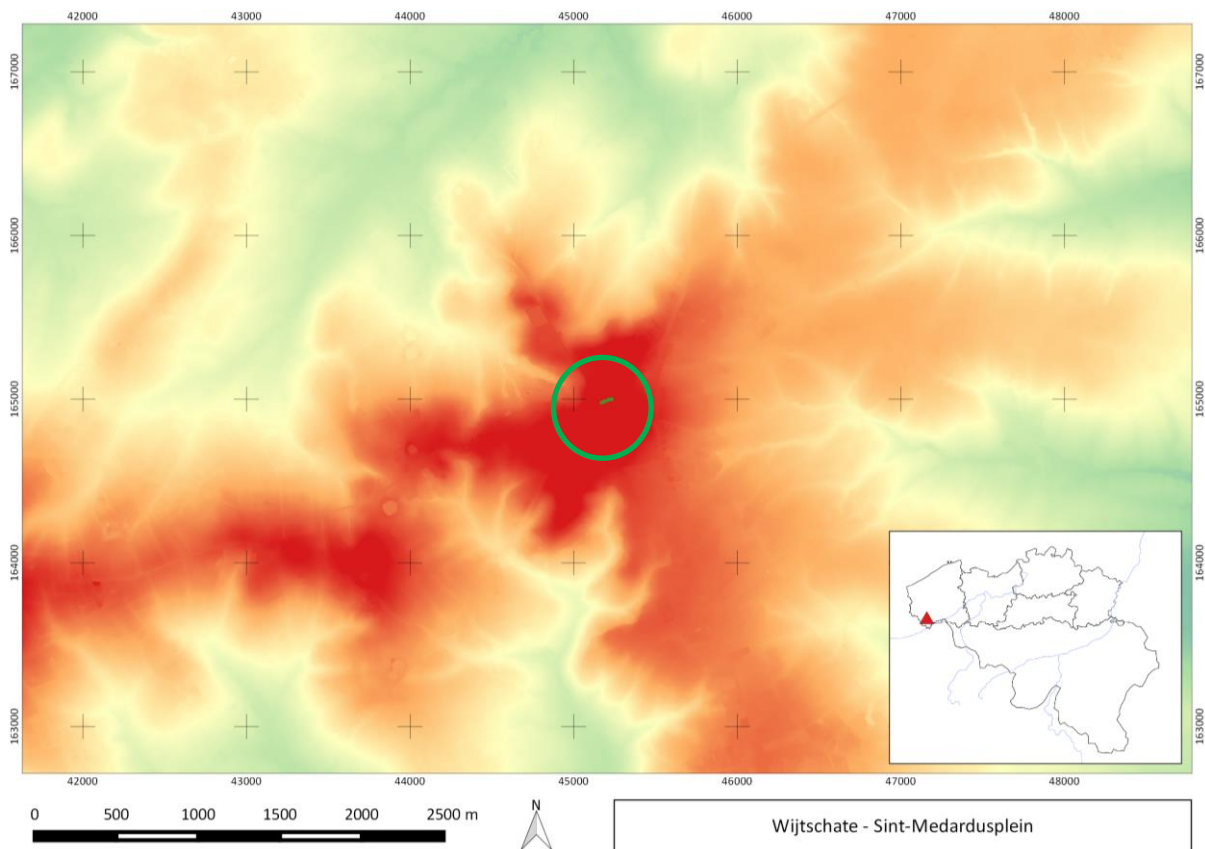
Op de bodemkaart (figuur 19) is de bodem op de plaats van het onderzochte wegtracé omwille van de bebouwing niet gespecificeerd (niet gekarteerd vanwege de aanwezigheid van bebouwing: OB-bodem). De dorpskern van Wijtschate is omgeven door Aca-, Ada- en Aha- bodems, algemeen te definiëren als vochtige tot natte leembodems. Dichtbij, en dan vooral ten westen van de dorpskern, zijn ook brede slierten EDx-bodems (vochtige kleibodems) gekarteerd die afwisselen met de leembodems.⁴

Figuur 19: De volledige onderzochte zone (rood) weergegeven op de bodemkaart (© Digitaal Vlaanderen).

³ Agentschap Onroerend Erfgoed 2020.

⁴ Databank Ondergrond Vlaanderen.

Figuur 20: De volledige onderzochte zone (groen) weergegeven op het DHMV (© Digitaal Vlaanderen).

6.2 HISTORISCHE CONTEXT

Gezien het hier toevalsvondsten betreft waarbij het historisch kader pas na het terreinonderzoek kon worden onderzocht, beperkt dit historisch (en archeologisch) onderzoek zich logischerwijze tot de context relevant voor deze vindplaats.

6.2.1 Het ontstaan en de vroege geschiedenis van Wijtschate

De naam Wijtschate zou een samenstelling zijn van de persoonsnaam Wido en het Middelnederlandse 'gat' (doorgang). Het eerste lid zou ook verklaard kunnen worden als het Germaanse 'withwo' (teenwilg of wilg) in de betekenis van 'met wilg afgezette akker of toegang tot de akker'.⁵

Het dorp Wijtschate zou voor het eerst vermeld worden in de tweede helft van de 10de eeuw, samen met Kemmel, Ieper en Voormezele. Het gaat om een akte waarin staat dat de tienden van Wijtschate werden geschonken aan het kapittel van Sint-Donaas in Brugge. Deze oorkonde van graaf Arnulf I van Vlaanderen voor het Sint-Donatianskapittel in Brugge zou echter vals zijn.⁶ Valse oorkonden waren niet uitzonderlijk; in de volle middeleeuwen werd immers volop vervalst om claims te kunnen bewijzen, zowel door wereldlijke als door geestelijke instellingen, vooral abdijen.

⁵ Termote 2011, 226.

⁶ Zie Derolez 1974.

Wel zeker lijkt de oudste vermelding die Gysseling opgeeft, namelijk [UUi]desgad, uit 1066..⁷ Gysseling lijst in totaal negen lemma's op voor Wijtschate (figuur 21).⁸

WIJTSCHATE : Ie :: [UUi]desgad, 1066, ed. DB, p. 279. — Widesgada, 1069, ed. ib. 282. — Wideschat, (1080-85), ed. ib. 281. — Widisgatis, 1089, ed. ib. 297. — Guidesgada, 1105, bulle, E V. — Widasgata, 1110, E D. — Widesgat, (1115?), E V ; 1146, E D. — Widescate, 1224, E D.
Germ. *wīpwō*- f. „teenwilg” + *skagan*- m. „bosje”. Cf. Wijshagen.

Figuur 21: De negen lemma's zoals opgelijst door Gysseling, met het jaar van de oudst gekende vermelding (uit: Gysseling 1960, 1076).

Widesgada bestond dus duidelijk zeker al in de tweede helft van de 11de eeuw. Dat Wijtschate toen al bestond, zegt echter niets over de oorsprong van het dorp.

Het patroniem van de Sint-Medarduskerk is bijzonder. Sint-Medardus was in de 6de eeuw bisschop van Noyon en staat gekend als een vroegmiddeleeuwse heilige. Zijn patroniem is vaak een aanwijzing voor een vroegmiddeleeuwse oorsprong van de parochie. In Vlaanderen zijn er nog vijf andere gemeenten met een Sint-Medarduskerk: Eernegem, Wervik, Ussel, Vreeren en Wolvertem (Rossem). Deze gemeenten hebben een vroegmiddeleeuwse oorsprong, gezien hun -gem of -zele suffix, met uitzondering van Wervik natuurlijk, dat nog veel vroeger teruggaat, tot de Romeinse periode.⁹

6.2.2 Vóór de Eerste Wereldoorlog

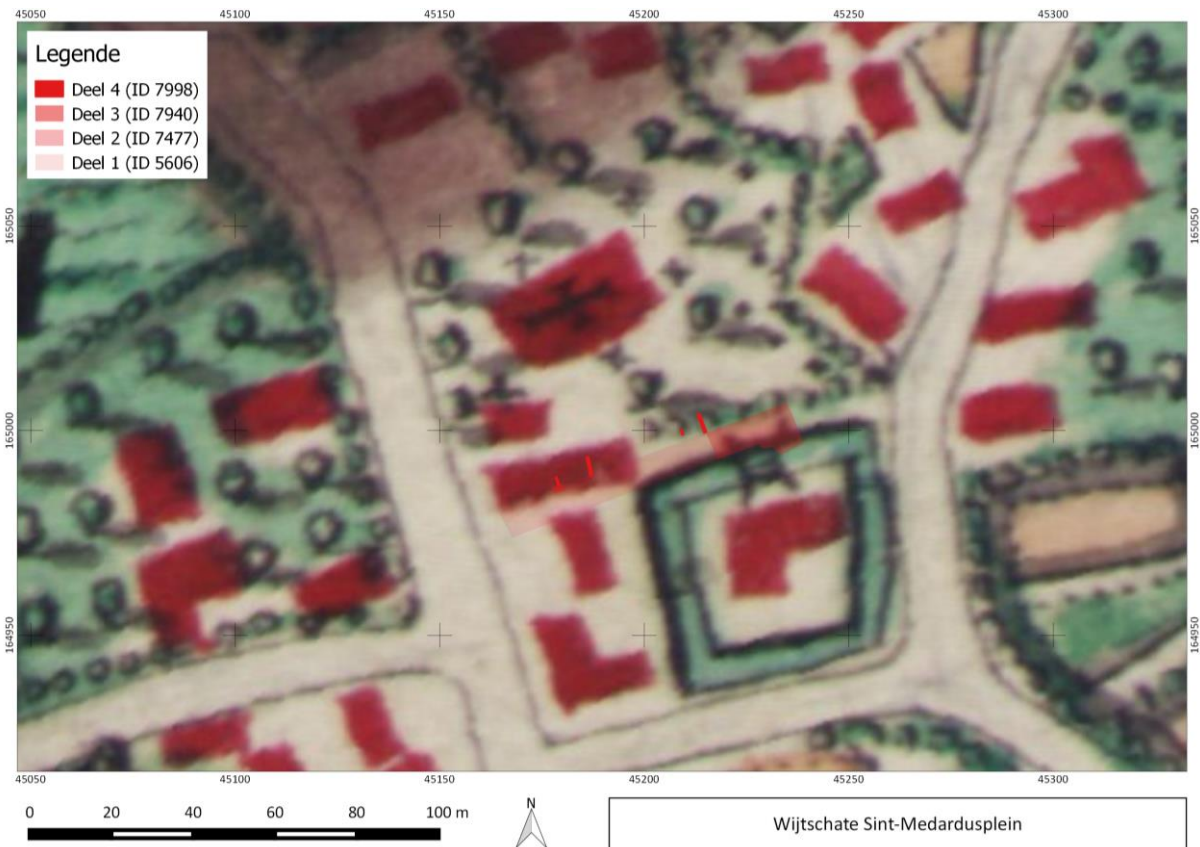
Tot aan de Eerste Wereldoorlog was er geen sprake van een centraal plein in Wijtschate. Er was tijdens de 19de eeuw zelfs geen weg of doorgang ter hoogte van het huidige straatracé ten noorden van het huidige plein. Zowel de Ferrariskaart (figuur 22) als de 19de-eeuwse kaarten (Atlas der Buurtwegen (figuur 23), Popp (figuur 24) en Vandermaelen (figuur 25)) geven voor de dorpskern een stratenpatroon weer dat min of meer overeenkomt met het huidige, met uitzondering van de verbinding die onderwerp is van deze studie. Het huidige grasplein was bebouwd met de oude pastorie in het oostelijke deel tussen kiosk en bushalte (zie figuur 7), de brouwerij met bijhorende herberg Sint-Hubert in het noordwestelijke gedeelte en het huis van de gemeentesecretaris in het zuidwestelijke gedeelte. Het vroegere centrale plein was tot aan de Eerste Wereldoorlog beperkt tot het pleintje dat zich nu vóór de elektrowinkel bevindt in de noordwestelijke hoek, tussen de Vierstraat en de Wijtschatestraat. Ter hoogte van het huidige plein was tot de 18de eeuw ook een site met walgracht aanwezig. Deze is nog zeer duidelijk aangegeven op de kaart van Ferraris (figuur 22). Ook op de Atlas der Buurtwegen (figuur 23) en de Popp-kaart (figuur 24) wordt nog een U-vormige gracht aangegeven op het perceel net ten zuidwesten van het kruispunt Sint-Medardusplein, Kerkplein en Hospicestraat.

⁷ Gysseling 1960, 1076.

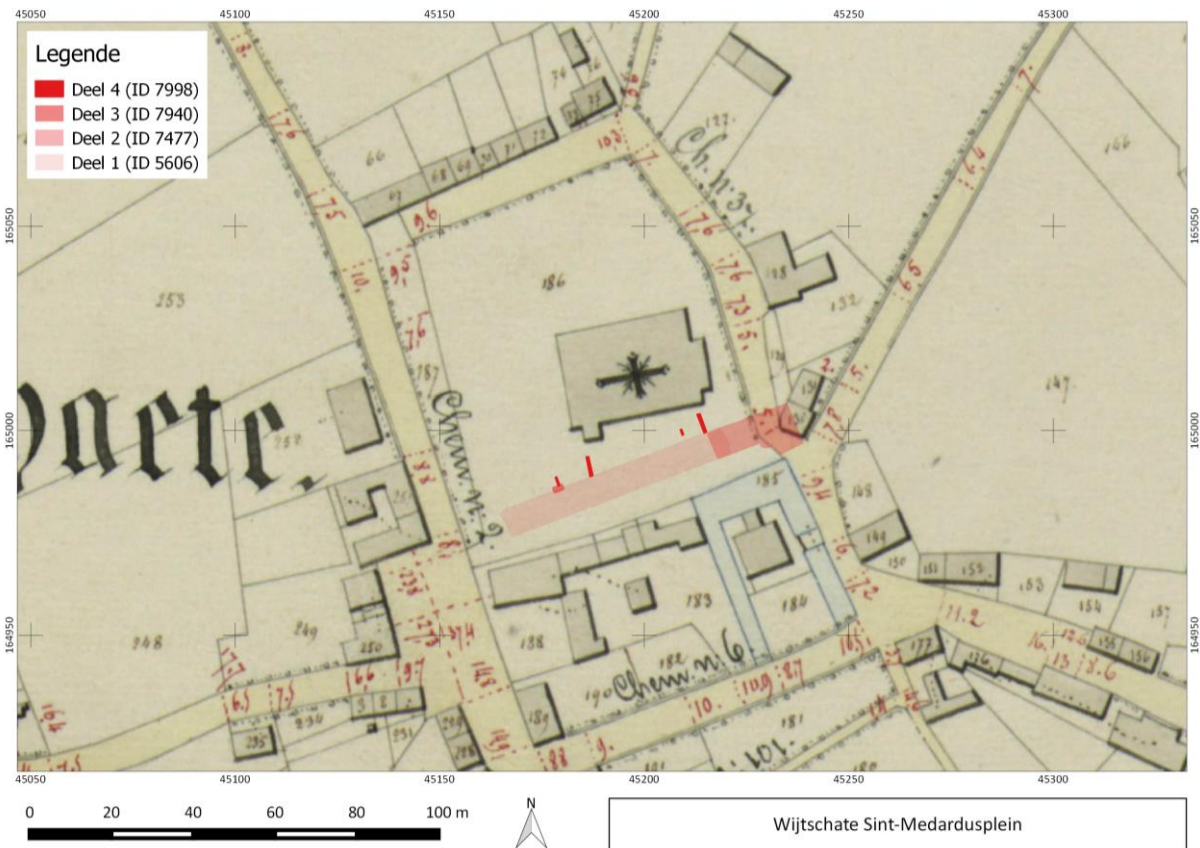
⁸ Gysseling 1960, 1076.

⁹ Met dank aan Koen De Groote voor deze informatie.

Figuur 22: De verschillende onderzoeksdelen geprojecteerd op de Ferraris-kaart (1771-1777) (© Digitaal Vlaanderen).

Figuur 23: De verschillende onderzoeksdelen geprojecteerd op de Atlas der Buurtwegen (midden 19de eeuw) (© Digitaal Vlaanderen).

Figuur 24: De verschillende onderzoeksdelen geprojecteerd op de Popp-kaart (1842-1880) (© Digitaal Vlaanderen).

Figuur 25: De verschillende onderzoeksdelen geprojecteerd op de Vandermaelen-kaart (ca. 1850) (© Digitaal Vlaanderen).

Figuur 26: Vooroorlogs beeld van de kerk met kerkhof en de herberg Sint-Hubertus op de noordwestelijke hoek van het huidige plein. Zicht naar het noordoosten. Opvallend is de beperkte ruimte tussen het kerkhof en de herberg. Prentbriefkaart uit de periode net voor de Eerste Wereldoorlog (© Westhoek Verbeeldt, uit privécollectie).

Figuur 27: Vooroorlogs beeld van de kerk van Wijschate en het kerkhof, gezien vanuit het zuidwesten. Deze prentbriefkaart dateert uit 1890 (© Westhoek Verbeeldt, uit privécollectie).

Ondanks het feit dat er op de kaarten geen weg is aangegeven, kan op basis van vooroorlogse foto's afgeleid worden dat er zich wel een smalle doorgang, mogelijk slechts een voetweg, bevond tussen

het uiteinde van de Vierstraat en het uiteinde van de Hospicestraat, dus min of meer ter hoogte van het onderzoekstracé. Ten zuiden van deze voetweg bevond zich, zoals reeds vermeld, de herberg met brouwerij in het westen en de pastorij in het oosten. Ten noorden situeerde zich het kerkdomein met begraafplaats. De vooroorlogse kerk van Wijtschate stond namelijk zuidelijker en was iets anders georiënteerd. Rondom de kerk bevond zich het kerkhof dat aan de zuidkant werd begrensd door een haag met daarlangs de voetweg.

Aangezien deze voetweg veel smaller was dan het huidige tracé – en voordien mogelijk zelfs onbestaande was – en het huidige wegtracé wellicht een beperkte versterking van de bodem had veroorzaakt, zouden de rioleringswerken een zone doorsnijden die tot vóór de oorlog geen wegtracé was. Gezien de mindere nauwkeurigheid van de 18de- en 19de-eeuwse kaarten en de afwijkingen bij het georefereren van de WOI-luchtfoto's is het niet met zekerheid vast te stellen welk deel het huidige tracé precies zou doorsnijden. Gezien de breedte moest sowieso rekening worden gehouden met een deel van het kerkhof en/of de vroegere bebouwing op het plein.

Figuur 28: Vooroorlogs beeld van het huidige Sint-Medardusplein. De foto werd genomen vanuit de hoek met de Schoolstraat en de Wulvergemstraat (de zuidwesthoek van het huidige Sint-Medardusplein). Het eerste gebouw rechts is de woning van de gemeentesecretaris op de zuidwestelijke hoek van het huidige plein. Daarachter ligt de herberg Sint-Hubert. Het pleintje links op de achtergrond was het centrale plein tot aan de Eerste Wereldoorlog. Prentbriefkaart uit de periode net vóór de Eerste Wereldoorlog (© Westhoek Verbeeldt, uit privécollectie).

6.2.3 Eerste Wereldoorlog

In oktober 1914 kwam de heuvelrug van Mesen-Wijtschate volledig in Duitse handen. Terwijl rond Ieper de Eerste Slag om Ieper (21 oktober – 22 november 1914) onverminderd verder ging, stabiliseerde de frontlijn zich in en rond Wijtschate. Met deze heuvelrug hadden de Duitse troepen een belangrijk observatiepunt in handen vanwaar ze de geallieerde bewegingen rond Ieper uitstekend in de gaten konden houden.¹⁰

Op 14, 15 en 16 december 1914 vonden enkele Britse pogingen plaats om Wijtschate te veroveren, maar de aanvallen leverden geen terreinwinst op.¹¹ Het oprukkende Duitse leger was hier wel tot stilstand gebracht. Het was het begin van een stellingenoorlog, waarbij de linies voor vier jaar min of

¹⁰ Oldham 1998, 13-21.

¹¹ Idem.

meer gehandhaafd bleven. Wijtschate lag in de Duitse sector, in de achterhoede van de eerste linie die zich een kleine 2 km westelijk in een boog rond het dorp en het verderop gelegen Mesen slingerde.

Het Duitse defensieve systeem dat de heuvelrug van Mesen-Wijtschate diende te verdedigen, kan in vier linies beschouwd worden. Achter de frontlinie, de *Vorderste Stellung*, bevond zich als tweede linie de *Höhenlinie*. Deze volgde de top van de heuvelrug. Tussen beide linies lag een netwerk van loopgraven, mitrailleurposten, bomvrije schuilplaatsen en loopgraafmortieren.¹² Daartoe behoorde ook de dorpskern van Wijtschate, waarbinnen verschillende elementen gelegen waren die deel uitmaakten van de uitbouw van de oorlogsinfrastructuur gelegen achter de frontlinies.

Figuur 29: De kerk van Wijtschate met kerkhof in het begin van de Eerste Wereldoorlog. De voetweg was duidelijk nog in gebruik (© Westhoek Verbeeldt, uit Stadsarchief Ieper).

De vroegste beschikbare WOI-kaarten dateren van 21 april en 1 mei 1915. Hierop zien we voor het eerst de verdediging van het dorp volledig aangeduid. Binnen de contouren van het projectgebied zijn er geen militaire structuren waar te nemen. De afgebeelde kaart is wel informatief met betrekking tot de afbakening van het kerkhof dat tot in het projectgebied liep (figuur 30).

De vroegste luchtfoto's dateren van 3 juli 1915 en tonen de begrenzing van de civiele begraafplaats rond de kerk (figuur 31). Maanden later, begin februari 1916, is de steeds toenemende mate van vernieling te zien, zowel van de kerk als het kerkhof, waarbij tal van grote granaattrechters te onderscheiden zijn.

Op 21 februari is voor het eerst een diepe loopgraaf zichtbaar met een recht verloop en die het projectgebied volledig dwarsst. Naar het noorden toe sluit deze aan op de versterkingen bij Kapellerie. In het zuiden knikt deze oostwaarts af. Op de luchtfoto's van februari en september 1916 is duidelijk dat de loopgraaf ter hoogte van het projectgebied werd overdekt, wellicht met de bedoeling de

¹² Oldham 1998, 59-65.

bovengrondse wegen bruikbaar te houden (figuur 32 & figuur 33). Tot aan de start van de Mesenslag zijn geen wijzigingen te bemerken.

Figuur 30: Duitse loopgravenkaart 1 mei 1915 (© In Flanders Fields Museum), met de onderzoekszone erop gegeoreferereerd

Figuur 31: Britse luchtfoto 3 juli 1915 (© IWM), met aanduiding van de onderzoekszone.

Figuur 32: Britse luchtfoto 21 februari 1916 (© IWM), met de locatie van de onderzoekszone.

Figuur 33: Britse luchtfoto 26 september 1916 (© IWM), met aanduiding van de onderzoekszone.

Pas met de Mijenslag (of Tweede Slag om Mesen, 7 tot 14 juni 1917) veroverden de Britten op 7 juni 1917 de heuvelrug van Wijtschate, waarna het front meer oostwaarts kwam te liggen. De dorpskern lag toen in het geallieerde achterland. Het was de beurt aan de geallieerden om een verdedigingssysteem in en rond Wijtschate uit te werken, met meerdere linies, waarbij waar mogelijk de veroverde en bruikbare Duitse infrastructuur werd hergebruikt en aangepast.¹³ Op een Britse luchtfoto van 3 januari 1918 (figuur 34) is te zien hoe een smalspoor is aangelegd ter hoogte van de voetweg ten zuiden van het kerkhof.

Tijdens het Duitse Lente-offensief, op 16 april 1918, heroverden de Duitse troepen Wijtschate na een grootscheepse aanval.¹⁴ Zo werd de situatie opnieuw dezelfde als eind 1914, en dit tot eind september 1918. Het dorp was op dat moment al volledig van de kaart geveegd; er bleef niet veel meer over dan

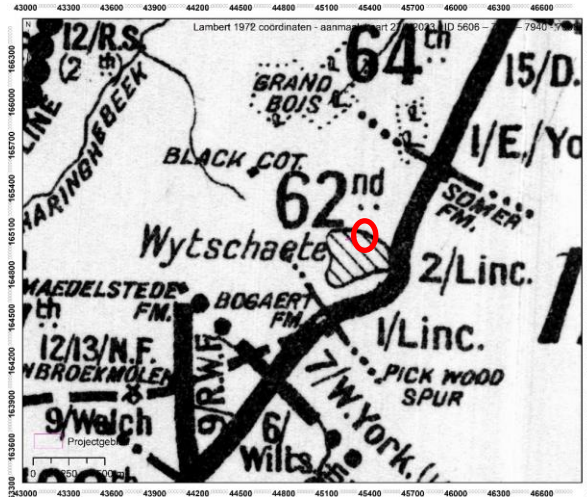
¹³ Oldham 1998, 110.

¹⁴ Oldham 1998, 110.

enkele puinhopen op de plaatsen waar ooit gebouwen stonden (figuur 36). Op 28 september startte een grootscheeps offensief over het gehele Belgische front.¹⁵ Geallieerde troepen omsingelden Wijtschate waardoor de situatie voor de Duitse eenheden in en rond het dorp onhoudbaar werd. De Duitse troepen trokken 's nachts weg uit Wijtschate en op 29 september kon het *2nd Loyal North Lancashire* het dorp binnentrekken (figuur 35). In korte tijd kon de volledige heuvelrug van Mesen definitief bevrijd worden.¹⁶

Figuur 34: Britse luchtfoto 3 januari 1918 (© IWM), met aanduiding van de onderzoekszone.

Figuur 35: Frontsituatie op 15 april 1918 (© Edmonds 1937), met aanduiding van de onderzoekszone.

Figuur 36: Het centrum van Wijtschate op het einde van de oorlog. De foto zou genomen zijn ter hoogte van de kerk en kijkt vermoedelijk in de richting van het kruispunt Kerkplein-Hospicestraat-Sint-Medardusplein. Het onderzoekstracé moet dus op de voorgrond te zien zijn (© Westhoek Verbeeldt, uit privécollectie).

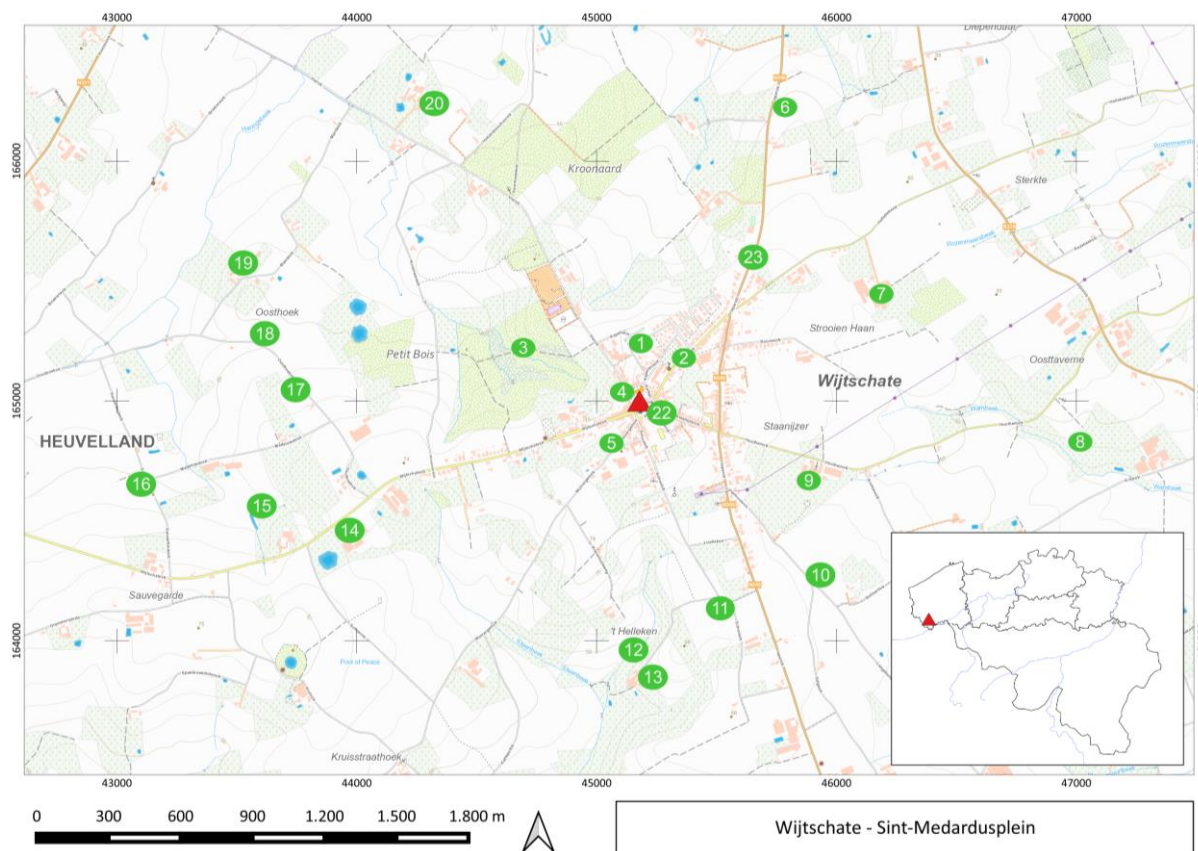
¹⁵ Oldham 1998, 118-119.

¹⁶ Oldham 1998, 118-123.

6.3 ARCHEOLOGISCHE CONTEXT

Op figuur 37 staat de locatie van de toevondst aangeduid (rode driehoek), evenals de dichtstbijzijnde CAI-locaties.

Figuur 37: De topografische kaart (© Digitaal Vlaanderen) met aanduiding van het projectgebied (rode driehoek) en van de gekende archeologische vindplaatsen en indicatoren in en rond Wijtschate.

1: CAI locatie 160132: Britse deep dugout "*Wijtschape dug out & OP*" (CAI naam 'Bassevilleweg 1'); CAI locatie 210152: Kapellerie. Zone waarbij tijdens een archeologisch vooronderzoek enkele inslagkraters, loopgraafsegmenten, resten van bebouwing, vondstmateriaal, munitie en stoffelijke resten zijn aangetroffen. De sporen maken deel uit van drie verschillende fasen in de oorlog. Een klein deel is te plaatsen in 1914, andere fasen behoren tot het Duitse loopgravenstelsel tussen 1915 en 1917. Een laatste deeltje is waarschijnlijk ontstaan tijdens de gevechten op 17 juni 1917¹⁷;

2: CAI locatie ID984730: toevondst Hospicestraat waarbij verschillende sporen uit de Eerste Wereldoorlog werden opgegraven: bunker, loopgraven, tunneltoegangen, ...¹⁸;

3: CAI locatie ID 159611: Kampagnebos. Zone waar luchtfotografie een dens netwerk van Duitse loopgraven toont. Archeologisch onderzoek in deze zone brachten twee noordwest-zuidoost lopende Franse loopgraven aan het licht die dateren uit de beginfase van de oorlog toen het Franse leger deze sector nog bemande¹⁹;

4: CAI locatie ID 160129: Britse *deep dugout* 'Wijtschate Battery HQ' (CAI naam 'Vierstraat IV');

5: CAI locatie ID 160130: Britse *deep dugout* 'Wijtschate Brigade HQ' (CAI naam 'Wulgergemstraat V');

6: CAI locatie ID 160134: Britse *deep dugout* 'Zero House' (CAI naam Ieperstraat II);

¹⁷ Verdegem & Van Goidsenhoven 2015.

¹⁸ Verdegem *et al.* 2023.

¹⁹ Dewilde & Wyffels 2014.

- 7: CAI locatie ID70250: laatmiddeleeuwse site met walgracht (CAI naam 'Hollebekestraat 16');
- 8: CAI locatie ID 159742: *deep dugout* 'Mahieu Farm' (CAI naam 'Houthemstraat II');
- 9: CAI locatie ID70234: laatmiddeleeuwse site met walgracht (CAI naam 'Houthemstraat I');
- 10: CAI locatie ID70223: laatmiddeleeuwse site met walgracht (CAI naam 'Langebunderstraat I');
- 11: CAI locatie ID70211: laatmiddeleeuwse site met walgracht (CAI naam 'Iepertsraat I');
- 12: CAI locatie ID 159728: *deep dugout* 'L'Enfer Wood' (CAI naam 'Schoolstraat II');
- 13: CAI locatie ID 159709: *deep dugout* 'Earl Farm' (CAI naam 'Schoolstraat I');
- 14: CAI locatie ID70204: laatmiddeleeuwse site met walgracht (CAI naam 'Wijtschatestraat 76');
- 15: CAI locatie ID 160175: Britse *deep dugout* (CAI naam 'Wijtschatestraat I');
- 16: CAI locatie ID 160176: Britse *deep dugout* (CAI naam 'Savaartlindestraat II');
- 17: CAI locatie ID 160174: Britse *deep dugouts* die in de richting van Wijtschate lopen (CAI naam 'Oosthoekstraat II');
- 18: CAI locatie ID 160173: Britse *deep dugouts* die in de richting van Wijtschate lopen (CAI naam 'Oosthoekstraat I');
- 19: CAI locatie ID 150760: *dugout* met slaappleats en officierskwartier van de geallieerden (CAI naam 'Mandestraat 2');
- 20: 15: CAI locatie ID70204: laatmiddeleeuwse site met walgracht (CAI naam 'Briekeriestraat 4');
- 21: CAI locatie ID159719: *Hollandse Schuur Crater* (CAI naam 'Vierstraat III');
- 22: CAI locatie ID982890: waarneming van een Duitse tunnel die de weg kruiste, aangesneden tijdens de wegeniswerken;
- 23: CAI locatie ID226968: toevalsvondst van een Duitse tunnel die de weg kruiste, aangesneden en vervolgens opgegraven tijdens de wegeniswerken.

De aanleg van ondergrondse schuilplaatsen vloeit voort uit de verwoesting van de omgeving en het wegvallen van de natuurlijke dekking voor de soldaten. Men moest op zoek naar andere oplossingen. Onder de grond vonden ze wel bescherming. Om bestand te zijn tegen vijandelijk vuur was het wel nodig deze *deep dugouts* minstens 5 m diep aan te leggen²⁰.

De meeste *deep dugouts* in Wijtschate zijn waarschijnlijk door de Duitsers aangelegd en na 7 juni 1917 door de Britten veroverd en overgenomen. Bij het Lente-offensief werden de rollen opnieuw omgedraaid (zie eerder).

²⁰ Vancoillie & Blicck 2016, 75.

7 BESCHRIJVING VAN DE SITE

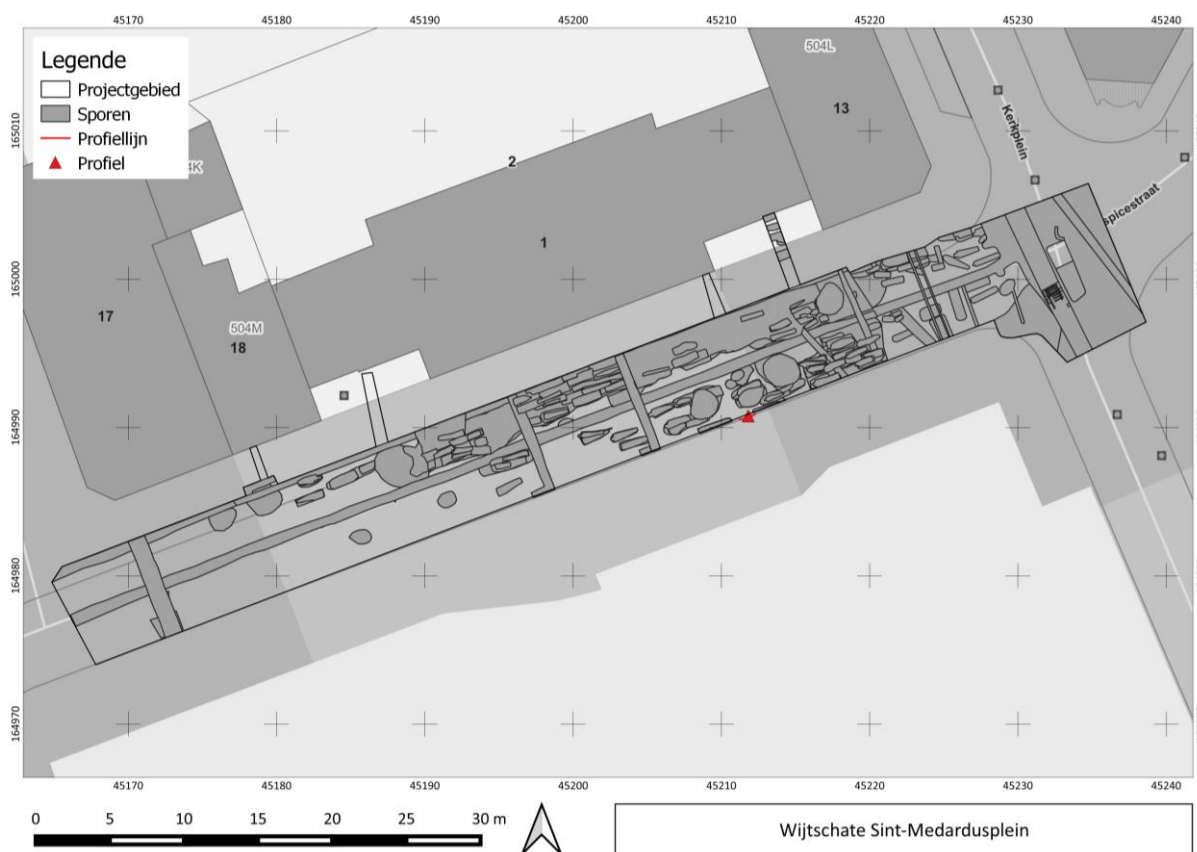
7.1 BODEMKUNDIGE SITUATIE

Marnix Pieters

De bodemkundige situatie kan het best beschreven worden aan de hand van een referentieprofiel. Dit profiel, aangelegd aan de zuidkant van onderzoekszone deel 1 (figuur 38), werd geregistreerd op 23 oktober 2020 door Marnix Pieters van het agentschap Onroerend Erfgoed. Hieronder worden zijn bevindingen bondig samengevat.

Het referentieprofiel is gesitueerd tussen de volgende Lambertcoördinaten: beginpunt of linkerkant op de foto (X 45212,27m; Y: 164990,89m) en eindpunt of rechterkant op de foto (X 45211,24m; Y: 164990,55m) (figuur 39). De bovenkant van de bovenste horizont van het profiel bevindt zich op 80,82m +TAW zowel aan het begin- als het eindpunt van het profiel. In de profielput werd het grondwater niet bereikt.

Op de bodemkaart werd de bodem aangeduid als **OB** (kunstmatige bodem): niet gekarteerd vanwege de aanwezigheid van bebouwing. In de omgeving werd de bodem gekarteerd als **Ada** (matig natte leembodem met textuur B horizont) en **EDx** (zwak tot matig gleyige kleibodem met onbepaald profiel).

Figuur 38: Locatie van het referentiebodemprefiel aan de zuidkant van onderzoekszone deel 1, weergegeven op de GRB-basiskaart (© Digitaal Vlaanderen)

Figuur 39: Referentieprofiel (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Op het terrein (figuur 39) kon de bodem beschreven worden als **Ada**.

Beschrijving van de horizonten:

- 1) **I**: 0-33 cm, betonnen boordstenen op hun kant geplaatst, afboording van het voor deze werken opgebroken wegdek.
- 2) **II**: 33-43 cm, laag met steenslag van gebroken porfier, vleilaag (?) voor onder de boordstenen en/of voor onder het wegdek.
- 3) **IIIB1 (?)**: 43-55/78 cm, overgang naar onderliggende horizont +/- 2 cm, ondergrens is golvend, lichtbruin, 10YR 5/4, leem (A), bevat 3% gesteenten zowel silexrolkeien als Paniseliaan veldsteen, diameter van de gesteenten: van 1 tot 5/6 cm, een aantal ervan vertonen sporen van *capping*²¹, geen fenomenen van oxido-reductie in deze horizont, geen met het blote oog waarneembare porositeit, geen levende wortels, 1 aardwormgalerij van 8 mm doormeter over de breedte van het profiel, een zwak ontwikkelde hoekige blokstructuur (diameter: 2-10 cm), geen reactie met HCl.
- 4) **IIIB21t (?)**: 55/78-65/115 cm, overgang naar onderliggende horizont: +/- 2 cm, ondergrens is golvend, bruin, 10 YR 5/8, leem (A) bevat meer klei dan de bovenliggende horizont, bevat 20% gesteenten zowel silexrolkeien (diameter van 1 mm tot 7 cm) als Paniseliaan veldsteen (diameter tot 16 cm), enkele stenen vertonen duidelijke *capping*, andere niet, geen fenomenen van oxido-reductie op één vlek van 7 bij 2 cm na, geen met het blote oog zichtbare porositeit, geen aanwezigheid van levende wortels, geen andere aanduidingen van biologische activiteit, zwak ontwikkelde hoekige blokstructuur (diameter 2-5 cm), geen reactie met HCl.

²¹ *Capping* is een sterke adhesie van de bodemmatrix aan de bovenkant van de steen ten gevolge van vries-dooi cycli. Aan de onderkant van dezelfde steen kleeft er dan geen bodemmatrix; de onderkant is meestal proper.

- 5) **IIIB22t (?)**: 65/115-110/120 cm, overgang naar onderliggende horizont ongeveer 5 cm, ondergrens min of meer horizontaal, lichtbruin, 10 YR 5/6, leem (A) bevat meer klei dan horizont 3 maar gelijkaardig aan horizont 4, bevat 3% gesteente cf. andere horizonten, 5% gereduceerde vlekken (figuur 39), geen met het blote oog waarneembare porositeit, geen levende wortels, zwak ontwikkelde hoekige blokstructuur, geen reactie met HCl.
- 6) **IIIB3t (?)**: 110/120-(145) cm, ondergrens niet bereikt, lichtbruin, 10 YR 5/6, leem (A), zeer homogene horizont, quasi geen aanwezigheid van gesteentemateriaal, 20% van de oppervlakte bestaat uit gebleekte vlekken, geen met het blote oog waarneembare porositeit, geen levende wortels en geen andere sporen van biologische activiteit, zwak ontwikkelde plaatvormige (?) structuur, geen reactie met HCl.

De bodem kan gekarakteriseerd worden als een leembodem met gleyverschijnselen vanaf 50-80 cm diepte in horizont 5 en met een hoger kleigehalte in horizonten 4 en 5 ten aanzien van horizont 3, wat kan geïnterpreteerd worden als een klei-aanrijkingshorizont. Dat sluit dus aan bij de soort bodems die gekarteerd zijn in de onmiddellijke omgeving van het Sint-Medardusplein.

Wat opvalt aan dit referentieprofiel, is de afwezigheid van met het blote oog waarneembare porositeit van wortels en van andere vormen van biologische activiteit (wormengalerijen, mollengangen,...). Dit is het geval voor het ganse profiel. Tegelijkertijd is er de aanwezigheid van heel wat gesteentemateriaal (zowel silex als veldsteen) in horizont 4 en in mindere mate in de horizonten 3 en 5. Een aantal van die stenen vertonen duidelijk aanwijzingen voor *capping*.

Figuur 40: Detailfoto (ongedateerd) van het kerkhof tijdens de Eerste Wereldoorlog, gezien vanaf de voetweg tussen het kerkhof en het huidige plein. Opvallend is het niveauverschil dat mogelijk een verklaring is voor het ontbreken van de toplaag in de bodemprofielen (© privécollectie Simon Verdegem).

Het gesteentemateriaal is wellicht te interpreteren als het kwartair basisgrind dat door solifluctie²² is verplaatst en opgenomen is geraakt in de bovenliggende leem. Solifluctie kan ook het golvend karakter

²² Solifluctie is het proces waarbij het bovenste door water verzadigd sediment onder invloed van een niet-doordringbare ondergrond de helling afglijdt. Dit soort sediment is vaak heterogeen van textuur. Een bevroren ondergrond kan de reden zijn van de ondoordringbare ondergrond.

van de horizonten verklaren; dat gesteentemateriaal komt dus waarschijnlijk in *pockets* voor. Het feit dat een aantal stenen duidelijke sporen van *capping* vertonen, geeft aan dat dit wellicht in koude omstandigheden gebeurde. De afwezigheid van porositeit, of met andere woorden het compacte karakter van de bodem, is waarschijnlijk ook aan deze koude omstandigheden gelinkt. Dat de bodem zeer compact en ondoordringbaar is voor wortels wordt treffend geïllustreerd door een boomwortel die netjes een opgevulde leidingssleuf met losgewoelde grond volgt.

De afwezigheid van porositeit gelinkt aan de afwezigheid van vastgestelde biologische activiteit (aardwormen, mollen, andere bodemdieren,...) en de afwezigheid van wortels die daaruit volgt, is merkwaardig voor een leembodem waarvoor men kan veronderstellen dat die eeuwenlang in gebruik is geweest als landbouwgrond. Dit heeft te maken met de compactheid van dit deel van de bodem en wellicht ook met het afgeknotte karakter van dit referentieprofiel. Het biologisch meer actieve deel van de bodem dat er ongetwijfeld ooit geweest is, is afwezig. Inschatten hoeveel er weg is, is niet doenbaar in een context met solifluctie. Het bedraagt op deze plaats minstens 43 cm (de gecumuleerde dikte van de boordstenen en de steenslag), maar wellicht (veel) meer.

7.2 MIDDELEEUWSE KERKHOVEN: TOELICHTING VAN EEN AANTAL ASPECTEN ALS VERTREK PUNT VOOR DE VERDERE STUDIE VAN HET AANGETROFFEN VOORoorlogse KERKHOF VAN WIJTSCHATE

7.2.1 Het begraven op kerkhoven in de middeleeuwen

In de middeleeuwen omvatte het kerkhof een veel ruimer begrip dan enkel een begraafplaats. Het kerkhof was het hof gelegen omheen de gewijde kerk. Allerlei activiteiten vonden hier plaats. Een deel van het kerkhof was in gebruik als begraafplaats, bij voorkeur aan de zuid- en oostzijde van de kerk. Daarnaast werden er eveneens markten gehouden en werd er recht gesproken. Tijdens de middeleeuwen liet de kerk er ook vaak godsdienstige of geestelijke spelen opvoeren.²³

De grens van een kerkhof was afgebakend door middel van een haag, een muur of een gracht. Het kerkhof was omheind om de sacrale en profane wereld te scheiden, maar zeker ook om het vee buiten te houden dat de grond zou omwoelen en de graven zou verstoren. Ook begrenste de omheining de kerkelijke immuniteit. Binnen deze omheining was het kerkelijke recht van tel in plaats van het wereldlijke recht.²⁴

De meerderheid van de bevolking werd begraven op een kerkhof. Op deze plaats wachtten de doden op de Wederopstanding en het Laatste Oordeel.²⁵ De doden werden vrijwel altijd op een uniforme wijze begraven, met de voeten in het oosten en het hoofd in het westen. Zo kon de dode de opstanding van Christus, die plaatsvond in het oosten, tegemoetzien. De noordkant van de kerk werd vermeden als begraafplaats. Volgens de Germaanse gedachte huisden in het noorden demonen. Ook ongedoopte kinderen werden langs de noordingang van de kerk binnengedragen en wanneer ze gedoopt waren, werden ze via de zuidelijke deur buiten gebracht. De noordkant is ook een plaats zonder zon. Hier werden ongedoopten, criminelen en zelfmoordenaars begraven.²⁶

Op het kerkhof werd de gewone man begraven. Deze had over het algemeen geen geld voor een stenen monument. Soms markeerde een eenvoudig houten kruis de locatie van het graf, maar over het algemeen werden de graven niet gemarkeerd. Bijgevolg werden bij het graven van een nieuwe grafkuil vaak oudere begravingen verstoord. De beenderen die hierbij boven kwamen, konden gezien

²³ Vermeulen *et al.* 2010, 71; Linskens 1983, 181-182.

²⁴ Vermeulen *et al.* 2010, 71.

²⁵ Kok 1970, 70-73.

²⁶ Vermeulen *et al.* 2010, 71-72.

de opstanding van het lichaam niet vernield worden. De beenderen werden daarom verzameld en naar een knekelhuis gebracht.²⁷

Er diende betaald te worden voor een graf op het kerkhof. Net zoals in het kerkgebouw, waar de allerrijksten werden begraven, waren de plekken op een kerkhof niet allemaal hetzelfde qua prijs. Ook hier waren sommige plekken duurder dan andere. Wanneer iemand kwam te overlijden, kon de familie kiezen. Indien men de overledene liet begraven op het noordoostelijk deel van het kerkhof, koos men automatisch voor de goedkoopste en eenvoudigste uitvaart. Deze begrafenis bestond ten hoogste uit het middenkleed, de lage baar en een halfuur klokgelui tijdens de uitvaart. Indien men de dode begroef in het noordwestelijk deel van de begraafplaats, dan kozen ze voor het middenkleed, een halfuur klokgelui met de twee kleinste klokken en een hoge baar. De nabestaanden moesten dan ook kerkrecht betalen. Een laatste rustplaats op het zuidelijke deel impliceerde twee klassen. De tweede klasse kon gelijk zijn aan een begraafing op het noordwestelijk deel van de begraafplaats; wel kregen de nabestaanden een uur klokgelui in plaats van een halfuur. Ook moest hiervoor meer kerkrecht betaald worden. De duurste begraafing was klasse één. De dode kreeg het duurste baarkleed, de hoge baar, een uur klokgelui met de vier klokken en kerkrecht diende betaald te worden. Ook was bij een klasse één begraafing het gebruik van een lijkoets verplicht.²⁸

7.2.2 Begrafeniswijze

7.2.2.1 Oriëntatie

Zoals reeds eerder aangehaald, is het gebruikelijk de doden in een christelijke context te begraven volgens een west-oost oriëntatie. Toch komt het wel op elke begraafplaats voor dat enkele doden een andere oriëntatie hebben. Voor deze afwijkend georiënteerde graven zijn verschillende verklaringen mogelijk.

Sommige graven kunnen georiënteerd zijn volgens de bovengrondse inrichting van de kerk of het kerkhof. Zo is bij het kerkhof van Aarsele de omgekeerde oost-west oriëntatie dominant. De oorzaak voor deze overheersende omgekeerde oriëntatie kan gevonden worden in de oriëntatie van de kerk van Aarsele en de plaats van het altaar in deze kerk. Uit bronnen is immers geweten dat tussen 1779 en 1909 het altaar van de kerk in het westen van de kerk stond en dus niet op de klassieke locatie in het oosten. De overledenen werden hier dus begraven in de richting waar het altaar van de kerk gelegen was, de plaats vanwaar de pastoor de heilige mis opdroeg.²⁹

Volgens sommige auteurs kan het ook zijn dat een oost-west oriëntatie als straf diende.³⁰ Verder werden priesters in de regel volgens een oost-west oriëntatie begraven. Op deze manier was het gelaat van de priesters tijdens de Wederopstanding gericht naar de gelovigen³¹. Een andere mogelijke verklaring voor een oost-west oriëntatie is dat het om een vergissing ging. Het zou kunnen dat een deel van de individuen per ongeluk verkeerd is begraven. Bij een rechthoekige kist kan het zijn dat men niet meer wist wat de voor- en achterkant was. Echter, er zijn vooral individuen in een oost-west oriëntatie aangetroffen in een trapezoïde of ruitvormige kist. Deze individuen lijken dus met opzet oost-west begraven. Wat hier de exacte reden van is, is onduidelijk. Het kan natuurlijk ook zijn dat men simpelweg de oriëntatie in latere periodes minder belangrijk vond.

7.2.2.2 Kisten

Het lichaam van de dode werd vaak gewikkeld in een lijkwade. Dit weten we door de spelden die geregeld aangetroffen worden in grafcontexten. Verder kan voorgaand feit ook afgeleid worden uit de

²⁷ Portegies 1999, 177-181.

²⁸ Portegies 1999, 177-181.

²⁹ Terryn & Massagé 2018, 35-37.

³⁰ Depuydt 2013, 67.

³¹ Daniell 1997, 1498.

positie van het individu. Als een skelet compact ligt, met de knieën (bijna) tegen elkaar aan, was een individu vermoedelijk in een lijkwade gewikkeld. Als de benen parallel liggen, was het individu waarschijnlijk niet ingewikkeld. Door decompositie kunnen de benen wel zijn verplaatst waardoor de afstand tussen de knieën kan zijn veranderd. Of de overledene al dan niet ingewikkeld was, is dan ook niet altijd met zekerheid te bepalen. Nadat het lichaam ingewikkeld was, werd het in een kist geplaatst. Het materiaal van een kist kon bestaan uit hout, lood of steen, afhankelijk van de sociale status.³² Volledige kisten worden zeer weinig aangetroffen bij onderzoek; het hout is meestal helemaal vergaan. Toch kan men wel aan de hand van de vondst van spijkers vaststellen dat de dode begraven was in een kist. Verschillende historische prenten laten echter zien dat de dode ook soms in een laken werd gewikkeld en zonder kist werd begraven. Pas in de 17de eeuw werd het algemeen gebruikelijk om een dode in een houten kist te begraven.³³

De gebruikte soorten hout waren variabel en afhankelijk van sociale status. Bij de opgravingen aan de Sint-Romboutskathedraal in Mechelen bleek dat voor negen op de tien kisten naaldhout gebruikt werd. Het gaat hier dan voornamelijk om grove den, fijne spar en zilverspar. Er wordt aangenomen dat dit hout geïmporteerd werd uit de Alpen of het zuidwesten van Duitsland. Een klein deel van de kisten werd vervaardigd uit loofhout; het is mogelijk dat deze kisten hergebruikt werden omwille van de hoge kostprijs. Duurzamere en duurere soorten zoals eik kwamen niet voor. Dit kan mogelijk verklaard worden aan de hand van de sociale status van de doden.³⁴

7.2.2.3 Grafgiften

Het christendom schreef een sobere begraafing voor zonder grafgiften. Tijdens de middeleeuwen werd deze traditie ook vrij strikt gevolgd. Ondanks deze voorschriften van de Kerk worden toch vaak verschillende voorwerpen gerecupereerd uit grafcontexten. Het gaat in de eerste plaats om religieuze voorwerpen. Deze objecten zijn dan voornamelijk kruisjes die rond de hals van de dode hingen, paternosters, kruisbeelden, etc. Uit onderzoek blijkt dat het meegeven van voorwerpen aan de overledenen na de middeleeuwen toeneemt, vooral vanaf 1850.³⁵

7.2.2.4 Antropomorfe graven

Antropomorfe graven komen in Vlaanderen voor van de 9de tot 13de eeuw. Ze zijn vooral karakteristiek voor de volle middeleeuwen.³⁶ Deze begraafwijze duidt op een grafkuil die in de vorm van het lichaam uitgegraven wordt. De thesaurus van het agentschap Onroerend Erfgoed definieert de term als volgt: "Een antropomorf graf is een graf dat de menselijke omtrek sterk benadert. Het graf is het breedst aan de schouders en smaller naar het voeteinde toe. Voor het hoofd werd vaak een nis uitgespaard, waarvan de bodem soms enkele centimeters hoger ligt. De constructiematerialen en afwerking kunnen sterk verschillen. Sommige graven werden opgebouwd uit gestapelde stenen bijeengehouden door kalkmortel (mogelijk ook nog glad afgewerkt met een kalkmortellaagje), andere graven kenden geen stenen opbouw, maar wel een kalkmortellaagje. Op dit graf kwam een deksel van hout of stenen platen, waarna de kuil tot het loopniveau weer met grond gevuld werd. Het hoogtepunt van het voorkomen van dergelijke graven kan geplaatst worden in de 10de-11de eeuw".³⁷

³² Van de Vijver 2013, 124.

³³ Vermeulen *et al.* 2010, 74.

³⁴ Depuydt 2013, 79-80.

³⁵ Depuydt 2013, 81-82.

³⁶ Annaert *et al.* 2021, 44.

³⁷ <https://id.erfgoed.net/thesauri/erfgoedtypes/1255>.

8 DEEL 1 - NOORDELIJK DEEL SINT-MEDARDUSPLEIN

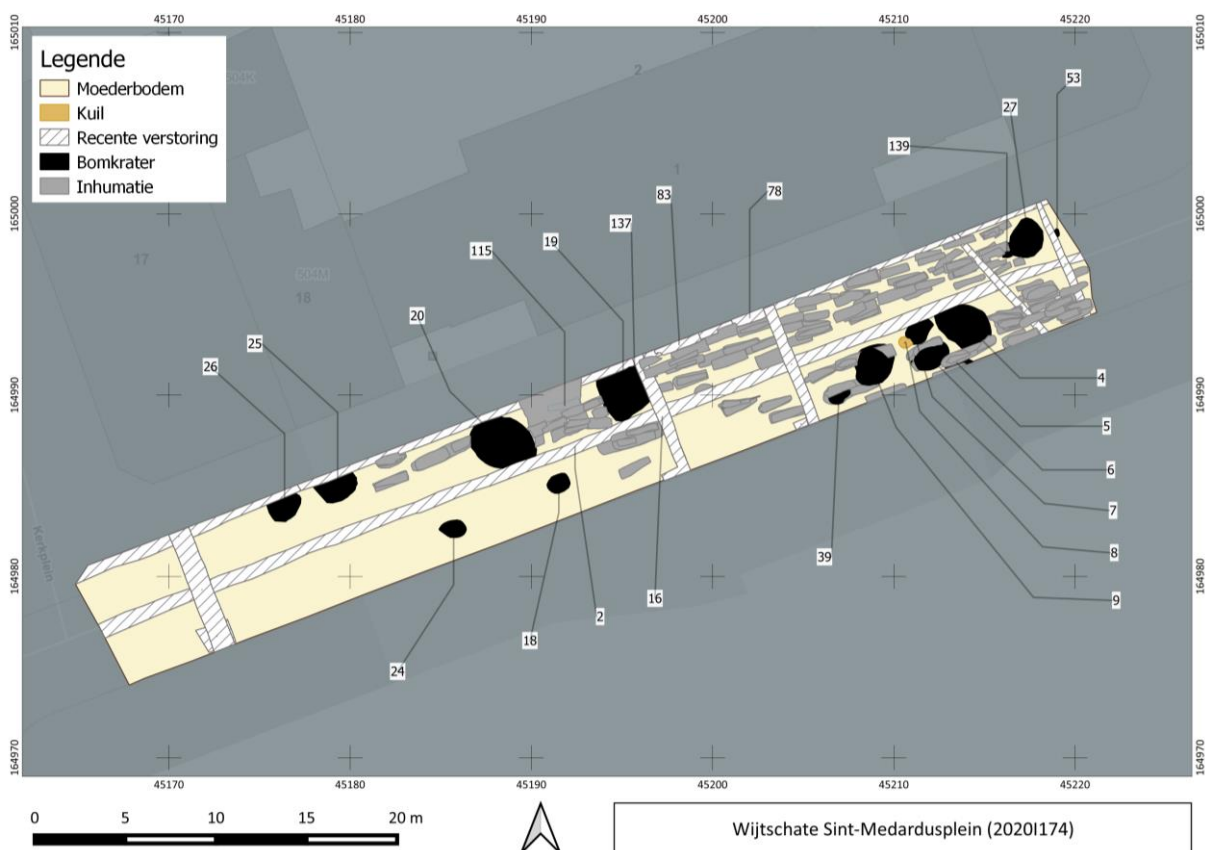
8.1 SPOREN EN STRUCTUREN

8.1.1 Algemeen

De onderzoekszone bestond uit een rechthoekige, brede sleuf (400 m²) die zich uitstrekte over een lengte van ca. 56,6 m binnen het bestaande straattracé van de noordkant van het Sint-Medardusplein (figuur 41). De werkput had een breedte van ca. 6,9 m. De sporen die in deze zone werden aangetroffen, kunnen in een vijftal verschillende groepen onderverdeeld worden, nl. een kerkhoflaag, inhumaties, granaattrekkers, oorlogsslachtoffers en enkele recente sporen/verstoringen (figuur 42).

Figuur 41: Locatie van de onderzochte zone 'deel 1' op de GRB kaart (@ Digitaal Vlaanderen).

Figuur 42: Allesporenkaart van deel 1 (graven niet genummerd) (© agentschap Onroerend Erfgoed).

8.1.2 Kerkhoflaag – het vooroorlogse kerkhof van Wijtschate

Zoals verwacht werd binnen het onderzoekstracé de zuidelijke rand van het vooroorlogse kerkhof, behorend tot de voormalige Sint-Medarduskerk, aangesneden. Hierbij was het opvallend dat de eerste skeletresten zich reeds net onder het uitgebroken straatoppervlak bevonden. Er was geen sprake van de typische oorlogslaag zoals aangetroffen in de Hospicestraat³⁸ en op vele andere archeologische sites binnen het frontgebied van de Eerste Wereldoorlog. Dit wijst erop dat een grootschalige nivellering heeft plaatsgevonden bij de aanleg van het plein na afloop van de Eerste Wereldoorlog. Het oorspronkelijk loopoppervlak moet zich dus op een veel hoger niveau hebben bevonden. Dit verklaart tevens de ondiepe begravingen in het eerste vlak.

Een vergelijking met foto's uit deze vooroorlogse periode lijkt dit te bevestigen. Op foto's genomen ten westen van het huidige plein met zicht naar het oosten (figuren ?) is steeds zeer duidelijk dat het kerkhof en de omgeving hoger waren gelegen terwijl zich nu alles min of meer op gelijke hoogte bevindt. De combinatie van de archeologische vaststellingen – het ontbreken van sporen en oorlogslaag – en de foto's maken dus duidelijk dat een deel van het bodemarchief is verdwenen en dat deze ingreep het meest ingrijpend was aan de westzijde van het plein.

De kerkhoflaag (S1) kon in de noordwestelijke helft van de werkput waargenomen en geregistreerd worden. In deze laag is door de eeuwen heen veel gegraven en vergraven. Ook in het zuidoosten van de werkput was deze gelijkaardige laag aanwezig. In de kerkhoflaag konden grafkuilen onderscheiden worden met daarin de aanwezigheid van houten kisten.

Het valt op dat de kerkhoflaag zich vrij scherp laat afbakenen in de noordelijke/noordwestelijke zone van de opgravingsput. Deze begrenzing valt samen met de densiteit van de grafkuilen. Buiten de kerkhoflaag zijn namelijk beduidend minder grafkuilen aanwezig, die elkaar bovendien vrijwel niet

³⁸ Verdegem *et al.* 2023.

oversnijden. Dit zijn indicaties voor een destijds duidelijk afgebakende kerkhofzone gedurende een zeer lange periode, met daaronder een oudere fase waarbij het kerkhof ofwel ruimer was, ofwel minder duidelijk afgebakend, ofwel iets anders gepositioneerd als gevolg van een andere locatie/oriëntatie van de toenmalige kerk.

De kerkhoflaag leverde een vrij heterogene groep vondsten op. De datering van deze vondsten lijkt in het algemeen vroegmodern te zijn. Tal van textielfragmenten, fragmenten van kleipijpjes, kistnagels, knopen in hout en kunststof, glasfragmenten, etc. werden gerecupereerd uit deze laag.

Gezien de tafonomie van de kerkhoflaag (sterk verspit door de aanwezigheid van grafkuilen) is de aanwezigheid van enkele oudere elementen niet verwonderlijk. Zo werden onder andere enkele fragmenten Romeinse kruikwaar, een fragment maalsteen in basaltlava, etc. aangetroffen.

8.1.3 Inhumaties

Na de aanleg van het archeologische vlak werd duidelijk dat er zich een concentratie met grafkuilen aftekende in de oostelijke helft van het onderzoeksgebied. Meer naar het westen nam de sporendensiteit af en werd de moederbodem aangetroffen waarin een aantal recente verstoringen en enkele diepe granaatrichters aanwezig waren.

In totaal zijn er 95 skeletfiches aangemaakt. Alle individuen werden opgegraven, geregistreerd en ingezameld. Voor een oplistings van alle individuen zie paragraaf 13.3.1, tabel 18.

8.1.3.1 Algemene fasering

Binnen de concentratie van inhumatiegraven kan een onderscheid gemaakt worden tussen de noordelijke helft en de zuidelijke helft. In het noorden werd bij aanleg van het vlak veel botmateriaal aangetroffen maar was het – op enkele uitzonderingen na – niet mogelijk om individuele grafkuilen te onderscheiden. Er is sprake van een kerkhoflaag (S1) waarin door de eeuwen heen veel is gegraven en vergraven. Waar wel een kuil te onderscheiden was, kon telkens een houten kist worden vastgesteld en lag het hoofd naar het oosten gericht. In het zuiden was het wel mogelijk om de individuele grafkuilen te onderscheiden, met uitzondering van het uiterste oosten waar de kuilen zeer dicht op elkaar lagen. In vergelijking met de noordelijke graven waren in het zuiden geen houten kisten te onderscheiden en leken de inhumaties allemaal met het hoofd naar het westen gericht. Op basis van de bovenstaande vaststellingen en in combinatie met de gekende cartografische bronnen werd dit onderscheid geïnterpreteerd als een chronologische fasering. De grens van de laatste fase van het kerkhof bevond zich vermoedelijk ter hoogte van het midden van het huidige wegtracé. Een oudere fase was veel ruimer en strekte zich uit tot ten zuiden van het wegtracé. Deze interpretatie werd in de loop van het onderzoek enkel bevestigd aangezien er zich geen recentere begravingen ten zuiden van deze grens bevonden terwijl er wel nog oudere grafkuilen – weliswaar meestal grotendeels vergraven – in het noordelijk deel werden aangetroffen.

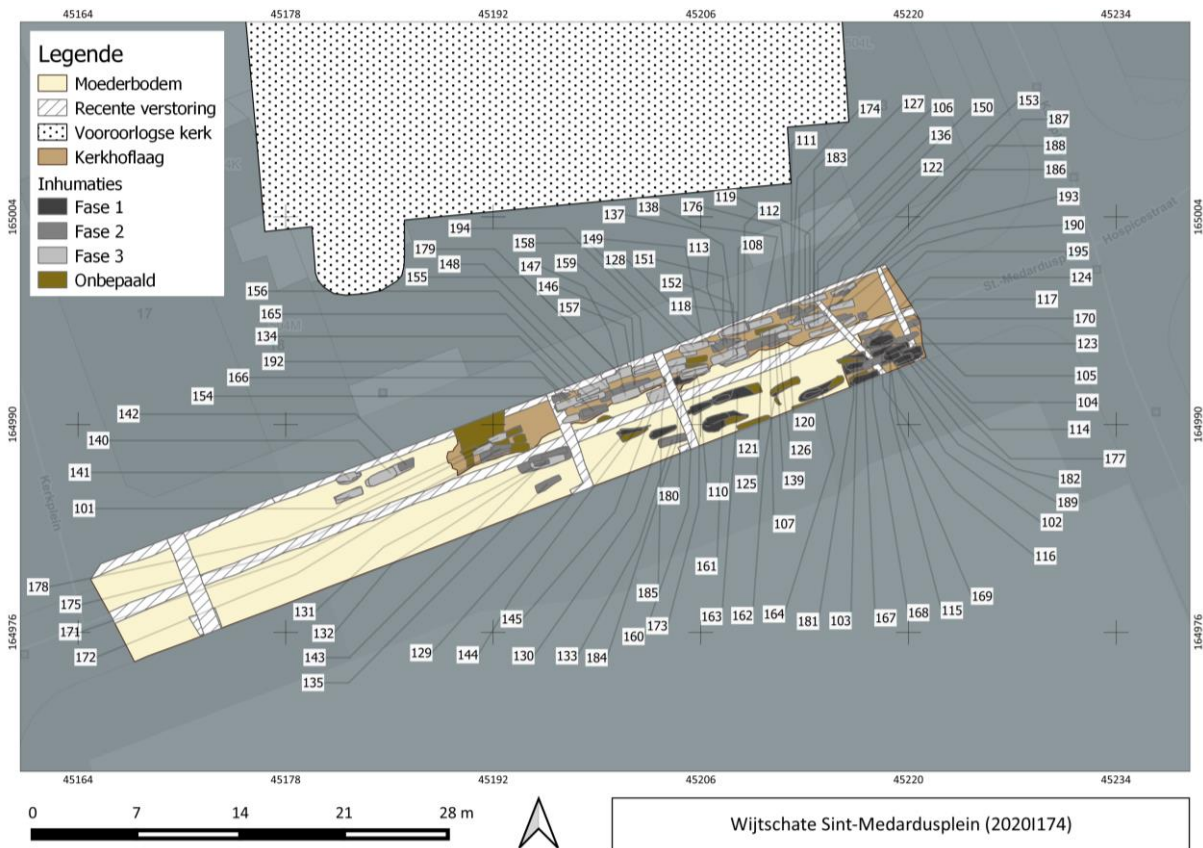
Op basis van de terreinwaarnemingen, de bewaringstoestand en de stratigrafie werd tijdens het veldwerk en in samenspraak met de fysisch antropoloog, reeds een globale fasering van het kerkhof opgesteld. Dit wordt verder uitgewerkt in de overkoepelende synthese (cf. hoofdstuk 13) waarbij dit ook getoetst wordt aan de natuurwetenschappelijk analyses. Drie fasen kunnen onderscheiden worden in onderzoekszone deel 1 en worden hier van jong naar oud beschreven:

Fase 3

Fase 3 (ca. tweede helft 19de eeuw tot 1914) is de meest recente fase van het vooroorlogse kerkhof. De inhumaties hebben een oost-west oriëntatie. De bewaring van het botmateriaal is uitstekend. Soms werden zelfs nog textielresten of organische resten van het lichaam aangetroffen (haar, weefsel, hersenen, etc.). De kisten zelf waren vaak ook nog goed bewaard, hadden hoofdzakelijk een trapezoïde of ruitvorm en waren meestal versierd (met siernagels, een kruisbeeld en/of ander metaalbeslag).

Deze fase manifesteert zich ook in het relatief grote aandeel vondsten die bij de inhumaties zijn aangetroffen. Vaak konden porseleinen knopen van de kledij teruggevonden worden, waarschijnlijk afkomstig van het doodshemd. Ook kwamen andere objecten voor (o.a. haarkam, speld, paternosterkralen).

Figuur 43: Fasering van de aangetroffen begravingen in deel 1 met aanduiding van de individunummers (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Fase 2

Deze ruime fase (13de tot de eerste helft van de 19de eeuw) is lastig te definiëren en op te delen en kan enkel op basis van verder onderzoek eventueel nog verder opgesplitst worden (cf. hoofdstuk 13). Het zijn inhumaties waarbij de bewaring van het skeletmateriaal varieert van goed tot zeer matig of slecht. Textielresten en organische resten zijn volledig vergaan. De oriëntatie is uitsluitend west-oost. De kisten zijn in sommige gevallen nog bewaard maar in een veel meer vergane toestand (vaak enkel hout onder het lichaam). Bij andere kisten is het hout volledig vergaan en hoogstens nog als verkleuring in de bodem waargenomen. De vorm van de kisten varieert van rechthoekig tot trapezoïde. Er werden geen kistversieringen aangetroffen.

Van de meeste skeletten kon achterhaald worden of ze al dan niet in een kist begraven waren. Het lijkt erop dat alle individuen effectief in een kist werden begraven, alhoewel de restanten van de kisten niet altijd goed zichtbaar waren in de bovenste vlakken. In de onderste vlakken was de kist wel goed bewaard. Wanneer de kist niet goed bewaard was gebleven, konden de verplaatsing van bepaalde skeletonderdelen -door de decompositie van het lichaam en het grondwater gaan de kleine delen van het lichaam vaak drijven in de kist – en de aanwezigheid van nagels een aanwijzing zijn voor een vergane grafkist. Radiokoolstofdatering lijkt de enige mogelijkheid om binnen deze fase de skeletten nauwer te kunnen dateren.

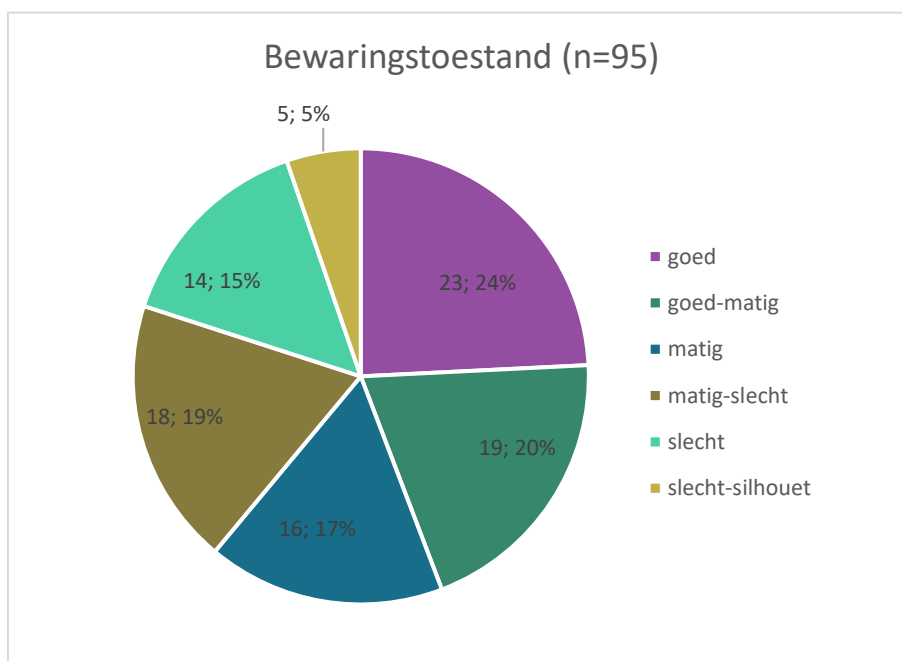
Fase 1

De oudste begravingen dateren uit de volle middeleeuwen. Op basis van hun morfologische kenmerken kunnen ze gedefinieerd worden als antropomorfe graven. Antropomorfe graven worden algemeen gedateerd tussen de 9de en 13de eeuw (zie eerder). Deze begraafwijze duidt op een grafkuil die in de vorm van het lichaam uitgegraven wordt. In totaal werden 13 antropomorfe graven aangetroffen bij de opgravingen in het eerste deel. Deze waren gezien de hoofd-voeten positie west-oost georiënteerd.

Hieronder zullen enkele algemene vaststellingen beschreven worden, op basis van de terreindata. Op een deel van de individuen (n=64) werd een fysisch-antropologische analyse uitgevoerd (cf. bijlage 1). De selectie hiervoor werd opgesteld in functie van het potentieel van het botmateriaal. Behalve conservering en compleetheid werd ook rekening gehouden met bijvoorbeeld datering, ruimtelijke spreiding of een bijzondere en/of afwijkende lichaamshouding/oriëntatie.

8.1.3.2 Bewaringsgraad

Van de 95 skeletten is 61% goed tot matig bewaard, 19% is matig-slecht bewaard en 20% is slecht bewaard. De bewaring gaat grotendeels samen met de ouderdom van het botmateriaal. Zo waren de meest recente begravingen uitstekend bewaard. Soms werden zelfs nog textielresten of organische resten van het lichaam (haar, weefsel, hersenen, etc.) aangetroffen. Bij de middelste, zeer ruime fase (13de – begin 19de eeuw) was de bewaring sterk variabel, gaande van goed tot matig of slecht. Textiel- en organische resten bleken volledig vergaan. De oudste begravingen (11de – 13de eeuw), de antropomorfe graven, zijn voornamelijk slecht bewaard; soms was enkel een lijksilhouet zichtbaar.

Figuur 44: Diagram met de bewaringstoestand van de skeletten.

8.1.3.3 Graftypes

In totaal werden 95 individuen aangetroffen en opgegraven, aangevuld met vijf mogelijke grafkuilen zonder of met enkel een minieme hoeveelheid aan botmateriaal.

Bij 91 van de 95 gedocumenteerde grafcontexten gaat het om primaire begravingen. Bij een primair graf wordt het lichaam bijgezet in zijn laatste rustplaats, waarna het met rust wordt gelaten en de beenderen geen tweede maal (secundaire begraving) worden begraven. Tijdens het opgraven is een primaire begraving te herkennen aan het feit dat het skelet in anatomisch correct verband wordt

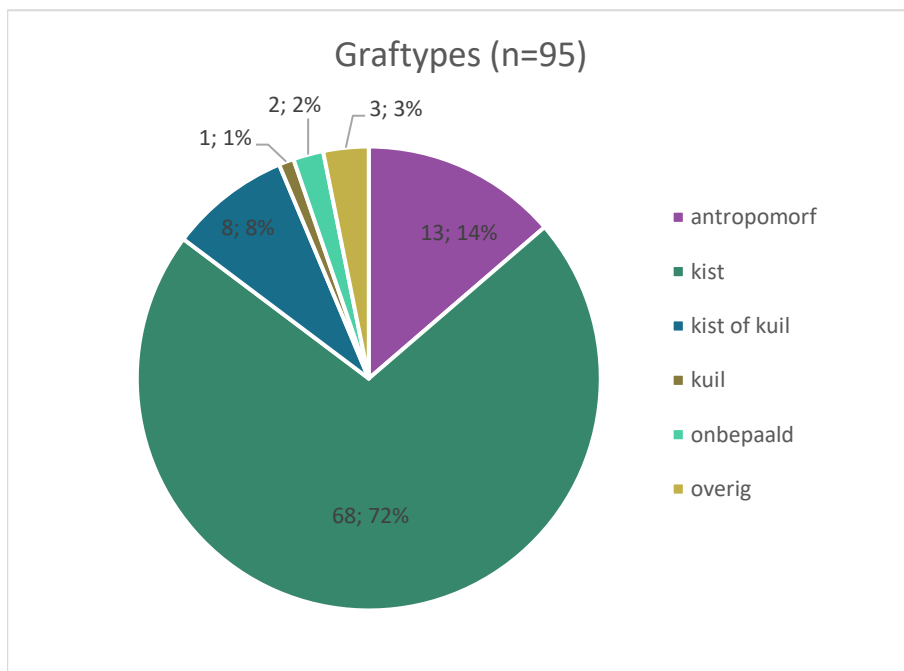
terugggevonden en dan vooral daar waar er zwakke verbindingen zijn tussen de beenderen, zoals bij de handen en voeten. Op deze plaatsen zullen de botten bij het ontbinden van het lichaam namelijk het eerst van elkaar loslaten. Wanneer op deze plaatsen de beenderen zich bij het opgraven nog in anatomisch correcte positie bevinden, kunnen we ervan uitgaan dat het een primaire begraafing betreft en dat het individu geen tweede maal werd verstoord ten behoeve van herbegraving. Uiteraard kan een primaire begraafing nog steeds verstoord worden door post-depositionele processen zoals bioturbatie, druk van de aarde en recentere vergravingen door de mens.

Primaire begraafingen kunnen verder worden opgesplitst in enkelvoudige en meervoudige begraafingen. Op het Sint-Medardusplein werden uitsluitend enkelvoudige begraafingen aangetroffen. Meervoudige begraafingen, nl. de plaatsing van verschillende individuen in dezelfde grafkuil, kwamen hier niet voor. De vier individuen die niet geassocieerd konden worden als een primair graf, bleken accumulaties van los bot te zijn.

De begraafingen kunnen opgedeeld worden in een aantal graftypes. Het gaat om antropomorfe graven, kistbegravingen, en begraafingen in een kuil, mogelijk zonder kist.

In totaal werden 13 antropomorfe graven aangetroffen (14%). Deze waren steeds slecht bewaard. De individuen waren uitgestrekt op de rug begraven, met de armen langs het lichaam. Eén individu had de handen op de buik. Dit type graven kan geplaagd worden in de oudste fase van het kerkhof.

68 begraafingen waren met zekerheid kistbegravingen (72%). De kisten zijn rechthoekig, trapezoïde of ruitvormig (cf. figuur 45). In acht gevallen (8%) was niet duidelijk of de persoon ofwel in een kist ofwel rechtstreeks in de kuil begraven was, terwijl één graf (1%) als kuilbegraving geregistreerd werd. De categorie 'overig' (3%) bestaat uit vooraf uitgeschreven individunummers waarbij pas tijdens het verder blootleggen bleek dat dit om een losse schedel, los bot of een knekelpakket ging.

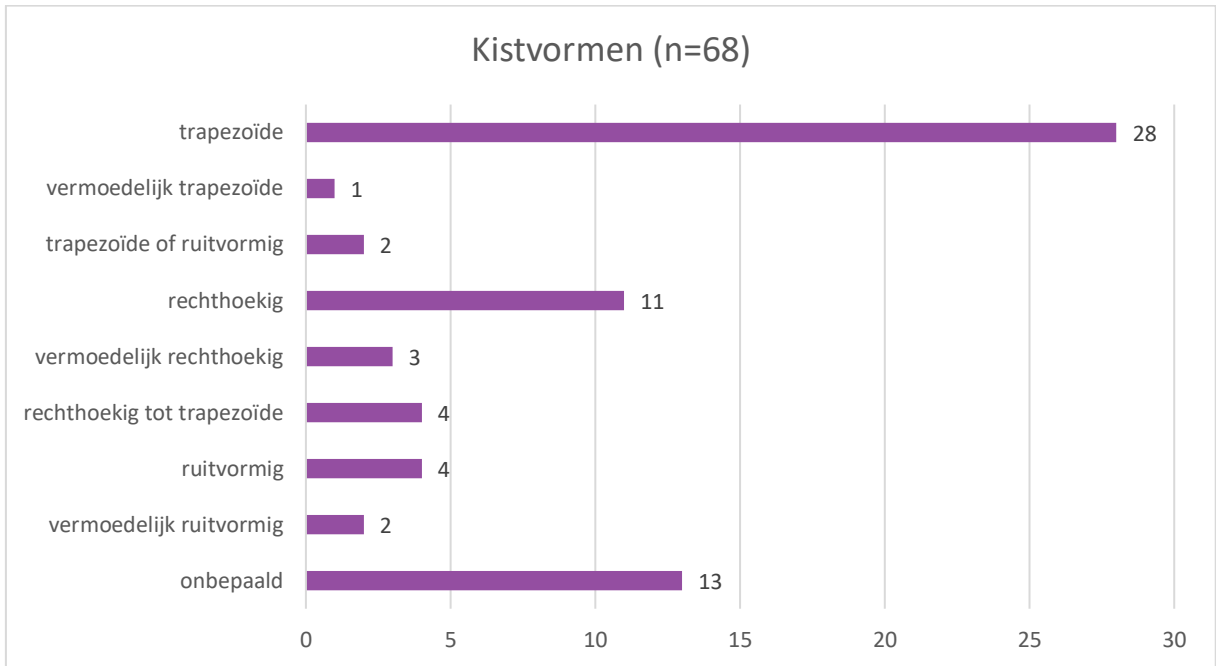
Figuur 45: Diagram met de verschillende graftypes in deel 1.

8.1.3.4 Kistvorm

De 68 inhumaties die met zekerheid in een kist werden begraven, kunnen ingedeeld worden in diverse kistvormen. De trapezoïde kistvorm komt het meeste voor, op grote afstand gevolgd door de rechthoekige kist. Ook zijn er enkele ruitvormige kisten aangetroffen. De laatstgenoemde vorm is te associëren met de jongste fase van het kerkhof.

De ruitvormige kist van individu 137 (S69) is opmerkelijk te noemen. Gezien de goede bewaringstoestand, de kistversieringen en de O-W oriëntatie is deze te plaatsen in de jongste fase (midden 19de tot begin 20ste eeuw). Ter hoogte van de rechterarm werd onder het lichaam een houten steun aangetroffen (figuren 47-49). De functie hiervan blijft enigszins onduidelijk. De elleboog van het individu (een vrouw van 46 jaar) rustte op deze steun. Tijdens het fysisch-antropologisch onderzoek bleek dat de vrouw aan een auto-immuunziekte leed met mogelijk vergevorderde symptomen, gezien de aanwezigheid van onderhuidse kalkdeposities. Mogelijk waren meerdere delen van het lichaam aangetast en zou dit de armsteun wellicht kunnen verklaren. Aansluitend op de armsteun werd nog een dwarsstuk vastgesteld. De functie hiervan kon echter niet achterhaald worden.

Figuur 46: Diagram met de verschillende kistvormen.

Figuur 47: De elleboog van individu 137 rustte op een halfronde armsteun (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 48: De kist van individu 137 (S69) na verwijdering van het skelet, met de armsteun aan de noordkant. De functie van het dwarsstuk kon niet achterhaald worden (© agentschap Onroerend Erfgoed).

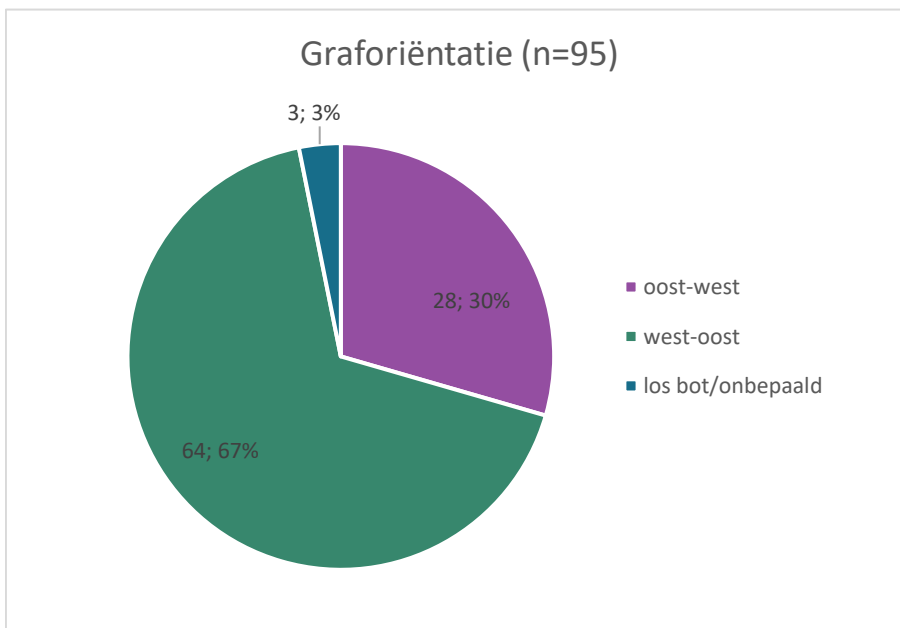
Figuur 49: Detail van de mogelijke armsteun (individu 137-S69), met eronder een dwarshout waarvan de functie niet achterhaald kon worden. Foto naar het oosten (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 50: Detail van het voeteneind van deze uitzonderlijk goed bewaarde kist (individu 137-S69). Foto naar het westen (© agentschap Onroerend Erfgoed).

8.1.3.5 Oriëntatie graven

Wanneer we de oriëntering van de graven op het kerkhof van Wijtschate bekijken, valt meteen op dat in de oudste/oudere fasen bijna uitsluitend de gangbare west-oost oriëntatie gevolgd werd. In de meest recente fase werd, mits een vijftal uitzonderingen, de omgekeerde oost-west oriëntatie gevolgd.

Figuur 51: Diagram met de graforiëntaties.

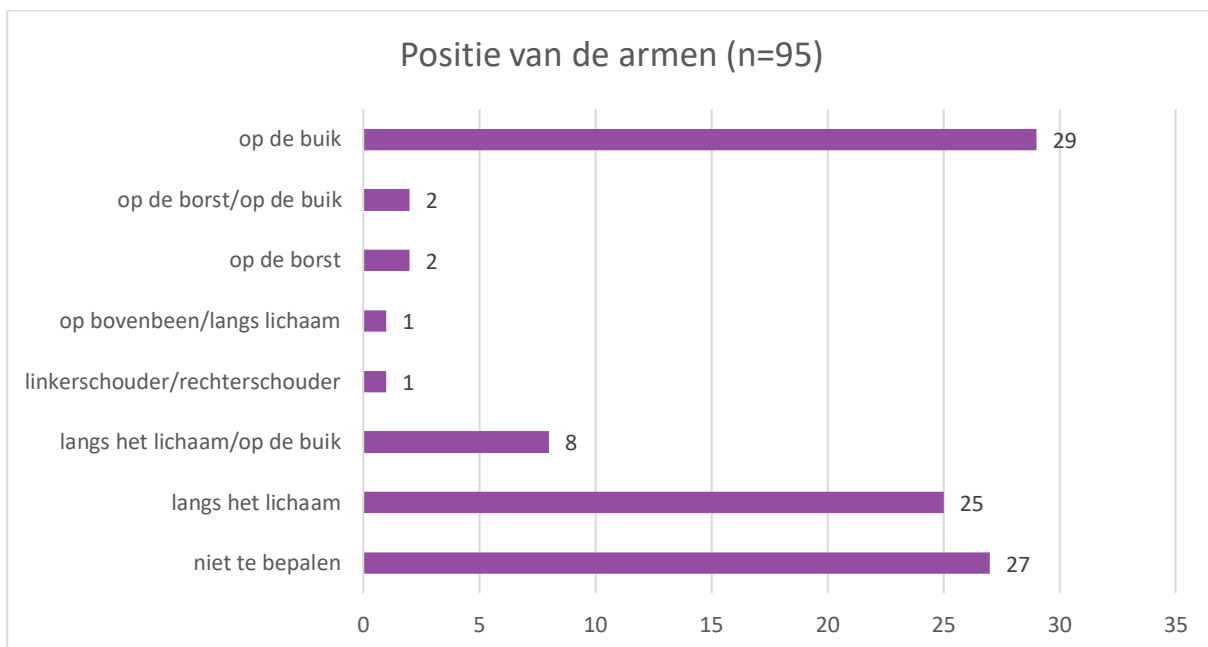
De omgekeerde (O-W) oriëntatie is duidelijk overheersend in de meest recente fase. Vanwege het hoge aantal kan dit niet louter verklaard worden aan de hand van de in paragraaf 7.2.2.1 genoemde mogelijke factoren. Een significant deel van de O-W georiënteerde skeletten zijn afkomstig van vrouwen, terwijl ook enkele kinderen werden aangetroffen. Het is uiteraard onmogelijk dat dit geestelijken waren. Ook kan dit hoge aantal O-W georiënteerde graven niet verklaard worden door aan te nemen dat dit allemaal misdadigers, zondaars of ongedoopten zouden zijn of dat wellicht bij al deze begravingen een fout werd gemaakt. De oorzaak voor deze overheersende omgekeerde

oriëntatie moet gezocht worden in een andere hoek. Mogelijk kwam in Wijtschate een gelijkaardige situatie voor zoals bij de kerk van Aarsele (cf. 7.2.2.1). Uit bronnen is namelijk geweten dat in de kerk van Aarsele, tussen 1779 en 1909, het altaar van de kerk in het westen van de kerk stond en dus niet op de klassieke locatie in het oosten. Dit verklaart de overheersende oost-west oriëntatie van de graven op dit kerkhof. De overledenen werden namelijk begraven in de richting waar het altaar van de kerk gelegen was, de plaats vanwaar de pastoor de heilige mis opdroeg.³⁹ Mogelijk was dit in Wijtschate eveneens het geval.

8.1.3.6 Lichaamspositie

Alle individuen zijn op de rug begraven en in uitgestrekte houding. Bij de individuen waarbij de handen aangetroffen werden, kan geconcludeerd worden dat de handen steeds uitgestrekt waren. Slechts één uitzondering komt hierop voor. Bij één skelet lag de linkerhand bovenop de rechterhand. Bij de positie van de armen kwam wel enige variatie voor. Bij het merendeel van de skeletten lagen de armen ofwel langsheen het lichaam, ofwel op de buik. Bij enkele individuen kwam nog een andere variatie voor. Tweemaal lag een arm op de borst en de andere arm op de buik. Tweemaal lagen de armen op de borst. Eén keer lag een arm op het bovenbeen en de andere langs het lichaam. Eénmaal lag de linkerarm op de linkerschouder en de rechterarm op de rechterschouder. Acht keer lag de ene arm langs het lichaam en de andere arm op de buik.

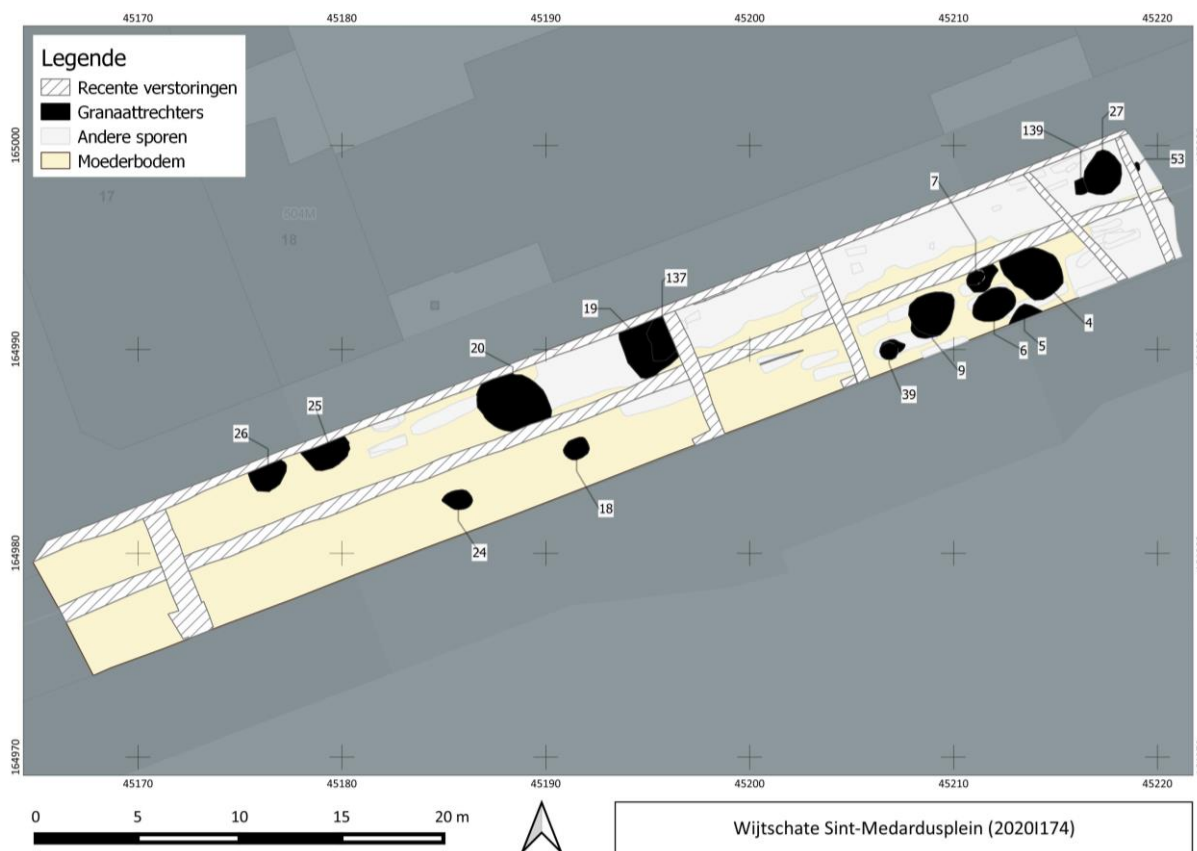
Figuur 52: Diagram met de positie van de armen.

³⁹ Terryn & Massagé 2018, 34-36.

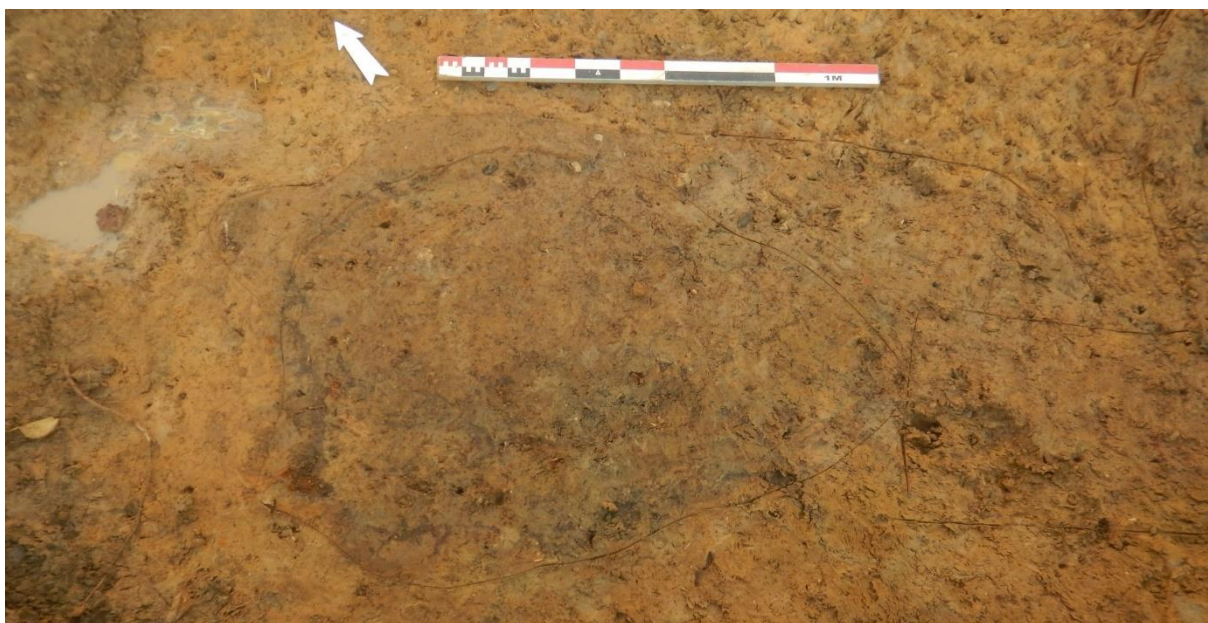

8.1.4 Granaattrechters

Verspreid over het terrein werden 16 granaattrechters onderscheiden met afmetingen die varieerden tussen de 1 à 4 m diameter (figuren 53-54). Uit twee kraters, S20 en S27, konden de stoffelijke resten van twee gesneuvelden gerecupereerd worden (zie 8.1.5). Verder werden in de granaattrechters geen vondsten aangetroffen die gerelateerd kunnen worden aan de oorlog.

Figuur 53: Allsporenkaart met uitlichting van de aangetroffen granaattrechters (© agentschap Onroerend Erfgoed).

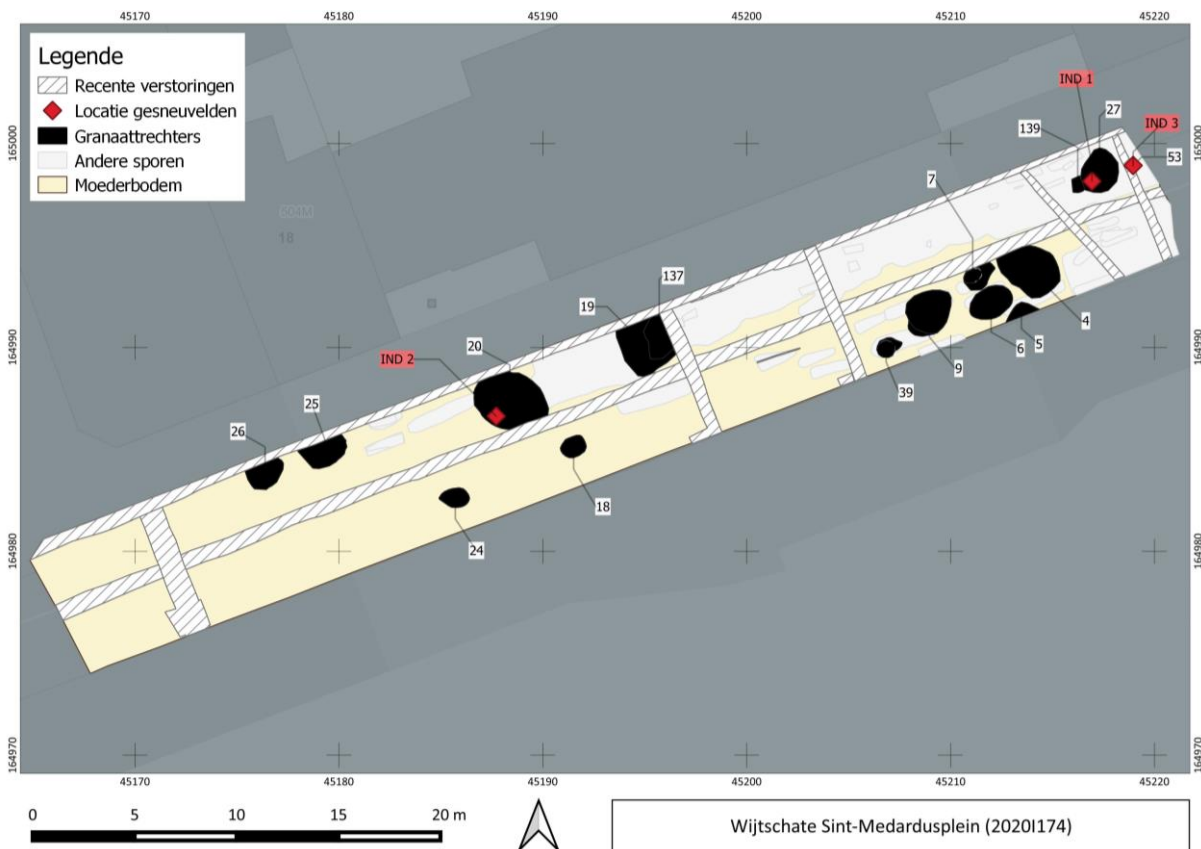
Figuur 54: Eén van de zeldzame granaattrechters (S39) die een graf (S12) verstoort (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Algemeen genomen is de impact van de artillerie op het vooroorlogse kerkhof beperkt gebleven. Op basis van de beschikbare (lucht)foto's uit de laatste maanden van de oorlog zou verwacht worden dat het kerkhof volledig verstoord werd. Dit bleek echter niet het geval te zijn. Bovendien is de densiteit aan granaatrechters die archeologisch waar te nemen zijn zeer laag. In combinatie met de eerder ondiepe ligging van de graven lijkt dit een bevestiging van het eerder vooropgestelde vermoeden dat een deel van de vooroorlogse toplaag werd verwijderd tijdens de opkuis van het slagveld en de heropbouw van de dorpskern.

8.1.5 Oorlogsslachtoffers

De stoffelijke resten die in de granaatrechters werden aangetroffen (figuur 55), behoren tot twee vermiste militairen uit de Eerste Wereldoorlog. Aanvankelijk werd gedacht dat het drie verschillende individuen betrof, maar de analyses toonden aan dat de stoffelijke resten van IND 1 en IND 3 tot eenzelfde skelet behoorden.

Figuur 55: Allesporenkaart met uitlichting van de granaatrechters en aanduiding van de vindplaatsen van de gesneuvelden (© agentschap Onroerend Erfgoed).

8.1.5.1 Individu 1/3

IND 1/3 was een Duitse militair die werd aangetroffen in een krater (S27). Het bovenlichaam was matig bewaard maar nog goed herkenbaar. Het onderlichaam was grotendeels verstoord. Enkel een lang been en de rechtervoet werden aan de andere kant van de inslag vastgesteld (figuur 56). Een tweemaal meter naar het oosten werd een rechtervoet (IND 3/S53) aangetroffen die na analyse van het botmateriaal en vergelijking van de schoenen bij IND 1 blijkt te horen.

Het individu was vrij compleet; alleen de linker onderarm en het linkerbeen ontbraken. De geslachtskenmerken aan het bekken duiden op een mannelijk individu. De wervellichamen waren nog niet volledig volgroeid wat duidt op een leeftijd bij overlijden van 18-25 jaar. Alle gewrichten waren

echter wel volgroeid, wat aangeeft dat de jonge man tenminste 20 jaar oud was. De gesneuvelde had dus een sterfteleeftijd van 20-25 jaar oud. Op basis van de lengte van de rechter opperarm kon worden berekend dat het individu een lichaamslengte had van 176,1 cm (\pm 4,05 cm).

Figuur 56: Detailopname van IND 1/3 met links het bovenlichaam met grote fragmenten uniform en rechts de linkervoet in de laars (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Op basis van de uniformresten werd duidelijk dat de Duitse soldaat afkomstig was uit Beieren. In 1914, tijdens de Eerste Slag om Ieper, werd Wijtschate ingenomen door de *6. Kgl. Bayer. Reserve-Division*. Tijdens deze hevige gevechten in oktober en november 1914 werd van huis tot huis gevochten met Franse en Britse eenheden, waaronder ook Indische troepen. Het uniform waarmee de eenheden uit Beieren de oorlog introkken, is duidelijk te onderscheiden van andere Duitse troepen op basis van enkele elementen. Datgene wat archeologisch gemakkelijkst overgeleverd wordt, zijn de knopen en riemhaken waarop een Beierse leeuw stond afgebeeld. Individu 1 droeg een *M1907/10 Waffenrock* waarvan verschillende Beierse knopen bewaard bleven. Daarboven droeg hij een overjas waarvan ook nog grote stoffragmenten rond het bovenlichaam aangetroffen werden. Ook hier werden knopen bij gevonden, maar deze zijn universeel voor het Duitse leger en kunnen dus niet specifiek toegeschreven worden aan een Beierse eenheid. Gezien het feit dat deze militair zo'n uniform droeg en bovendien ook een overjas – wat indiceert dat hij stierf tijdens de wintermaanden –, wijst op het feit dat hij tijdens de gevechten van 1914 om het leven moet gekomen zijn. Een meer specifieke eenheid, op het niveau van regiment, kon niet achterhaald worden op basis van de bewaarde uniformdelen.

Naast zijn uniform (figuren 57-58) werden ook enkele persoonlijke voorwerpen aangetroffen. Naast een sigarettendoos en een potlood werd een patriottische ring aangetroffen aan zijn vinger (figuur 59). Hierop was een wapenschild of vlag afgebeeld. Helaas was de corrosie te ver gaand om nog na te gaan welke kleuren de vlag of het wapenschild droegen, evenals om enige persoonlijke inscripties die naar een eventuele identiteit zouden kunnen leiden te herkennen.

Figuur 57: Grote fragmenten van de overjas (V15) bleven bewaard, o.a. de bovenzijde met kraag en schouderflap (links) en de onderzijde (rechts) (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 58: Fragmenten van de M1907/10 Waffenrock, met o.a. uniformknopen (links en rechts), Seitenhaken (foto links: links onderaan), Tailenhaken (foto links: rechts onderaan) en kraaghaken (foto links: centraal onderaan) (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 59: Patriottische ring aangetroffen aan de rechterhand, met rechts de positie *in situ* (© agentschap Onroerend Erfgoed).

8.1.5.2 Individu 2

Ook de stoffelijke resten van IND 2 bevonden zich in een granaattrechter (S20). Bij de aanleg van het vlak werd een schoen vrij gelegd met de zool naar boven (figuur 60). Bij nadere inspectie bleek in de schoen nog botmateriaal aanwezig en werd hier dichtbij ook nog een onderarm gevonden. De granaattrechter werd nog verder afgezocht maar hierbij werd geen bijkomend botmateriaal aangetroffen. Op basis van de schoen is deze militair te identificeren als een Britse militair. Verdere informatie kon niet achterhaald worden.

Figuur 60: Terreinfoto van de Britse linkerschoen, waarin de voet werd gevonden, in de vulling van een granaattrechter (S20). Eronder werd enkel nog een fragment van de onderarm aangetroffen (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Ook de fysisch-antropologische analyse leverde weinig bijkomende informatie op. Het was niet meer mogelijk om het geslacht te bepalen, al zal het individu een man zijn geweest aangezien het een gesneuvelde soldaat betrof. Aan de hand van de volgroeïing van de voet zal het individu tenminste 20 jaar oud zijn geweest. Een maximale sterfteleeftijd was niet vast te stellen. Een lichaamslengteberekening was vanzelfsprekend niet mogelijk bij gebrek aan volledige pijpbeenderen.

Figuur 61: De schoen van individu 2 na reiniging (© agentschap Onroerend Erfgoed).

8.2 VONDSTEN

8.2.1 Overzicht

In totaal werden 533 inventarisnummers uitgeschreven, op te delen in 394 vondstnummers en 139 monsternummers. De vondstnummers zijn op te splitsen in het skeletmateriaal en *in situ* grafvondsten enerzijds en vergraven *ex situ* vondsten uit het kerkhofpakket anderzijds. Bijkomend is een deel van de vondsten te koppelen aan de Eerste Wereldoorlog.

De monsternames zijn genomen in functie van het onderzoek van de inhumatiegraven (parasietenmonsters, houtmonsters, ...).

In dit hoofdstuk worden enkele opvallende en relatief goed dateerbare vondsten uitgelicht. Ook volgt een overzicht van de vondsten die aan specifieke individuen konden worden toegeschreven, alsmede een overzicht van de *ex situ* vondsten uit de kerkhoflaag. Het volledig overzicht van alle uitgegeven vondst- en monsternummers, alsook de uitgebreide vondstcatalogus zijn toegevoegd als bijlagen (bijlagen 10 en 11). Hierin is elk vondstnummer gefotografeerd en geïnventariseerd.

8.2.2 Grafvondsten gekoppeld aan een individu

In met name de jongste, midden 19de tot begin 20ste-eeuwse graven, waren veel vondsten aanwezig die afkomstig zijn van de kleding, de kist of het grafmonument. Deze vondsten kunnen dus geassocieerd worden met de meest recente fase van het vooroorlogse kerkhof. Het gaat in veel gevallen om kleine witte knopjes die vervaardigd zijn in porselein. Deze zijn vermoedelijk afkomstig van het doodshemd. Ook werden andere objecten aangetroffen zoals een haarkam, speldjes, kralen van een paternoster en crucifixen (zowel als kistbeslag of als hangertje).

Een andere grote groep vondsten zijn de versieringselementen van grafkisten. Het gaat hier om siernagels, kistknoppen en kistbeslag zoals loden crucifixen. Alle kistversieringen kunnen, evenals de textielfragmenten en porseleinen knopjes, gekoppeld worden aan de jongste graven uit midden 19de tot begin 20ste eeuw.

In onderstaande paragrafen en tabellen volgen olijstingen van vondsten die geassocieerd konden worden aan specifieke individuen. Er werd onderscheid gemaakt in textiel, knopjes, sieraden en kistbeslag.

8.2.2.1 Textielresten

In onderstaande tabel zijn alle textielresten opgelijst die gekoppeld konden worden aan specifieke individuen. Indien textiel bewaard gebleven was, kon het graf telkens gedateerd worden in de jongste fase van het kerkhof (midden 19de tot begin 20ste eeuw).

IND	VNR	Spoor	Materiaalcat.	Artefacttype	Aantal	Beschrijving
101	32	23	Textiel	Textiel	4	Textielfragmenten
107	42	33	Textiel	Kous	4	Kous
107	42	33	Textiel	Kledingstuk	2	Bovenkleding
107	42	33	Textiel	Textiel	30	Textielfragmenten
107	42	33	Textiel	Kledingstuk	17	Fragmenten van bruinkleurig onderhemd en zwartkleurige fragmenten
147	308	75	Textiel	Textiel	5	Fragmenten zwartkleurige textiel
147	313	75	Textiel	Textiel	20	Fragmenten bruinkleurige textiel
149	270	80	Textiel	Textiel	1	Fragment bruinkleurig textiel
157	263	69	Textiel	Textiel	5	Fragmenten fijn textiel

Tabel 1: Textielresten, gekoppeld aan individuen, gevonden in onderzoekszone deel 1.

Zoals in bovenstaand overzicht is te zien, waren bij vijf individuen nog kledingresten bewaard gebleven. Met name individu 107 springt eruit vanwege de zeer goede bewaringstoestand. Bij dit individu kon zowel de bovenkleding, de onderkleding als de kousen onderscheiden worden. Uit het fysisch-antropologisch onderzoek blijkt dat het hier om een vrouw gaat, met een sterfteleeftijd tussen 66 en 75 jaar.

Figuur 62: VNR 32, individu 101: grof geweven textielfragmenten (© agentschap Onroerend Erfgoed).

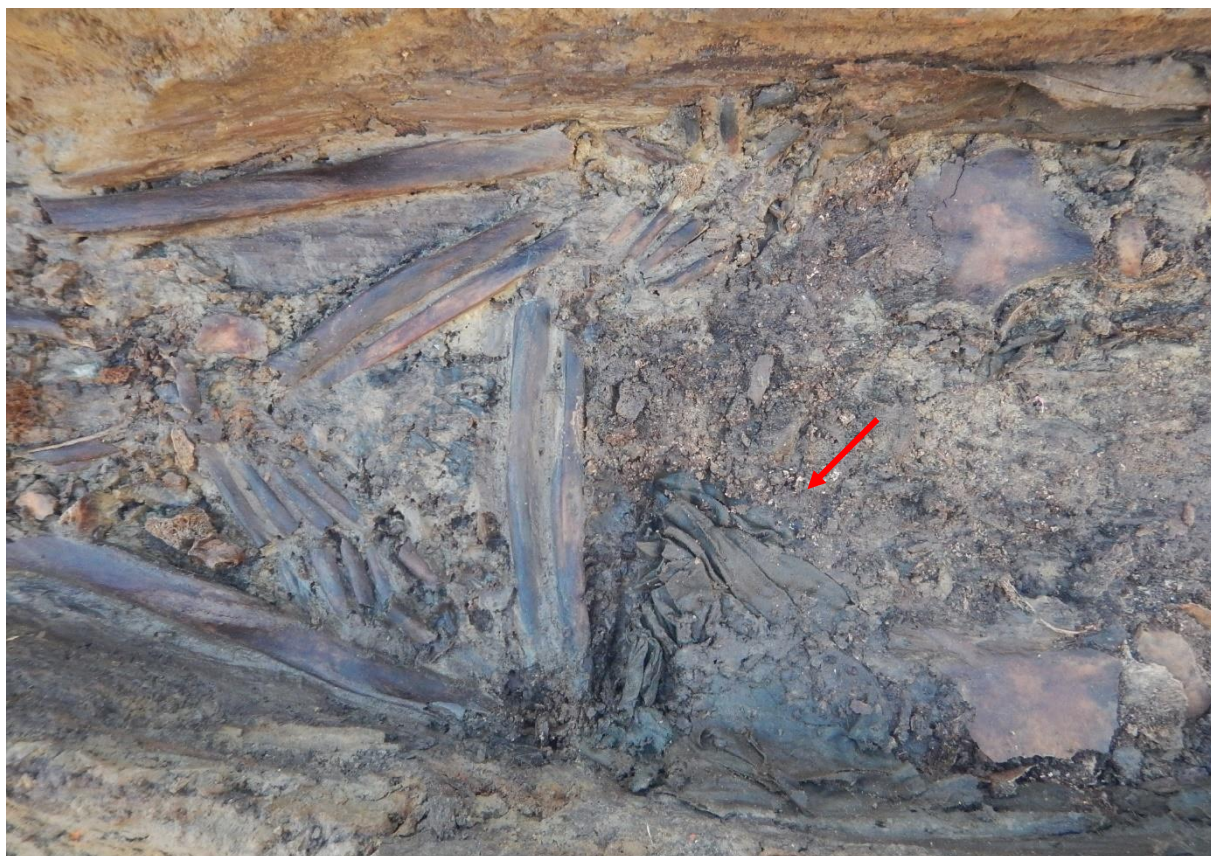

Figuur 63: VNR 42, individu 107: fragmenten van een kous (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 64: VNR 42, individu 107: fragmenten van een onderhemd (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 65: *In situ* textielresten bij individu 107 (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 66: *In situ* textielresten bij individu 107 (© agentschap Onroerend Erfgoed).

8.2.2.2 Knopen en kledingspeldjes

In onderstaande tabellen zijn alle vondsten opgelijst die indirect verwijzen naar de aanwezigheid van kleding of specifiek het doodshemd. Het gaat vooral om knoopjes en in mindere mate metalen kledingspeldjes. Daadwerkelijk bewaarde textielfragmenten zijn in de vorige paragraaf opgenomen. Enkel de vondsten die gekoppeld konden worden aan een specifiek individu zijn hieronder vermeld. De porseleinen knoopjes zijn allemaal te koppelen aan de jongste fase van het kerkhof (midden 19de tot begin 20ste eeuw).

IND	VNR	Spoor	Materiaal categorie	Artefacttype	Aantal	Beschrijving
101	29	23	Koperlegering, parelmoer	Keelknoop	2	Knoop met platte kop in parelmoer, met achterzijde en ringetje in koperlegering
101	31	23	Porselein	Knoop	1	4 gaatjes, diameter 1 cm
101	36	23	Porselein	Knoop	2	3 gaatjes, diameter 0,8 cm 4 gaatjes, diameter 1 cm
108	51	34	Porselein	Knoop	2	4 gaatjes, diameter 1 cm 4 gaatjes, diameter 1,1 cm
108	51	34	Been		1	2 gaatjes, diameter 1,7 cm
111	83	40	Porselein	Knoop	1	4 gaatjes, diameter 1,1 cm
112	62	41	Porselein	Knoop	1	2 gaatjes, diameter 1,8 cm
113	198	42	Porselein	Knoop	4	3x 4 gaatjes, diameter 1,1 cm, radiale groefjes (<i>pie crust</i> patroon) 1x 4 gaatjes, diameter 1 cm
118	97	50	Porselein	Knoop	4	1x 2 gaatjes, diameter 1,3 cm 2x 2 gaatjes, diameter 1,1 cm 1x 4 gaatjes, diameter 1,1 cm, radiale groefjes (<i>pie crust</i> patroon)
120	188	52	Porselein	Knoop	5	2x 4 gaatjes, diameter 1 cm 3x 4 gaatjes, diameter 0,8 cm
122	178	55	Porselein	Knoop	1	4 gaatjes, diameter 1,1 cm
125	181	54	Porselein	Knoop	2	4 gaatjes, diameter 1,1 cm

IND	VNR	Spoor	Materiaal categorie	Artefacttype	Aantal	Beschrijving
125	183	54	Porselein	Knoop	3	2x 4 gaatjes, diameter 1,1 cm 1x 2 gaatjes, diameter 1,1 cm
134	159	66	Porselein	Knoop	1	4 gaatjes, diameter 1,1 cm
138	216	70	Zilver	Knoop	1	Platte knoop, zeer sterk geglad door intensief gebruik, diameter 1,6 cm
138	219	70	Porselein	Knoop	1	4 gaatjes, diameter 1,1 cm
140	331	21	Porselein	Knoop	1	4 gaatjes, diameter 1 cm
144	290	65	Porselein	Knoop	1	4 gaatjes, diameter 1,1 cm
145	236	73	Porselein	Knoop	1	4 gaatjes, diameter 1,1 cm
147	311	75	Porselein	Knoop	1	4 gaatjes, diameter 1,1 cm
147	323	75	Porselein	Knoop	1	4 gaatjes, diameter 1,1 cm
149	208	80	Glas	Knoop	9	Blauwkleurig glas, bloemvormige knoop, geïriseerd, diameter 1 cm
150	302	70	Porselein	Knoop	1	4 gaatjes, diameter 1,1 cm
150	305	70	Been	Knoop	3	Drie fragmentjes van één ronde knoop met vermoedelijk 3 gaatjes
150	306	70	Porselein	Knoop	4	2x 4 gaatjes, diameter 1 cm 1x 4 gaatjes, diameter 1,1 cm 1x 2 gaatjes, diameter 1,4 cm
152	227	88	Porselein	Knoop	3	4 gaatjes, diameter 1,1 cm
153	273	89	Porselein	Knoop	1	4 gaatjes, diameter 1,1 cm
155	379	79	Porselein	Knoop	1	4 gaatjes, diameter 1,1 cm
156	366	82	Porselein	Knoop	1	4 gaatjes, diameter 1 cm
158	364	100	Porselein	Knoop	2	4 gaatjes, diameter 1 cm
159	377	77	Porselein	Knoop	2	4 gaatjes, diameter 1 cm 4 gaatjes, diameter 1,1 cm
166	395	84	Porselein	Knoop	1	4 gaatjes, diameter 1 cm
166	396	84	Porselein	Knoop	1	4 gaatjes, diameter 1,1 cm
175	476	91	Porselein	Knoop	2	4 gaatjes, diameter 1 cm 4 gaatjes, diameter 1,1 cm
178	478	114	Porselein	Knoop	1	4 gaatjes, diameter 1,1 cm
179	458	97	Porselein	Knoop	2	4 gaatjes, diameter 1,1 cm
183	517	125	Porselein	Knoop	1	4 gaatjes, diameter 1,1 cm
185	465	122	Porselein	Knoop	1	4 gaatjes, diameter 0,9 cm
186	479	126	Porselein	Knoop	2	4 gaatjes, diameter 1,1 cm
186	493	116	Porselein	Knoop	2	4 gaatjes, diameter 1,1 cm 4 gaatjes, diameter 1 cm

Tabel 2: Overzicht van de knopen, gekoppeld aan individuen, onderzoekszone deel 1.

Porseleinen knoopjes

De aangetroffen knopen bestaan vrijwel volledig uit eenvoudige witte porseleinen knoopjes met een diameter tussen de 0,8 en 1,1 cm. Deze knoopjes hebben meestal vier gaatjes. Eén exemplaar heeft drie gaatjes (VNR 36), en in enkele gevallen zijn er twee gaatjes aanwezig (VNR 62, VNR 97, VNR 183, VNR 306). Indien er twee gaatjes aanwezig zijn, is de knoop meestal groter dan de *range* 0,8 - 1,1 cm waarin de rest van de knopen zich bevindt. Met name VNR 62 wijkt af; deze knoop heeft een diameter van 1,8 cm, opmerkelijk groter ten opzichte van de rest.

Enkele porseleinen knoopjes zijn voorzien van radiaal geplaatste groeven (VNR 198), het zgn. *pie crust* patroon.⁴⁰

Hieronder zijn een aantal variaties van porseleinen knopen afgebeeld. Dergelijke knoopjes in dit materiaal zijn typerend voor de laatste helft van de 19de eeuw, en worden nog gebruikt in de eerste decennia van de 20ste eeuw.

⁴⁰ Sprague 2002.

Figuur 67: Enkele variaties binnen de porseleinen knopen. Links VNR 198: drie knoopjes zijn voorzien van radiale groeven. Rechts VNR 51: de bovenste knoop heeft radiale groefjes, de onderste knopen slechts twee gaatjes (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 68: VNR 97, individu 118. Links een benen knoop, rechts eenvoudige porseleinen knoopjes (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 69: VNR 62, individu 112. Met een diameter van 1,8 cm is deze knoop groter dan de rest van de porseleinen knoopjes (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 70: VNR 36: de enige porseleinen knoop met drie gaatjes binnen het vondst ensemble (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 71: Individu 125, porseleinen knoopjes *in situ* (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 72: Individu 108, porseleinen knoopjes *in situ* (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Knoopjes in andere materialen

Andere knopen zijn vervaardigd uit glas, been, parelmoer, koperlegering en zilver. In verhouding tot de porseleinen knoopjes zijn dit zeldzame vondsten. Vooral de knoopjes in blauw glas die gevonden werden op individu 149, zijn uitzonderlijk te noemen. Uit het fysisch-antropologisch onderzoek blijkt dat het hier gaat om een kind, met een sterfteleeftijd tussen de 12 en 15 jaar (cf. bijlage 1). De knoopjes zijn sterk geïriseerd, wat duidt op enige ouderdom van het glas. Het graf dateert uit de jongste fase van het kerkhof (vanaf midden 19de eeuw).

Figuur 73: VNR 208, individu 149. Knopen in blauw glas, bloemvormig aan de bovenzijde. De rechterrij toont de onderzijde van de knoop. Het glas is geïriseerd (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 74: VNR 216, individu 138. Zilveren knoop, sterk afgesleten (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 75: Individu 149, glazen knoopjes *in situ* (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 76: Individu 149, glazen knoopjes *in situ* in de zone van het rechterschouderblad en sleutelbeen (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Een andere opmerkelijke vondst is een paar onvolledige keelknopen die op de hals van individu 101 werden aangetroffen (VNR 29). De kop van de knoop bestaat uit parelmoer. In veel streken werden de halsboorden van mannenhemden en overhemden dichtgemaakt met een paar 'keelknopen'. Dit zijn twee knopen die aan de achterzijde zijn verbonden met een klein ringetje. Aan weerszijden van de halsboord zat een knoopsgat; daarin werden de keelknopen vastgemaakt. Uit het fysisch-anthropologisch onderzoek blijkt dat het hier inderdaad om een man gaat, met een sterfteleeftijd tussen de 18 en 25 jaar.

Figuur 77: VNR 29. Keelknoop in parelmoer en koperlegering (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 78: Keelknoop VNR29 *in situ* bij individu 101 (© agentschap Onroerend Erfgoed).

De kledingspeldjes komen minder voor dan de knoopjes. Het gaat om kopspeldjes, die uit een koperlegering of ijzer bestaan. Mogelijk zijn deze speldjes gebruikt om kleding vast te zetten.

IND	VNR	Spoor	Materiaal categorie	Artefacttype	Aantal	Beschrijving
120	88	52	Koperlegering	Kopspeld	3	
137	210	69	IJzer	Speld?	1	Haakvormig
152	274	88	Koperlegering	Kopspeld	1	
156	370	82	Koperlegering	Kopspeld	2	fragmenten, 1 MAI
158	343	100	IJzer	Speld?	1	
173	416	116	IJzer	Speld?	5	fragmenten, MAI: 5

Tabel 3: Overzicht van de kledingspelden, gekoppeld aan individuen, onderzoekszone deel 1.

Figuur 79: Links: VNR 88, drie speldjes gevonden op individu 20. Rechts: VNR 370, een speld die gevonden is op individu 156 (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 80: Links: VNR 210, haakvormige speld?, ijzer. Rechts: VNR 416: fragmenten van verschillende spelden?, ijzer (© agentschap Onroerend Erfgoed).

8.2.2.3 Sieraden, paternosters en haarspeldjes

In onderstaande tabel zijn alle vondsten opgesteld die te maken hebben met de persoonlijke identiteit van de overleden individuen. Te denken valt aan de religieuze identiteit (paternosters, medaillons, hangertjes), maar ook aan haardracht (insteekkam, haarspelden) en sieraden (vingerringen, broche).

IND	VNR	Spoor	Materiaalcat.	Artefacttype	Aantal	Beschrijving
101	30	23	Koperlegering	Paternoster?	3	Crucifixhanger en schakelketting, geen kralen aangetroffen. Mogelijk zijn de houten kralen vergaan.
107	80	33	Kunststof?	Insteekkam	1	Zijkam voor het opsteken van haar. Vroege vorm van kunststof?
118	96	50	Hout, metaal	Paternoster	58	Houten kralen, ketting en crucifixhanger in koperlegering
125	184	54	Porselein of melkglas	Paternoster	1	Wit kraaltje
128	128	60	Koperlegering	Vingerring	2	Gefragmenteerd. Diameter onbepaald, breedte 4 mm
136	168	68	Koperlegering	Vingerring	1	Diameter 2,4 cm, breedte 5 mm

IND	VNR	Spoor	Materiaalcat.	Artefacttype	Aantal	Beschrijving
137	212	69	Kunststof?	Haarspeld	2	MAI: 2. Haarspelden in zwartkleurig, verhard bitumen of vroege vorm van kunststof?
144	246	65	Koperlegering	Paternoster	1	Crucifixhanger
147	312	75	Hout, metaal	Paternoster	46	Houten kralen, schakelketting in koperlegering
147	314	75	Hout, metaal	Paternoster	8	Houten kralen, schakelketting in koperlegering
147	355	75	Koperlegering	Paternoster	1	Crucifixhanger
160	360	99	Koperlegering parelmoer	Broche	1	Broche in koperlegering met hangende parel in melkglas en bijbehorende handjes in onbekend materiaal, restjes textiel
165	385	81	Glas	Kralenketting	150	Glaskralen, depositie in een glazen recipiënt
165	387	81	Glas	Kralenketting	23	Glaskralen
165	388	81	Glas, porselein	Kralenketting	141	Kralen in glas en porselein (of wit melkglas), rijgdraad in koperlegering, depositie
173	415	116	Koperlegering	Vingerring	1	Onvolledig, diameter onbepaald, breedte 2 mm
175	403	91	Hout	Paternoster	7	Houten kralen
179	455	97	Koperlegering	Hanger	1	Religieus medaillon
183	505	125	Koperlegering	Hanger	2	MAI: 2. Religieuze medaillons

Tabel 4: Overzicht van de sieraden, paternosters en haarspeldjes, gekoppeld aan individuen, in onderzoekszone deel 1.

Haardracht

Op de schedel van individu 107 (een vrouw van 66-75 jaar) werd een zijkam (VNR 80) aangetroffen die diende voor het opsteken van het haar. De kam is roodbruin van kleur en vervaardigd uit een doorschijnend materiaal, mogelijk een vroege vorm van kunststof. De kam is niet gegoten; de tanden zijn uitgesneden.

Figuur 81: VNR 80, zijkam gevonden op individu 107 (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 82: Individu 107. De kam werd *in situ* aangetroffen op de schedel (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Bij individu 137 (een vrouw van 46 jaar) werden in de zone van de schedel een tweetal haarspeldjes gevonden (VNR 212). Deze bestaan uit een onbekende zwarte substantie die lijkt op verhard bitumen.

Figuur 83: VNR 212, twee haarspeldjes (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 84: Individu 137, met één van de haarspeldjes hier zichtbaar *in situ* (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Broche en vingerringen

Op de linkerborst van individu 160 (een vrouw van 25-34 jaar) werd een broche aangetroffen (VNR 360), vervaardigd uit een koperlegering. Aan één van de zijden hangt een melkglasparel. Ook waren op deze broche twee kleine handjes aanwezig die tot de broche leken te behoren. Deze zijn gegoten in een mal en lijken te bestaan uit een soort verharde, gelig bruine hars. Verder waren nog resten van textiel zichtbaar, gefixeerd in de corrosie van de broche.

Figuur 85: Individu 160 met de broche *in situ* (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 86: VNR 360, broche met glasparel, met de twee handjes die erop aanwezig waren. Bovenaan: voorzijde, met textielrestanten; onderaan: achterzijde (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Daarnaast werden ook twee vingerringen aangetroffen. In beide gevallen betreft het eenvoudige ringen in een koperlegering. Eén ring (figuur 87) is niet gesloten en werd aangetroffen bij individu 136 (een vrouw van 30-60 jaar). De tweede ring (figuur 88) was wel volledig gesloten en werd aangetroffen bij individu 128 (een vrouw van 40-80 jaar).

Figuur 87: Vingerring van individu 136, VNR 168
(© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 88: Vingerring van individu 128, VNR 128
(© agentschap Onroerend Erfgoed).

Religieuze persoonlijke voorwerpen

Bij een aantal individuen konden voorwerpen ingezameld worden die te maken hebben met de religieuze identiteit van de overleden persoon. Het gaat hierbij om volledige paternosters, losse kralen, crucifixhangers en medaillons.

De paternosters bestaan in drie gevallen uit houten kralen, namelijk bij individuen 118, 147 en 175. Bij individuen 118 en 147 is de paternoster identiek, zowel de crucifixhanger in koperlegering als de houten kralen. De paternoster van individu 118 (VNR 96) werd aangetroffen in de handen die zich op het bekken situeerden. Ook bij individu 147 was dit het geval (VNR 312, 314 en 355). Opvallend bij individu 147 is de aanwezigheid van kralen gedecoreerd met cirkelmotieven. Bij individu 144 werd een crucifixhanger in de linkerhand gevonden, die op de linkerschouder lag.

Bij individu 101 werd enkel een crucifix en een deel van de schakelketting aangetroffen. Vermoedelijk zijn hier de houten kralen vergaan. Deze paternoster situeerde zich rond de hals.

Verder werden bij twee individuen religieuze medaillons gevonden (IND 179 en IND 183). Deze bestaan uit een koperlegering.

Figuur 89: De crucifixhanger VNR 355, behorend bij individu 147. Van dit type paternoster dat verder uit houten kralen bestond, werd een volledig exemplaar met identieke crucifixhanger aangetroffen bij individu 118 (VNR 96)
(© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 90: VNR 96, individu 118, paternoster met crucifixhanger en ketting uit koperlegering en houten kralen (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 91: Individu 118, met in diens handen de paternoster(VNR 96) *in situ* (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 92: VNR 312: restanten van een paternoster met houten kralen en ketting in koperlegering, samen gevonden met textielfragmenten (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 93: Individu 147. De paternoster werd gevonden op de onderarmen en in de handen (VNR 312, 314, 355) (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 94: VNR 30: crucifixhanger uit koperlegering gevonden bij individu 101 (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 95: Individu 101. De paternoster en crucifixhanger bevond zich in de halspartij (VNR 30) (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 96: VNR 246. De crucifixhanger gevonden bij individu 144 (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 97: Individu 144. De paternoster waarvan enkel de crucifixhanger VNR 246 werd teruggevonden, bevond zich in de linkerhand op de linkerschouder (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 98: VNR 455. Het zwaar gecorrodeerde, religieus medaillon gevonden bij individu 179 (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 99: Individu 179 met een religieus medaillon bij de linkerhand (VNR 455) (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Vondsten van gelijkaardige religieuze voorwerpen in grafcontexten zijn reeds bekend uit andere Vlaamse kerkhoven. Bij een opgraving van SOLVA aan de Sint-Martinuskerk in Moorsel werden verschillende (resten van) paternosters aangetroffen. Deze konden worden gedateerd tussen het einde van de 18de eeuw en het begin van de 20ste eeuw.⁴¹

Bij een opgraving van BAAC aan de Sint-Martinuskerk in Aarsele werd een crucifixhanger teruggevonden, gemaakt uit een koperlegering. Het werd gedateerd tussen de 18de en het begin van de 19de eeuw.⁴²

⁴¹ Klinkenborg *et al.* 2010, 36.

⁴² Vander Cruyssen *et al.* 2015, 42.

Figuur 100: Links: skelet met twee paternosters, gevonden bij de Sint-Martinuskerk in Moorsel (© SOLVA). Rechts een crucifixhanger van de site Sint-Martinuskerk in Aarsele (© BAAC).

Depositie in de grafkuil

Tot slot volgt binnen deze paragraaf nog een bijzondere vondst, waarbij de interpretatie niet duidelijk is. Het gaat om een bijgift buiten de kist, maar wel binnen de grafkuil van individu 165. De vondst bestaat uit een glazen schaalje met daarin vele glaskralen. Ook rondom het schaalje waren veel kralen aanwezig, terwijl binnen de kist naast de rechterarm eveneens een snoertje met glaskralen werd gevonden. Hoe deze depositie geïnterpreteerd moet worden, is niet eenduidig te zeggen. De kralenkettingen lijken niet religieus van aard, aangezien paternosterkralen alsook religieuze kruisjes of medaillons ontbreken. Helaas was het individu sterk verstoord door de begraving van individu 166 (S84).

De glaskralen zijn divers van vorm. Er zijn hele kleine ronde witte kraaltjes aanwezig, vervaardigd uit porselein of melkglas. Ook zijn er half doorschijnende, cilindrische kraaltjes gevonden, die gesneden zijn uit een glasdraad. De kralen uit zwartkleurig glas zijn groter, en ofwel rond, of lang en staafvormig.

Figuur 101: De positie van de glazen schaal met glaskralen in de grafkuil van individu 165, net ten zuiden van de grafkist (op de foto net onder het schaallatje). De noordelijke helft van de kist en het individu is weggegraven bij de begraafing van individu 166 (bovenaan op de foto) (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 102: Detail van individu 165 en de depositie van de glazen schaal in de grafkuil (omgekeerde oriëntatie t.o.v. voorgaande foto). Bij de groene pijl situeren zich de langwerpige staafvormige donkere kralen. Bij de rode pijl ligt een armbandje, binnen de kist, en bestaande uit donkerkleurige grote glaskralen (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 103: De kleine kraaltjes *in situ*, net naast de glazen schaal (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 104: De glazen schaal *in situ*, met tal van kleine kraaltjes (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 105: VNR 387: de glaskralen aangetroffen naast het glazen recipiënt zoals weergegeven op figuur 103 (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 106: VNR 388: de glaskralen aangetroffen aan de andere zijde van de glazen schaal, zoals aangegeven met de groene pijl op figuur 102 (© agentschap Onroerend Erfgoed).

8.2.2.4 Kistbeslag

In onderstaande tabel zijn alle vondsten opgelijst die te associëren zijn met de decoratie van de grafkist en die gekoppeld kunnen worden aan een specifiek individu. Het gaat in alle gevallen om kistbeslag, nl. kistknoppen, siernagels, crucifixen, engeltjes en een doodshoofd.

De eenvoudige functionele ijzeren kistnagels die gebruikt zijn om de planken te fixeren, zijn in onderstaand overzicht niet opgenomen, aangezien deze vondsten weinig diagnostisch en niet te dateren zijn.

IND	VNR	Spoor	Materiaalcat.	Artefacttype	Aantal	Beschrijving
101	33	23	Koperlegering	Siernagels	35	Ronde koppen, diameter 1,1 cm
101	36	23	Koperlegering	Siernagels	5	Ronde koppen
107	41	33	Lood	Crucifix	1	Volledig, met op de rug gietersinitialen
108	50	34	Lood	Crucifix	18	Fragmentarisch, MAI: 1
109	137	35	Koperlegering	Siernagels	4	Ronde koppen, diameter 1,1 cm
111	56	40	Koperlegering	Siernagels	16	Ronde koppen, diameter 1,1 cm
111	70	40	Koperlegering	Siernagels	4	Ronde koppen, diameter 1,1 cm
113	112	42	Koperlegering	Siernagels	2	Ronde koppen, diameter 1,1 cm
113	113	42	Koperlegering	Siernagels	104	Ronde koppen, diameter 1,1 cm
118	95	50	Koperlegering	Kistbeslag	8	Snippers, verzilverd
120	88	52	Koperlegering	Siernagel	1	Ronde kop, diameter 1,1 cm
120	91	52	Koperlegering	Kistknoppen	7	4 afgeplatte bolvormige kistknoppen (diameter 3,3 cm), 3 ronde schijfjes (diameter 3,1 cm)
122	105	55	Koperlegering	Siernagels	5	Ronde koppen, diameter 1,1 cm
125	90	54	Koperlegering	Kistknoppen	1	Bolvormig, diameter 2,9 cm
125	127	54	Koperlegering	Kistknoppen	2	Bolvormige kistknoppen, diameter 2,7 cm
127	202	59	Koperlegering	Siernagels	3	Ronde koppen, diameter 1,1 cm
128	195	60	Koperlegering	Kistknoppen	2	Paddenstoelvormige kistknoppen, diameter 3 cm
128	196	60	Koperlegering	Kistknoppen	2	Paddenstoelvormige kistknoppen, diameter 3 cm
136	257	68	Koperlegering	Kistknoppen	3	Bolvormige kistknoppen, MAI: 2, diameter 2,8 cm
136	258	68	Koperlegering	Siernagel	1	Ronde kop, diameter 1,1 cm
137	164	69	Lood	Crucifix	16	Fragmentarisch, MAI: 1
137	209	69	Lood	Kistknop	1	Bolvormige kistknop, diameter 2,6 cm
138	216	70	Koperlegering	Siernagels	18	18 ronde koppen van siernagels, diameters van 1 tot 1,2 cm
139	251	71	Koperlegering	Kistknoppen	2	Bolvormige kistknop, diameter 2,9 cm, paddenstoelvormige kistknop, diameter 2,6 cm
139	252	71	Koperlegering	Kistknoppen	2	Paddenstoelvormige kistknop, diameter 2,9 cm en cirkelvormig element (diameter 3,2 cm)
140	321	21	Koperlegering	Kistknoppen	3	Bolvormig, MAI: 1
144	238	65	Koperlegering	Siernagels	7	Ronde koppen, diameter 1,1 cm
144	238	65	Koperlegering	Kistknop	1	Bolvormig, diameter 3 cm
145	228	73	Lood	Crucifix?	7	Fragmenten van loden kistbeslag
145	229	73	Lood	Crucifix?	8	Fragmenten van loden kistbeslag
145	230	73	Lood	Crucifix?	7	Fragmenten van loden kistbeslag
147	325	75	Koperlegering	Kistknoppen	9	Bolvormig, diameter 2,8 cm, verzilverd, MAI: 3.
152	275	88	Koperlegering	Siernagels	3	Ronde koppen, diameter 1 cm
153	268	89	Koperlegering	Siernagels	3	Ronde koppen, diameter 1,1 cm
155	380	79	Koperlegering	Kistknoppen	2	Paddenstoelvormige kistknoppen, diameter 2,6 cm
159	347	77	Koperlegering	Siernagels	27	Ronde koppen
159	347	77	Lood	Kistknop	5	Bolvormige kistknop, MAI: 1
160	352	99	Koperlegering	Siernagel	1	Ronde kop, diameter 1 cm
160	361	99	Ijzer	Kistbeslag	6	Fragmenten van smalle strips, tenminste 6,6 cm lang, 6 mm breed
165	474	81	Koperlegering	Kistknoppen	5	Bolvormig, diameter 3,3 cm, MAI: 2
166	354	84	Koperlegering	Cherubijn	1	Vleugelfragment?
166	383	84	Lood	Crucifix	4	Fragmentarisch
166	393	84	Koperlegering	Kistknoppen	3	Bolvormig, diameter 3,2 cm, MAI: 2
173	418	116	Koperlegering	Siernagels	4	Ronde koppen
175	405	91	Lood	Crucifix	13	Fragmentarisch, MAI: 1
175	406	91	Lood	Doodshoofd	1	Sterk gecorrodeerd met loodpest
179	451	97	Lood	Crucifix	17	Fragmentarisch, MAI: 1
183	484	125	Lood	Crucifix	2	Fragmentarisch
183	506	125	Koperlegering	Kistbeslag	1	Plaatje met bolvormige knop en afbeelding van stralenkrans
184	466	121	Koperlegering	Siernagels	22	Ronde koppen, diameter 1,2 cm
184	468	121	Koperlegering	Siernagels	20	Ronde koppen, diameter 1,2 cm

//

IND	VNR	Spoor	Materiaalcat.	Artefacttype	Aantal	Beschrijving
184	468	121	Koperlegering	Kistknop	1	Paddenstoelvormig, diameter 2,4 cm
186	491	126	Koperlegering	Siernagel	1	Ronde kop
191	529	140	Koperlegering	Siernagels	2	Ronde koppen, diameter 1,1 cm
191	523	134	Koperlegering	Kistknoppen	2	Bolvormig, diameter 2,6 cm

Tabel 5: Kistbeslag, gekoppeld aan individuen, gevonden in onderzoekszone deel 1.

Onderstaand volgt een overzicht van de verschillende vormen van kistbeslag, met steeds enkele voorbeelden *in situ* en detailfoto's van de betreffende objecten.

Crucifixen, cherubijnen en een doodshoofd

In totaal waren de grafkisten van zeven individuen voorzien van een loden crucifix die centraal op de buitenzijde van het deksel was bevestigd (individuen 107, 108, 137, 145, 166, 175, 179, 183). In zowel de handen als de voeten van de crucifix waren telkens kleine gaatjes aanwezig zodat het kruisbeeld vastgenageld kon worden aan het deksel. Bij individu 166 werd bijkomend een engelvleugel in een koperlegering gevonden (VNR 354), terwijl bij individu 175 een loden doodshoofd herkend kon worden (VNR 406).

Het meest volledige crucifixbeeld bevond zich in het graf van individu 107. Dit holle loden beeld (VNR 41) is vrijwel ongeschonden en laat zien dat zelfs de rugzijde tot in detail is uitgewerkt. Het haar van Jezus, boven de doornenkroon, is weergegeven op een plat, cirkelvormig plaatje dat werd vastgesmolten op het hoofd. Andere losse onderdelen zijn niet waargenomen. Op de rug van het beeld zijn gietersinitialen leesbaar.

Figuur 107: Individu 107. De grafkist met het crucifixbeeld op het kistdeksel (VNR 41) (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 108: Individu 107, VNR 41: volledig crucifixbeeld gevonden op het kistdeksel (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 109: VNR 41: het crucifixbeeld van op de kist van individu 107 (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 110: VNR 41, details van het crucifixbeeld. Links: initialen van de gieter F [.] W (een perforatie gaat doorheen de middelste letter). Rechts: de bovenzijde van het hoofd. Het haar is in detail weergegeven (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 111: Individu 108. Het kruisbeeld, dat op het kistdeksel lag, is nog slechts fragmentarisch aanwezig (VNR 50) (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 112: Individu 175. Behalve een kruisbeeld (VNR 405), dat oorspronkelijk op het kistdeksel lag, werd ook een loden doodshoofdje gevonden (VNR 406), hier aangeduid met de rode pijl (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 113: Individu 175, VNR 405: gefragmenteerd bewaard crucifixbeeld dat op het kistdeksel lag (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 114: Het doodshoofdje dat bij individu 175 lag (VNR 406). Detailfoto van de vondst *in situ* (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 115: VNR 406: het doodshoofdje gevonden bij individu 175 (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 116: Individu 179, met resten van een crucifix (VNR 451) (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 117: VNR 484, aangetroffen op individu 183. Armfragment van crucifix (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 118: VNR 164, aangetroffen op individu 137. Bewaard hoofd van crucifix (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Gelijkaardige loden crucifixen werden aangetroffen bij een opgraving aan de Graaf Karel De Goedelaan in Kortrijk. Deze werden gedateerd op het einde van de 19de tot het midden van de 20ste eeuw.⁴³

⁴³ Bot *et al.* 2018, 66.

Figuur 119: Skelet met kruisbeeld gevonden bij de opgraving van Monument Vandekerckhove nv aan de Karel De Goedelaan in Kortrijk (© Monument Vandekerckhove nv).

Siernagels

Siernagels werden veelvuldig aangetroffen in de graven van de jongste fase van het kerkhof van Wijtschate. Het gaat steeds om ronde, bolvormige koppen, met een diameter van 1,1 cm en uitgevoerd in een koperlegering. Dergelijke nagels werden gebruikt als sierbeslag aan de buitenzijde van het kistdeksel. Bij individu 184 kon een kruisvormig patroon herkend worden. Bij individu 147 waren houtfragmenten van de kist bewaard gebleven met daarop lineaire rijen van siernagels.

Een tweede toepassing van dergelijke nagels is het vastzetten van de binnenbekleding van de kist. Dit gebruik is duidelijk te zien bij individu 101, waarbij de nagels rondom de bovenste helft van het lichaam aanwezig zijn, aan de bovenrand van de binnenzijde van de kist.

Figuur 120: Individu 101. Rond de bovenste helft van het lichaam zijn siernagels aanwezig van de binnenbekleding in de kist (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 121: Siernagels VNR 56, gevonden bij individu 101 (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 122: Individu 111, met een concentratie van siernagels op de borstzone (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 123: Individu 184. De siernagels vormen een kruisvormig patroon op het kistdeksel (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 124: Individu 147. Naast de schedel werden houtresten aangetroffen met een lineair patroon van siernagels (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 125: Twee lineaire rijen van siernagels op het kistdeksel van individu 113 (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 126: Detail van de siernagelrijen op individu 113 (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 127: Siernagels, afkomstig van de kist van individu 113 (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Kistknoppen

Net als siernagels werden kistknoppen veelvuldig gebruikt. Ook deze kunnen als versiering gezien worden. Dergelijke knoppen waren vermoedelijk bovenop het deksel bevestigd. Het merendeel is uitgevoerd in koper, waarbij soms nog resten van verzilvering zichtbaar zijn. Enkele knoppen bestaan uit lood (IND 137-VNR 164/209 en IND 159-VNR 347), maar dat blijkt eerder een zeldzaamheid.

Er kunnen drie types kistknoppen onderscheiden worden. Allereerst is er de bolronde knop, die geheel cirkelvormig is. Dit type is soms verzilverd en kent ook enkele voorbeelden in lood.

De andere twee types zijn paddenstoelvormig, ofwel met een bolle bovenzijde, ofwel met een afgeplatte bovenzijde. Beide types zijn op de site altijd uitgevoerd in een koperlegering.

Figuur 128: VNR 7, losse vondsten uit de kerkhoflaag. Bolronde kistknoppen in koperlegering, met sporen van verzilvering (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 129: VNR 209, bolvormige kistknop in lood, afkomstig van de kist van individu 137 (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 130: *In situ* kistknoppen bij het voeteneinde van individu 120 (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 131: Paddenstoelvormige kistknoppen, met bolle bovenzijde, gevonden bij individu 120 (VNR 91). Rechts de schijfvormige beslagstukken die aan de basis van de knop, op het contactpunt met het deksel, bevestigd waren (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 132: Individu 120. Aan weerskanten van de schedel werden *in situ* kistknoppen aangetroffen (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 133: VNR 468, paddenstoelvormige kistknop met afgeplatte bovenzijde, gevonden bij individu 184 (© agentschap Onroerend Erfgoed).

8.2.3 Ex situ vondsten uit de kerkhoflaag

Bij het opgraven en vrij leggen van de skeletten werden diverse vondsten aangetroffen in de kerkhoflaag (S1). Deze kunnen beschouwd worden als vergraven, *ex situ* vondsten. Omdat dit toch een beeld geeft van de activiteiten op de kerkhofzone en de mate van accumulatie van menselijk afval dat op een begraafplaats terecht kan komen, volgt voor de volledigheid een oplijsting van dit materiaal en de bespreking van enkele opvallende vondsten. Een interessante vaststelling is dat er ook veel ouder residueel materiaal in de kerkhoflaag aanwezig is. Het gaat om Romeins gedateerd materiaal, voornamelijk aardewerk.

VNR	Inhoud	Artefacttype	Aantal	Spoor	IND	Datering	Opmerking
5	KER	Kleipijp	1	23	101	1821-1936	Steeffragment, aanzet ketel, stempel 'Scoufflaire a Onnaing'
40	SXX	Grafsteen	1	1	-	2de helft 19de eeuw - 1914	Natuurstenen kruis, aangepunte uiteindes, groeven
43	GLS	Glas	3	1	-	19de/20ste eeuw	Bodemfragment wit glas, fragment groen glas
45	KER	Kleipijp	1	1	107	17de/20ste eeuw	Steeffragment tabakspijp
73	AW	ROOD	2	1	-	NT	Haaks uitstaande rand, afgeronde top van kamerpot, wandscherf met intern loodglazuur
74	KER	Kleipijp	2	1	-	18de/20ste eeuw	Pijpenkop (rondbodem?), merkloos, zwarte pijpensteel
86	AW	ROOD	1	1	-	ME	Wand, intern loodglazuur
86	AW	GRS	1	1	-	ROM/ME	Oorfragment kan/kruik
86	AW	GRS	1			ROM	Randfragment (kook)pot (eenvoudige, uitstaande, afgeronde rand), Low Lands Ware?
86	AW	KRUIKW	5	1	-	ROM	Wandfragmenten, lokaal/regionaal?
86	AW	GRS	1	1	-	ME	Wandscherf lokaal/regionaal grijs gedraaid
86	SLAK	Slak	3	1	-	ROM/ME	Metaalslakken
86	SXX	Maalsteen	1	1	-	ROM	Basaltlava, fragment
89	GLS	Drinkglas	1	1	120	19de/20ste eeuw	Wandscherf kleurloos glas
107	AW	ROOD	1	1	-	NT	Wandscherf intern loodglazuur, vermoedelijk kom of teil
108	GLS	Fles	1	1	-	19de/20ste eeuw	Bodemfragment, kleurloos
117	GLS	Glas	2	60	128	19de/20ste eeuw	Fragment kleurloos glas, fragment groen glas
119	AW	IND.WIT	1	60	128	19de/20ste eeuw	Randfragment
119	AW	STG	1	60	128	19de/20ste eeuw	Wandscherf Rijnlands steengoed met paarsbruine engobe en zoutglazuur
119	KER	Kleipijp	2	60	128	19de/20ste eeuw	Steeffragment tabakspijp
126	AW	ROOD	1	1	-	19de/20ste eeuw	Vlakke bodem, intern loodglazuur sterk afgesleten
126	AW	IND.WIT	2	1	-	19de/20ste eeuw	Wandscherven
126	KER	Kleipijp	2	1	-	19de/20ste eeuw	Steeffragmenten tabakspijp
129	AW	HANDGEV.	3	14	130	Metaaltijden/ROM	Wandscherven reducerend gebakken handgevormd aardewerk
132	AW	GRS	1	13	133	ROM?	Wandscherf, verschraving: zand, kwarts, mica, lokaal/regionaal grijs gedraaid
143	AW	KRUIKW	1	1	-	ROM	Wandscherf (lokaal/regionaal)
158	GLS	Glas	2	66	134	19de eeuw/begin 20ste eeuw	Ronde voet van drinkglas, kleurloos; flessenhals groen
162	KER	Kleipijp	1	55	122	17de/20ste eeuw	Steeffragment tabakspijp, versierd met ruitvormige radering
205	KER	Kleipijp	1	1	-	17de/20ste eeuw	Steeffragment met radering (kruisen en punten)
215	GLS	Glas	32	1	-	Eind 19de/begin 20ste eeuw	Fijn cilindrisch glas van olielamp, voet drinkglas, 1 oudere scherf (sterk geïriseerd)

////////////////////////////////////

VNR	Inhoud	Artefacttype	Aantal	Spoor	IND	Datering	Opmerking
217	GLS	Glas	4	1	-	19de eeuw/begin 20ste eeuw	2 fragmenten kleurloos vlak glas, 2 fragmenten kleurloos glas van vermoedelijk een beker/drinkglas?
218	AW	ROOD	4	1	-	16de/17de eeuw	Wandfragmenten, loodglazuur, 1 bodemfragment van kom, intern gele slibversiering, loodglazuur
218	AW	MAJOLICA	1	1	-	16de/17de eeuw	Wandfragment, polychroom
218	BM	Tegel	1	1	-	16de/17de eeuw	Fragment, loodglazuur
222	AW	FAIENCE	1	1	-	18de/20ste eeuw	Rand bord
222	AW	ROOD	1	1	-	18de eeuw	Randfragment vermoedelijk kom intern en extern loodglazuur
223	GLS	Glas	1	1	-	19de eeuw/begin 20ste eeuw	Vlak fragmentje groen glas
239	AW	ROOD	1	1	-	ME/NT	Wandscherf, intern en extern loodglazuur
240	GLS	Vlakglas	1	1	-	19de eeuw/begin 20ste eeuw	Fragment kleurloos vlak glas,
240	GLS	Drinkglas	1	1	-	19de eeuw/begin 20ste eeuw	Fragment groenkleurig glas, steeltje drinkglas
249	AW	IND.WIT	1	71	139	19de/20ste eeuw	Randfragment bord
304	GLS	Fles	5	70	138	19de eeuw/begin 20ste eeuw	3 bodemfragn. groenkleurige wijnflessen, 2 bodemfragn. kleurloze flessen
310	AW	GRS	1	75	147	ME	Wandscherf, verschraling: zand, wat mica en kwarts
311	AW	ROOD	2	75	147	19de eeuw/begin 20ste eeuw	Eenvoudige, afgeronde, verdikte komrand; wandscherf intern zwart glazuur
311	AW	STG	1	75	147	19de eeuw/begin 20ste eeuw	Wandfragment, bruine engobe, zoutglazuur
311	AW	IND.WIT	1	75	147	19de eeuw/begin 20ste eeuw	Fragment van bord
311	BM	Tegel	1	75	147	ME/NT	Roodbakkend tegelfragment, dikte 1,3 cm
322	AW	IND.WIT	64	75	147	1850-1914	Fragmenten bord en drinknap, stempel Nimy, gedateerd
324	GLS	Glas	89	75	147	Eind 19de/begin 20ste eeuw	Kleurloos vlakglas, kleurloos bierglas
335	KER	Kleipijp	1	72	142	18de eeuw?	Pijpenkop, hielmerk: gekroonde WS, bijmerk: M en 3
344	AW	WIT	1	100	158	18de eeuw	Fragment standing
344	AW	MAJOLICA	1	100	158	18de eeuw	Randfragment, blauwe concentrisch circulaire beschildering
351	AW	ROOD	1	99	160	ME	Wandscherf, verweerd
386	AW	GEV.AW	1	81	165	Romeins	Wandfragment geveerd aardewerk (grijze tot zwarte deklaag)
386	AW	ROOD	1	81	165	18de/20ste eeuw	Wand, integraal zwart glazuur
386	BM	Tegel	1	81	165	18de/20ste eeuw	Tegelfragment met witte slibversiering
394	GLS	Glas	11	84	166	19de/vroege 20ste eeuw	4 fragmenten olijfgroen glas, 7 fragmenten kleurloos glas
397	AW	HANDGEV.	1	102	-	Metaaltijden/ROM	Wandscherf, reducerend baksel
401	GLS	Glas	72	91	175	2de helft 19de eeuw - 1914	16 fragmenten kleurloos glas van flessen/drinkbekers; op 1 fragment zijn de letters 'Phar' te lezen , 56 fragmenten kleurloos vlakglas
401	GLS	Glas	1	91	175	17de/18de eeuw	Olijfgroen, geïriseerd
407	BM	Tegels	2	94	172	XXX	Fragmenten, roodbakkend, (1,2 en 1,4 cm dik)
408	BM	Tegel	1	91	175	ME/NT	Fragment, groen glazuur
413	AW	ROOD	1	116	173	17de/18de eeuw	Randfragment bord, slib- en sgraffitoversiering

////////////////////////////////////

VNR	Inhoud	Artefacttype	Aantal	Spoor	IND	Datering	Opmerking
419	GLS	Glas	1	117-118	174-176	17de/18de eeuw?	Geïriseerd olijfgroen wandfragment
422	AW	ROOD	4	1	-	18de eeuw	Rand bord met intern 'gemarmerde' slibversiering, rand kom (?), met extern glazuur en slibversiering, wandfragment met intern zwart glazuur
422	BM	Tegel	1	1	-	18de eeuw	Grijsbakkend fragment
423	GLS	Fles	1	1	-	17de/18de eeuw	Mond en hals, olijfgroen glas, onregelmatige glasdraad op hals
433	AW	GRS	1	123	-	ME	Wandscherf, verschraling: zand, mica en kwarts
443	AW	ROOD	1	47	177	Volle ME?	Wandfragment, verweerd, handgevormd?
453	GLS	Glas	4	97	179	19de/begin 20ste eeuw	Kleurloos vlakglas, groen en bruine fragmenten fles
454	AW	MAASL	1	97	179	10de/14de eeuw	Lintoor, deels geglazuurd; wandfragment traag nagedraaid rood aardewerk
454	AW	ROOD	1	97	179	10de/14de eeuw	Traag nagedraaid oxiderend aardewerk, wandscherf, niet-parallelle striaties
454	BM	Tegel	2	97	179	ME/NT	Roodbakkend, dikte 1,4 cm
467	AW	FAIENCE	1	121	184	18de/19de eeuw	Randscherf kom
467	BM	Tegel	5	121	184	18de/19de eeuw	3 ongeglazuurde fragmenten, 2 geglazuurd
476	GLS	Glas	3	91	175	19de/20ste eeuw	Fragmentjes kleurloos glas
476	GLS	Glas	1	91	175	19de/20ste eeuw	Wandscherf kleurloos glas
480	GLS	Glas	2	125	183	19de/20ste eeuw	Rand van glas/beker, wandscherf kleurloos glas
486	AW	ROOD	1	1	-	19de/begin 20ste eeuw	Wandscherf, loodglazuur
486	AW	IND.WIT	10	1	-	19de/begin 20ste eeuw	O.a. standring kan, rand kom, rand beker/kop
488	GLS	Glas	18	1	-	Eind 19de/begin 20ste eeuw	Fragmenten van fles, drinkglas, bierglas.
494	AW	ROOD	1	1	-	1200-1325	Wandscherf hoogversierd aardewerk, versierd met witte sliblijn met driehoekige doorsnede en extern geglazuurd
515	AW	HANDGEV.	1	111	189	Volle ME	Wandfragment oxiderend baksel, matig grof verschraald
519	AW	GRS	1	21	140	ME	Wandscherf, verschraling: zand, wat mica en kwarts
532	AW	ROOD	1	140	191	17de/18de eeuw	Wandscherf, slibversiering, bord of kom

Tabel 6: Overzicht van de residuele en intrusieve vondsten uit de kerkhoflaag en grafkuilen.

Hieronder volgt een bespreking van enkele opvallende vondsten vanuit de kerkhoflaag. Voor een volledig fotografisch overzicht van de vondsten, zie de vondstcatalogus (Bijlage 10).

VNR 40

In de kerkhoflaag (S1) werd een fragment van een natuurstenen kruis (figuur 134) aangetroffen (VNR 40). Het kruis is voorzien van licht aangepunte uiteinden en gedecoreerd met parallelle groefjes, afkomstig van een gradeerijzer of tandijzer. Het fragment is vermoedelijk afkomstig van een grafmonument.

Figuur 134: VNR 40. Natuursteenfragment, deel van kruis, vermoedelijk van grafmonument (© agentschap Onroerend Erfgoed).

VNR 86, 129, 143

Deze vondstnummers bevatten onder andere residueel materiaal uit de Romeinse tijd. In VNR 86 (figuur 135) zijn fragmenten Romeinse kruikwaar aanwezig, alsook een maalsteenfragment in basaltlava. VNR 129 (figuur 136) zijn brokjes handgevormd aardewerk. VNR 143 (figuur 137) is een wandscherf Romeinse kruikwaar.

Figuur 135: VNR 86, met o.a. Romeinse kruikwaar en maalsteenfragment in basaltlava (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 136: VNR 129, handgevormde wandscherven (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 137: VNR 143, wandscherf Romeinse kruikwaar (© agentschap Onroerend Erfgoed).

VNR 413

Bij het blootleggen van individu 173 werd een roodbakkerend randfragment van een bord gevonden. Deze is versierd met slib- en sgraffitoversiering in ringeloormotief op de vlag. Het fragment kan gedateerd worden in de 17de/18de eeuw.⁴⁴

Figuur 138: VNR 413. Randfragment van een bord met slib- en sgraffitoversiering (© agentschap Onroerend Erfgoed).

VNR 304

Onder de voeten van individu 138 werden drie bodems van wijnflessen in groenkleurig glas en twee bodems van flessen in kleurloos glas aangetroffen. Waarschijnlijk waren deze glasresten reeds in de bodem aanwezig op het moment van de begraafing van individu 138. Het glas kan gedateerd worden in de 19de tot het begin van de 20ste eeuw.

⁴⁴ Stevens *et al.* 2020, 77.

Figuur 139: VNR 304. Bodemfragmenten wijnflessen in groenkleurig glas en bodemfragmenten van flessen in kleurloos glas (© agentschap Onroerend Erfgoed).

VNR 5

Witte pijpensteel met overgang naar ketel en met op de steel 'Scouflaire a Onnaing' gestempeld. Op basis van de stempel kan de pijp gedateerd worden tussen 1825 en 1936.⁴⁵

Figuur 140: VNR 5. Tabakspijpfragment met stempel 'Scouflaire a Onnaing' op de steel (© agentschap Onroerend Erfgoed).

VNR 322

Bij het vrijleggen van individu 147 werden fragmenten van borden en een drinknap in industrieel wit aardewerk gevonden (VNR 322). Op een bodemfragment is een leesbare stempel aanwezig van de *faïencerie de Nimy* die gedateerd kan worden tussen 1851 en 1921.⁴⁶

⁴⁵ S.N. s.d.; Herremans & Van Thienen 2022, 95.

⁴⁶ Dobbels s.d.

Figuur 141: VNR 322. Links: borden en drinknap in industrieel aardewerk. Rechts: detail van stempel van één van de borden (© agentschap Onroerend Erfgoed).

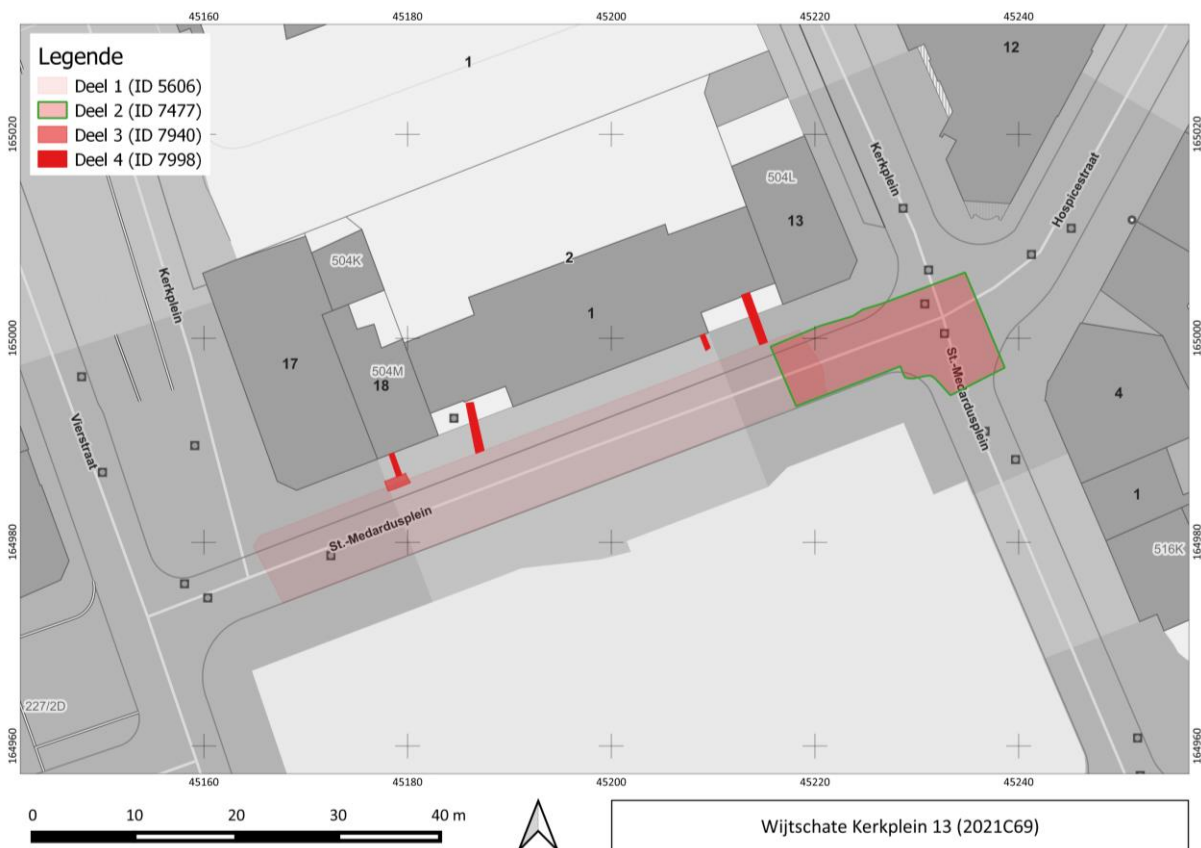

9 DEEL 2 – KRUISPUNT SINT-MEDARDUSPLEIN – HOSPICESTRAAT

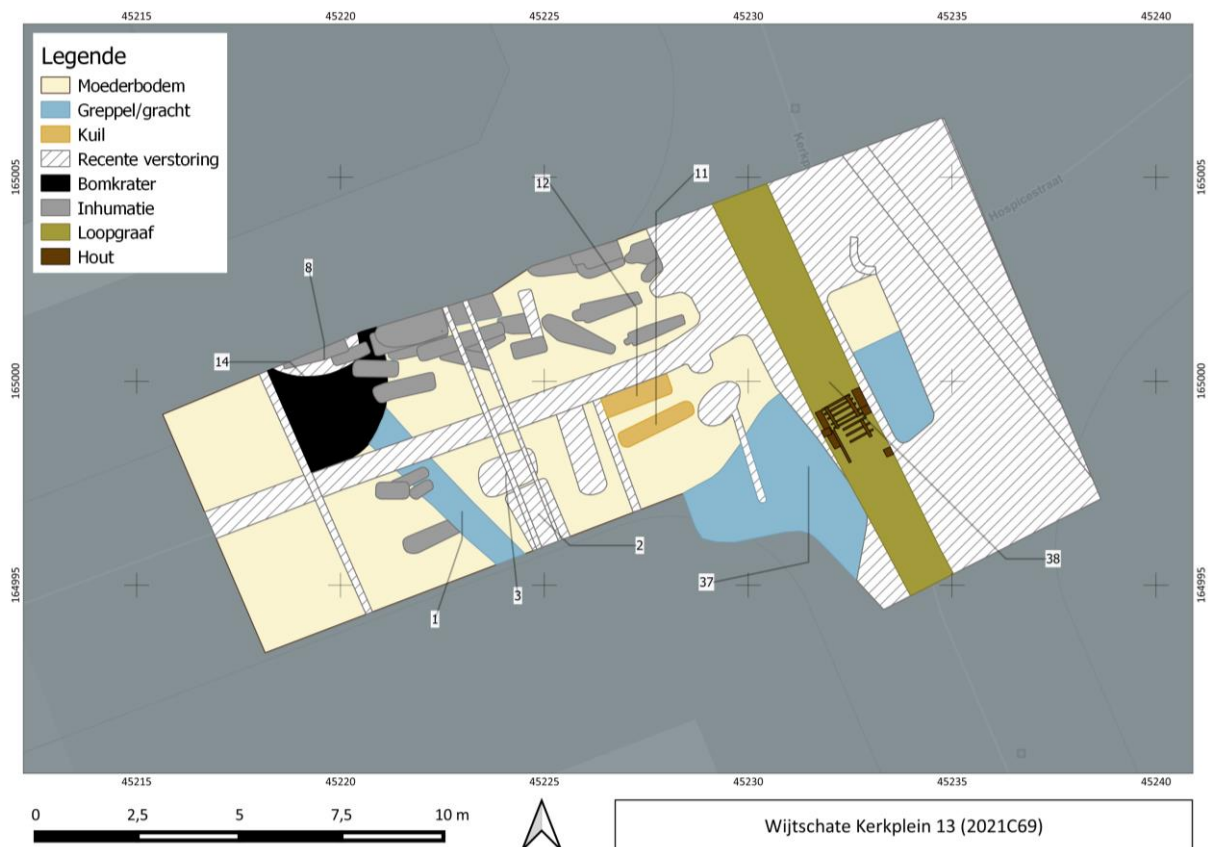
9.1 SPOREN EN STRUCTUREN

9.1.1 Algemeen

De onderzoekszone van deel 2 bestond uit één brede werkput (162 m²) in omgekeerde L-vorm (figuur 142), die zich uitstrekte over een lengte van 20 m. Langs het straattracté had de werkput een breedte van ongeveer 6 m; op het kruispunt met de Hospicestraat bereikte het een breedte van ongeveer 10 m. Zoals werd verwacht, werd het op deel 1 aansluitende vooroorlogse kerkhof aangesneden, dat zich ook hier weer direct onder het funderingspakket van de huidige straat bevond. De sporen uit de Eerste Wereldoorlog bestonden uit een enkele granaattrechter en een relatief goed bewaarde loopgraaf met een noord-zuid oriëntatie, die de lijn van het huidige Kerkplein volgt. In de oostelijke helft van de werkput werd een deel van een brede gracht aangesneden die vermoedelijk gekoppeld kan worden aan een site met walgracht (figuur 143).

Figuur 142: Locatie van de onderzochte zone op de GRB kaart (© Digitaal Vlaanderen).

Figuur 143: Allesporenkaart deel 2 (© agentschap Onroerend Erfgoed).

9.1.2 Het kerkhof

Ook binnen het onderzoekstracé van deel 2 werd de zuidoostelijke rand van het vooroorlogse kerkhof aangesneden, aansluitend op de kerkhofzone die reeds in deel 1 werd blootgelegd. De jongste skeletresten bevonden zich in deze zone eveneens direct onder het straatoppervlak. Conform de eerdere vaststellingen in deel 1 werd ook hier de typische 'oorlogslaag' niet aangetroffen. De vermoede nivellering die kort na de Eerste Wereldoorlog heeft plaatsgevonden in functie van de pleinaanleg, heeft dus ook in deze zone zijn sporen nagelaten.

Na de aanleg van het archeologische vlak werd duidelijk dat er zich een concentratie met grafkuilen aftekende in de noordelijke helft van het onderzoeksgebied. De zuidelijke helft bleek zwaar verstoord door recente ingrepen en nutsleidingen, op een enkele zone na met een drietal inhumaties. Van deze inhumaties bleven echter enkel de onderbenen over. Meer naar het oosten was het terrein eveneens zwaar verstoord. Onder deze verstoringen bleek een loopgraaf en een brede laat- of postmiddeleeuwse gracht bewaard te zijn.

9.1.3 Inhumaties

De inhumaties concentreren zich in de noordelijke helft van het onderzoeksgebied. In totaal werden tijdens deze onderzoeksfase 25 individuen aangetroffen en opgegraven, aangevuld met twee mogelijke grafkuilen zonder botmateriaal (zie tabel 18, paragraaf 13.3.1).

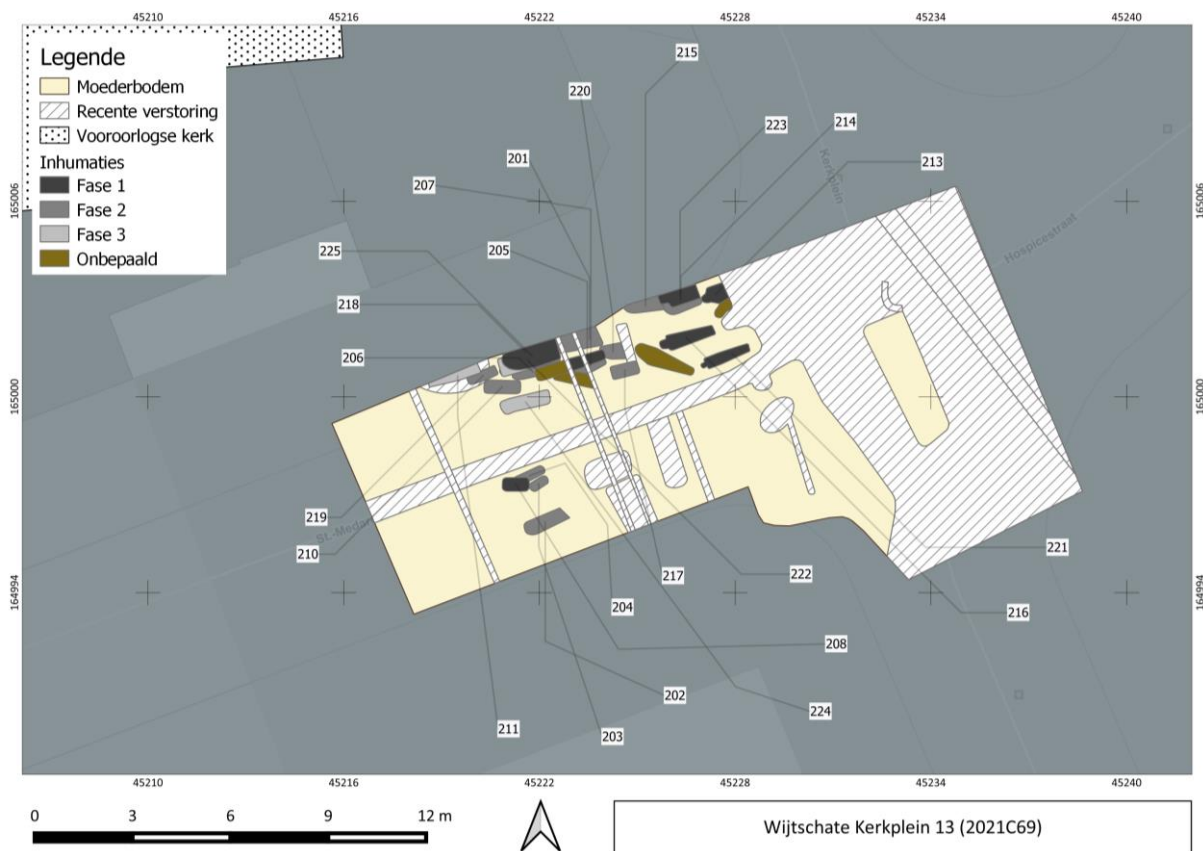
9.1.3.1 Fasering

Op basis van de terreinwaarnemingen, de bewaringstoestand en de stratigrafie werd tijdens het veldwerk en in samenspraak met de fysisch antropoloog een globale fasering van het kerkhof

opgesteld (figuur 144). Dit wordt verder uitgewerkt in de overkoepelende synthese (cf. hoofdstuk 13) waarbij het ook getoetst wordt aan de natuurwetenschappelijke analyses.

Deze fasering bestaat uit drie periodes en werd bij deel 1 al uitvoerig toegelicht. De onderzoekszone in deel 2 sluit aan op de zone van deel 1 en de fasering is identiek. Voor de volledigheid wordt de fasering hieronder nog eens kort vermeld.

Figuur 144: Fasering van de aangetroffen begravingen in deel 2 met aanduiding van de individunummers (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Fase 3

De meest recente begravingen (tweede helft 19de eeuw tot 1914): de inhumaties met een oost-west oriëntatie waarvan de bewaring van het botmateriaal meestal goed is. Soms werden zelfs nog textielresten of organische resten van het lichaam aangetroffen (haar, weefsel, hersenen, ...). De kisten zelf waren vaak nog goed bewaard, vertoonden hoofdzakelijk een trapezoïde of een ruitvorm en waren meestal versierd (met siernagels, kruisbeeld en/of ander beslag). Vaak werden ook porseleinen knoopjes aangetroffen, afkomstig van het doodshemd.

Fase 2

De oude begravingen (13de eeuw – eerste helft 19de eeuw): deze fase was op het terrein het moeilijkst te definiëren en op te delen en kan enkel op basis van verder onderzoek eventueel nog verder opgesplitst worden (cf. synthese, hoofdstuk 13). Het zijn inhumaties waarbij de bewaring van het skeletmateriaal varieert van goed tot zeer matig of slecht. Textielresten en organische resten zijn volledig vergaan. De oriëntatie is uitsluitend west-oost. De kisten zijn in sommige gevallen nog bewaard maar in een veel meer vergane toestand (vaak enkel hout onder het lichaam). Bij andere kisten is het hout volledig vergaan en hoogstens nog als verkleuring in de bodem waargenomen. De vorm van de kisten varieert van rechthoekig tot trapezoïde. Er werden geen kistversieringen aangetroffen.

Fase 1

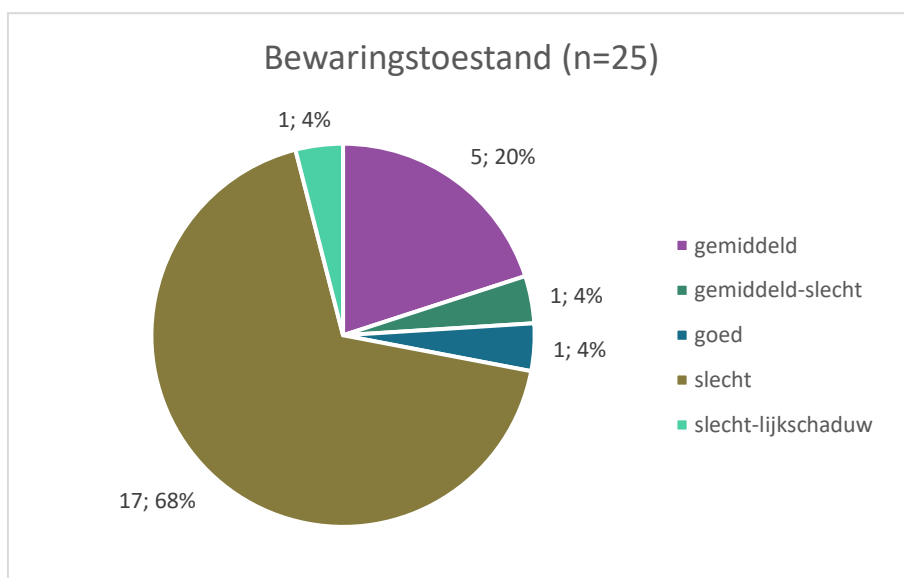
De oudste begravingen (9de – 13de eeuw): duidelijk antropomorfe graven die op basis van dit morfologische kenmerk ingedeeld werden. Het gaat om eenvoudige begravingen in volle grond. De skeletten zijn steeds slecht bewaard. Bij één individu was zelfs enkel maar een lijkschaduw zichtbaar. De antropomorfe graven sluiten volledig aan bij die van fase 1. Typologisch gezien kunnen ze eveneens ingedeeld worden in groep 1 of groep 2 (cf. de typologie in de synthese).

Figuur 145: Individu 221, een voorbeeld van een antropomorf graf (© agentschap Onroerend Erfgoed).

9.1.3.2 Bewaringsgraad

Het merendeel van de skeletten kende over het algemeen een slechte bewaring. Slechts één individu was goed bewaard (IND 222). Vijf skeletten kenden een gemiddelde bewaring (IND 214, IND 217, IND 219, IND 220 en IND 224). Achttien individuen waren eerder slecht of slecht bewaard en van één skelet (IND 221) was enkel nog een lijkschaduw waar te nemen.

Figuur 146: Bewarings- toestand van de inhumaties uit deel 2 - kruispunt Sint- Medardusplein – Hospicestraat.

Figuur 147: Individu 222, het enige skelet met een goede bewaringstoestand (© agentschap Onroerend Erfgoed).

9.1.3.3 Graftypes

Een drietal graftypes kunnen onderscheiden worden. Het gaat om antropomorfe graven, kistbegravingen en begravingen in vermoedelijk enkel een lijkwade.

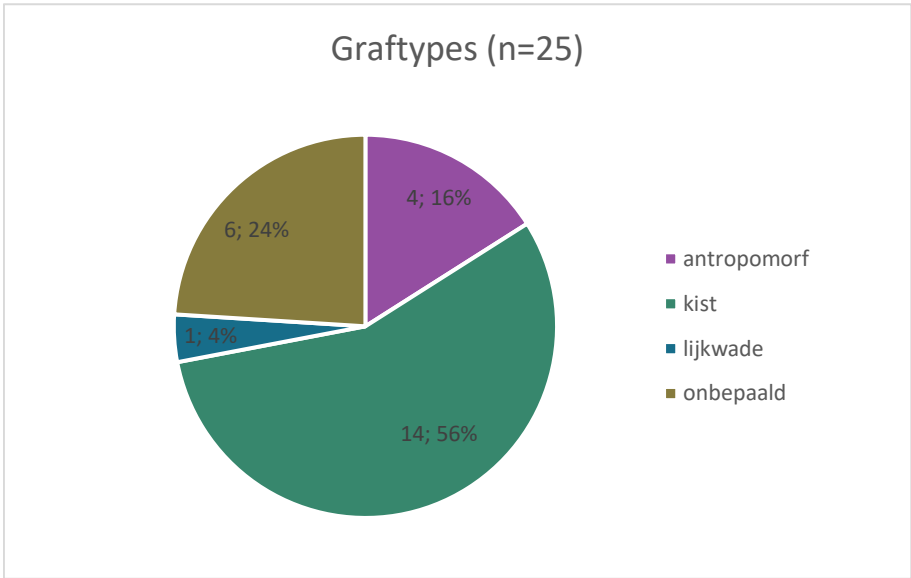
In totaal werden vier antropomorfe graven aangetroffen (16%). Deze waren steeds slecht bewaard. Bij één antropomorf graf was enkel nog maar een lijkschaduw te zien. De individuen zijn uitgestrekt op de rug begraven, met de armen langs het lichaam. Opvallend is dat geen enkel antropomorf graf exact dezelfde oriëntatie heeft. Zowel een W-O (n=1), een NW-ZO (n=1), een O-W (n=1) en een NO-ZW (n=1) oriëntatie komt voor. Dit type graven kan geplaatst worden in de oudste fase van het kerkhof.

Veertien begravingen waren met zekerheid kistbegravingen (56%). Het gaat om rechthoekige en trapezoïde kisten. Zeven kisten waren met zekerheid rechthoekig (50%). Vier kisten waren met zekerheid trapezoïdaal (29%) en van drie kisten (21%) kon de vorm niet met zekerheid achterhaald worden.

Eén individu lijkt met zekerheid begraven te zijn in een lijkwade (4%); sporen van een houten kist lijken hier te ontbreken.

Van zes begravingen (24%) kon het graftype maar moeilijk achterhaald worden, vaak ten gevolge van oversnijdingen door recentere grafkuilen of door recente verstoringen.

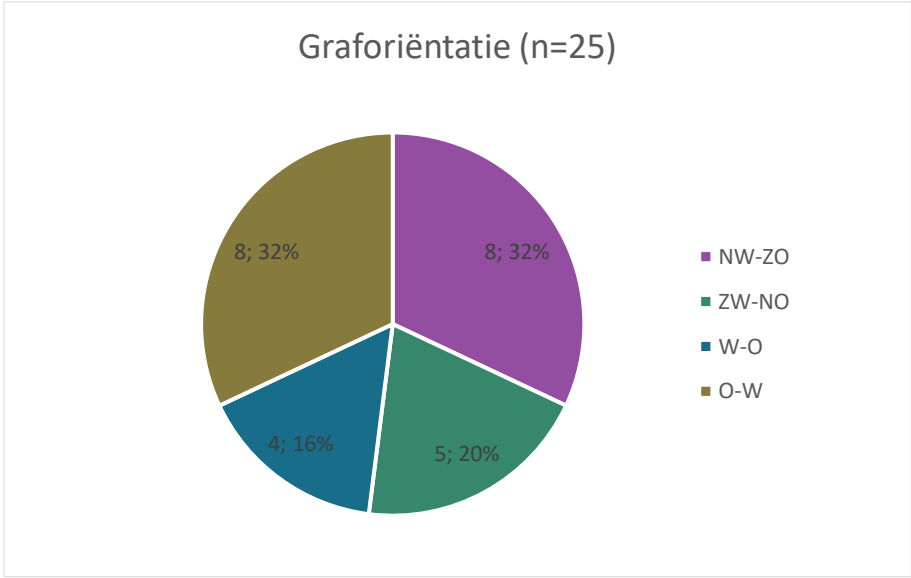

Figuur 148: Graftypes van deel 2 - kruispunt Sint-Medardusplein – Hospicestraat.

9.1.3.4 Oriëntatie graven

Tijdens de opgraving zijn begravingen in verschillende oriëntaties aangetroffen. De meest gangbare oriëntatie volgens het christendom is de west-oost oriëntatie. De meeste individuen (n=17, 68%) zijn dan ook min of meer in deze oriëntatie aangetroffen. De oriëntatie week soms wat af van een zuivere west-oost oriëntatie. Zo komen bijvoorbeeld vrij veel NW-ZO (n=8, 32%) en enkele ZW-NO (n=5, 20%) begravingen voor. Slechts vier individuen waren puur west-oost georiënteerd (16%). Redelijk wat graven lagen afwijkend: acht individuen (32%) zijn in een oost-west oriëntatie of een NO-ZW oriëntatie begraven.

Figuur 149: Graforiëntatie van de begravingen van deel 2 - kruispunt Sint-Medardusplein – Hospicestraat.

De skeletten lagen grotendeels in het noorden van de werkput begraven (n=21, 84%). Slechts vier grafkuilen (16%) werden in het zuiden van de werkput aangetroffen. De grafkuilen werden schijnbaar ongeordend en door elkaar heen gegraven. Meer dan waarschijnlijk is dit te verklaren door de lange tijdspanne van het kerkhof. Mogelijk aanwezige grafmarkeringen waren bijgevolg vaak al verdwenen waardoor bij het graven van een grafkuil oudere begravingen werden doorsneden.

9.1.3.5 Lichaamspositie

Alle individuen waren op de rug begraven en de skeletten lagen uitgestrekt. Indien bewaard lagen de armen meestal langsheen het lichaam. Bij drie individuen lagen de armen op het bekken en bij twee individuen lagen de armen onder het bekken.

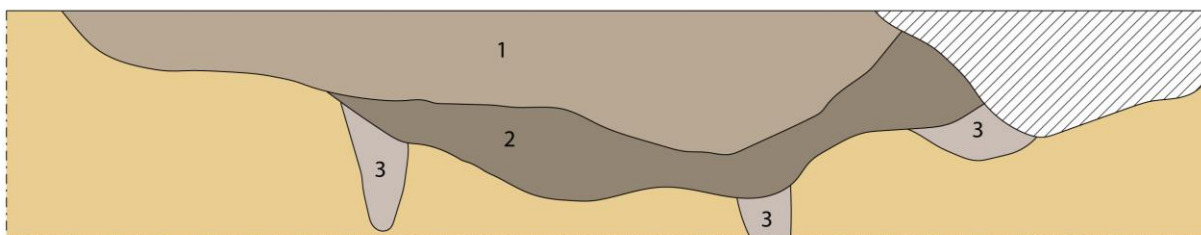
9.1.4 Grachtsegment

In de oostelijke helft van de werkput werd een deel van een brede gracht aangesneden (S37). Omwille van grote verstoringen en de loopgraaf was het niet mogelijk om de volledige contouren van het spoor in kaart te brengen, maar de breedte van het grachtlichaam lijkt aanzienlijk. Gezien de locatie ten opzichte van het centrale plein, waar volgens historische kaarten (cf. Ferraris en Popp) een site met walgracht was gelegen, kan dit spoor een restant zijn van deze omgrachting. Daterend vondstmateriaal vanuit de grachtvulling werd niet gevonden.

Figuur 150: Coupe op het grachtsegment (S37) (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Spoor 37, coupe AB

0 1m

1. Grijsbruin, kleilig zand, heterogeen, baksteen
2. Grijsbruin, kleilig zand, heterogeen, baksteen, kiezels
3. Lichtgrijs, klei, homogeen

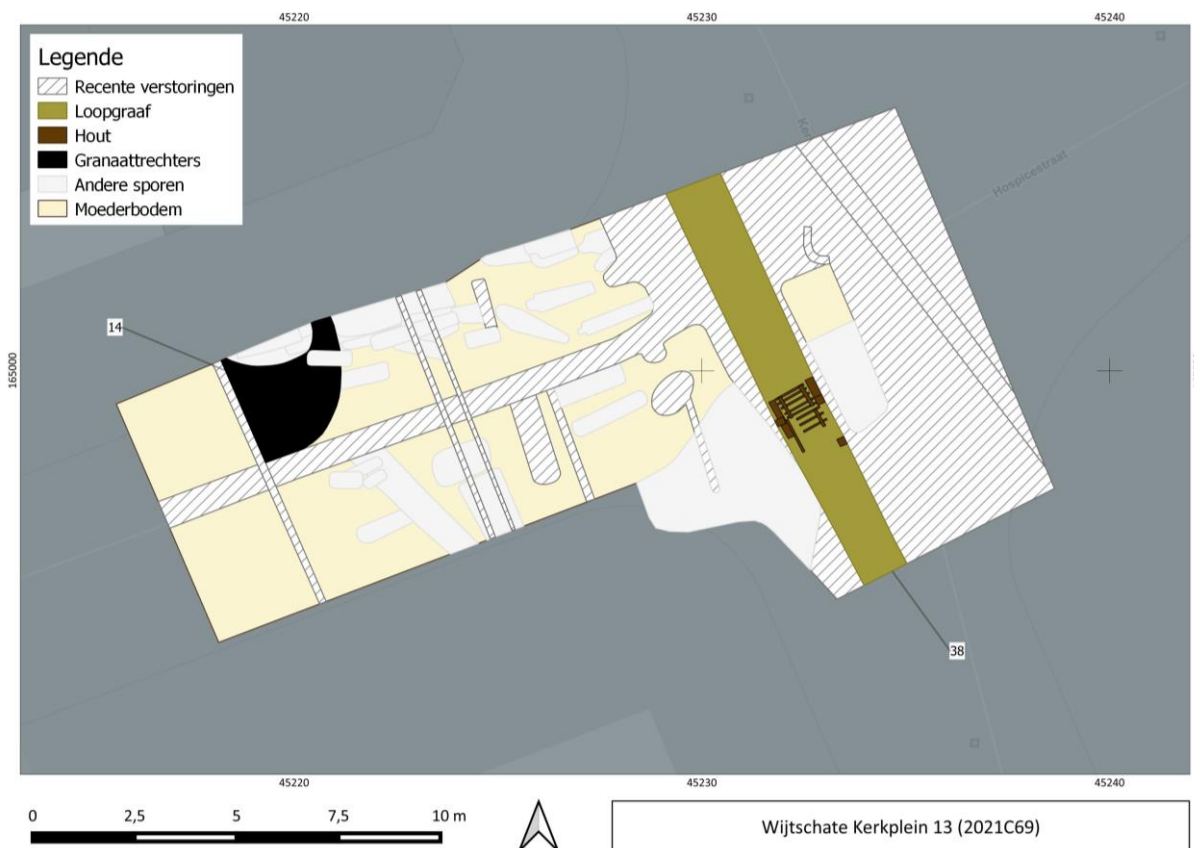
Figuur 151: Digitale coupetekening van het grachtsegment (S37) (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Met het oog op verder onderzoek werden verschillende stalen genomen. De bodemstalen werden voorgelegd aan specialisten, maar omwille van de slechte bewaring bleek verder onderzoek niet mogelijk. Deze slechte bewaring is te wijten aan oxidatie, die op te merken is op de coupefoto (figuur 150) waarbij duidelijk is dat de laag onder de grachtvulling sterk geoxideerd is. Bijgevolg is de grachtvulling dit zeer waarschijnlijk ook, alleen minder opvallend want donkerder van kleur door humus. Het gevolg is differentiële bewaring of zelfs geen bewaring van pollen.

9.1.5 Eerste Wereldoorlog

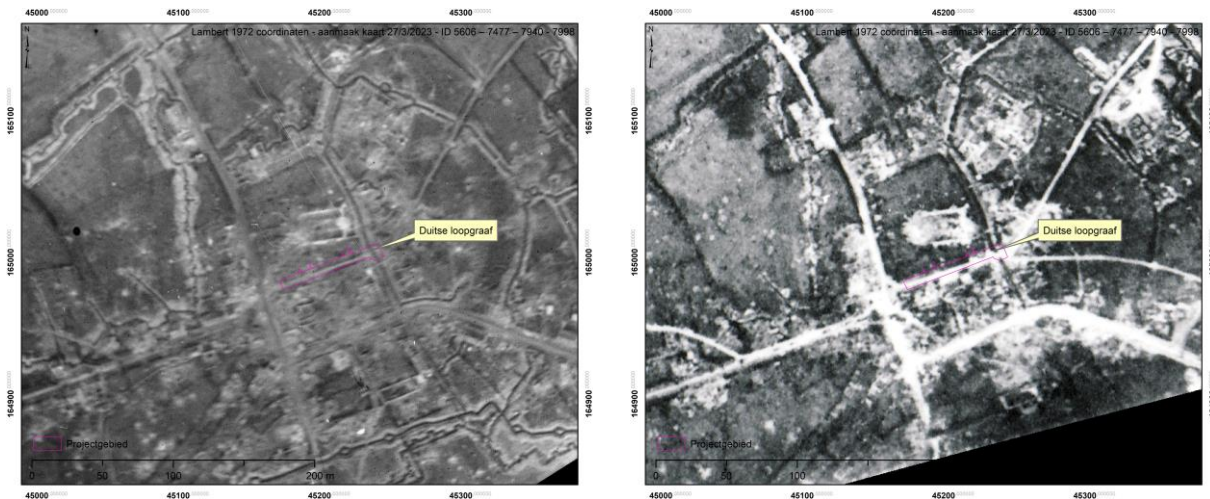
Een tweetal sporen die aangetroffen werden in deel 2, situeren zich in de Eerste Wereldoorlog (figuur 152).

Figuur 152: Allesporenkaart van deel 2 met de sporen die te dateren zijn in de Eerste Wereldoorlog uitgelicht (© agentschap Onroerend Erfgoed).

In het noordwesten van de werkput werd een granaattrechter (S14) aangesneden. Deze had een doorsnede van ca. drie meter. Hierin werden geen vondsten aangetroffen. Centraal op het kruispunt (Sint-Medardusplein, Kerkplein en Hospicestraat) werd een loopgraaf (S38) aangetroffen. Op basis van loopgraafkaarten en luchtfoto's kan deze zeer nauwkeurig gekarteerd worden. Bovendien zijn meerdere historische foto's van de loopgraaf zelf gekend. Uit deze foto's kon al afgeleid worden dat de loopgraaf aanzienlijk diep was uitgegraven en dat de kans op bewaring dus groot was.

Figuur 153: Britse luchtfoto's van respectievelijk 21 februari 1916 en 25 augustus 1916. De loopgraaf is duidelijk te herkennen, breed en diep uitgegraven. Op de jongste foto is de oversteek al toegevoegd (© IWM).

Het terreinonderzoek bevestigde deze verwachtingen. Hoewel nagenoeg de helft van het verloop in het eerste archeologisch vlak verstoord was, kon toch het volledige verloop van de loopgraaf op een dieper niveau worden geregistreerd. Het centrale gedeelte was het best bewaard en daarom werd beslist om enkel dit segment gedetailleerd te onderzoeken, terwijl de rest van het verloop met controlecoupes werd onderzocht.

De archeologische vaststellingen kwamen zeer goed overeen met het beeld dat verkregen was op basis van de foto's uit de oorlog. Het betreft een diep uitgegraven loopgraaf met een meer dan gemiddelde breedte: 140 cm breed ter hoogte van het archeologisch vlak (d.w.z. op 105 cm diepte ten opzichte van het huidige wegdek), 90 cm breed ter hoogte van het loopvlak van de loopgraaf (d.w.z. op 166 cm diepte ten opzichte van het huidige wegdek). De loopgraaf was ook dieper dan gemiddeld, met de bodem van het afwateringskanaal op 220 cm onder het huidige wegdek. De wanden waren niet beschoeid terwijl het looppniveau voorzien was van een brede vloer met dwarslatten. Ter hoogte van het centrale gedeelte werden tevens zware draagbalken aangetroffen, evenals een ingestort gedeelte dat van bovenaf afkomstig lijkt. Op verschillende foto's (figuren 157-160) is te zien dat de loopgraaf op straatniveau gedwarst werd door een overbrugging om verkeer aan het oppervlak ook vlot te laten circuleren. Mogelijk is de zwaardere constructie een overblijfsel van één van deze overkappingen.

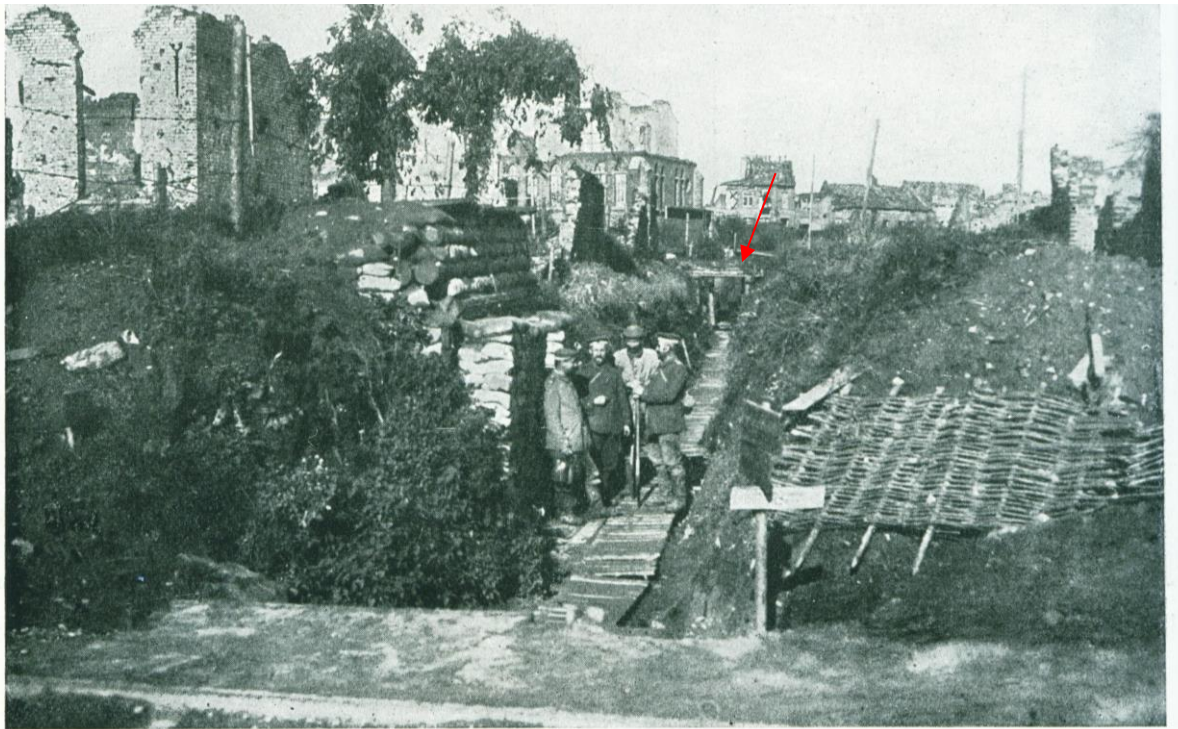

Figuur 154: Het onderzochte segment van de loopgraaf met zicht op de loopplanken en de ingestorte constructie van de oversteek (links vooraan). Er is tevens een communicatiekabel zichtbaar die zich bovenop het looppniveau bevindt maar er mogelijk van hogerop is ingevallen (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 155: Dwarsdoorsnede op de loopgraaf met onder de loopplanken een duidelijke uitgraving voor de afwatering (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Laufgraben in Wytschaete

Phot. Abt.

Figuur 158: Dezelfde loopgraaf gefotografeerd tijdens WO1 vanuit de hoek met de Staanijsstraat, ter hoogte van de zuidoosthoek van het huidige Sint-Medardusplein. In de verte is de oversteek van de Hospicestraat naar de voetweg te zien (© Westhoek Verbeeldt, uit privécollectie).

Figuur 159: Zicht op het kruispunt met de tuinmuur van de pastorie op de voorgrond en daarachter de ruïne van de kerk. Op de voorgrond is de loopgraaf te zien, zonder beschoeiing op de wanden. Ter hoogte van het kruispunt kunnen Duitse militairen opgemerkt worden die gebruik maken van de oversteek (foto © José Depover).

Figuur 160: Detail van de oversteek over de loopgraaf. Gezien de ligging ten opzichte van het kerkhof kan geconcludeerd worden dat het de brede oversteek op de achtergrond is die aangetroffen is tijdens het archeologisch onderzoek (foto © José Depover).

9.2 VONDSTEN

In totaal werden 71 inventarisnummers uitgeschreven, op te delen in 53 vondstnummers en 18 monsternummers. De vondstnummers zijn op te splitsen in het skeletmateriaal en andere grafvondsten enerzijds en vondsten uit de Eerste Wereldoorlog anderzijds. De monsters zijn genomen in functie van het onderzoek van de inhumatiegraven (parasietenmonsters, houtmonsters, ...), het verder onderzoek naar de gracht en de verdere analyse van het gebruikte hout in de loopgraaf.

In dit hoofdstuk worden enkele opvallende en relatief goed dateerbare vondsten uitgelicht. Ook volgt een overzicht van de vondsten die aan specifieke individuen konden worden toegeschreven, alsmede een overzicht van de *ex situ* vondsten uit de kerkhoflaag. Tot slot volgt een overzicht van de vondsten uit de Eerste Wereldoorlog. De uitgebreide vondstcatalogus is toegevoegd als bijlage. Hierin is elk vondstnummer gefotografeerd en geïnventariseerd. Voor een volledig overzicht van alle uitgegeven vondst- en monsternummers, zie bijlage 10 en bijlage 11.

9.2.1 Grafvondsten gekoppeld aan een individu

In met name de jongste, de eind 19de tot begin 20ste-eeuwse graven, waren vondsten aanwezig die afkomstig zijn van de kleding, de kist of het grafmonument. Deze vondsten kunnen dus geassocieerd worden met de meest recente fase van het vooroorlogse kerkhof. Het gaat in een aantal gevallen om kleine witte knopjes die vervaardigd zijn uit porselein. Deze zijn vermoedelijk afkomstig van het doodshemd. Ook werd een benen knoop herkend. Andere aangetroffen objecten zijn afkomstig van kistbeslag in de vorm van siernagels, een crucifix en cherubijnen. Opmerkelijk is de vondst van een gouden vingerring.

IND	VNR	Spoor	Materiaal categorie	Artefacttype	Aantal	Beschrijving
211	31	20	Koperlegering	Kistknop	2	Bolvormig, diameter 3,7 cm, verzilverd
211	33	20	Koperlegering	Siernagel	42	Ronde koppen, diameter ca. 1,1 cm
222	56	30	Porselein	Knoop	2	4 gaatjes, diameter 1,1 cm
222	56	30	Been	Knoop	1	Been, 2 gaatjes, diameter 1,4 cm
222	56	30	Koperlegering	Siernagel	1	Siernagel met ronde kop
224	61	33	Goud	Vingerring	1	Breedte 3 tot 3,5 mm, diameter ca. 2,2 cm, onversierd
224	60	33	Lood	Crucifix	13	Fragmentarisch, MAI: 1
224	60	33	Lood	Cherubijn	2	Twee geknielde cherubijnen

Tabel 7: Grafvondsten, gekoppeld aan individuen, uit de onderzoekszone deel 2.

Alle vondsten zijn te herleiden tot slechts drie individuen; daarom wordt het vondstmateriaal hieronder (in tegenstelling tot de thematische behandeling in deel 1) besproken per individu.

Deze drie vondstrijke inhumaties kunnen in de laatste fase van het vooroorlogse kerkhof geplaatst worden (tweede helft 19de eeuw – 1914).

Individu 211

In de grafkuil (S20) van individu 211 werden houtresten van de grafkist, ijzeren spijkers en siernagels van het kistbeslag gevonden (VNR 33). De siernagels zijn vervaardigd in een koperlegering en hebben een ronde kop met een diameter van ca. 1,1 cm. De twee gevonden kistknoppen (VNR 31) zijn bolvormig, vertonen sporen van verzilvering en hebben een diameter van ca. 3,7 cm.

Figuur 161: VNR 33. Houtfragmenten en siernagels in een koperlegering, behorend tot de kist van individu 211 (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 162: VNR 31. Kistknoppen, verzilverde koperlegering (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Individu 222

In de grafkuil (S30) van individu 222 werden koperen siernagels (gelijkaardig aan VNR 33), een benen knoop en twee porseleinen knopen aangetroffen (VNR 56). De porseleinen exemplaren hebben een diameter van 1,1 cm en zijn voorzien van vier gaatjes. Dergelijke porseleinen knoopjes zijn typerend voor de laatste drie kwart van de 19de eeuw. De benen knoop heeft twee gaatjes en een diameter van 1,4 cm.

Figuur 163: VNR 56. Links een benen knoop, rechts porseleinen knoopjes, behorende tot individu 222 (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Individu 224

Bij het blootleggen van individu 224 werden fragmenten van een crucifix en twee geknielde cherubijnen aangetroffen (VNR 60), gegoten in lood. Deze zijn te beschouwen als kistbeslag. Tevens werd bij dit individu een eenvoudige, onversierde gouden vingerring gevonden (VNR 61).

Uit het fysisch-antropologisch onderzoek bleek dat het hier om een vrouw gaat van 51 jaar (cf. bijlage 1).

Figuur 164: Individu 224 *in situ* (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 165: VNR 60. Loden kistbeslag: knielende cherubijnen, afkomstig van de grafkist van individu 224 (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 166: VNR 61. Eenvoudige, gouden vingerring, aangetroffen bij individu 224 (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 167: VNR 60. Fragmenten van een loden crucifix, van op het kistdeksel van individu 224 (© agentschap Onroerend Erfgoed).

9.2.2 Ex situ vondsten uit de kerkhoflaag

Bij het opgraven en vrijleggen van de skeletten werden diverse vondsten aangetroffen die afkomstig zijn uit de kerkhoflaag (S1). Deze kunnen beschouwd worden als vergraven, *ex situ* vondsten. Omdat deze toch een beeld geven van de activiteiten op een kerkhofzone en de mate van accumulatie van menselijk afval dat op een dergelijke begraafplaats terecht kan komen, volgt voor de volledigheid een overzicht van deze vondsten.

VNR	Spoor	Inhoud	Artefacttype	Aantal	Gew.	Beschrijving	Datering
3	4	AW	Noord-Frans hoogversierd	1	7	Wandscherf, wit baksel, extern groen glazuur	1150-1250
10	6	AW	Roodbakkend	3	36	Wandscherven, ongeglazuurd	ME
12	6	GLS	Vlakglas	1	2	Kleurloos, met parallelle lijnen aan één zijde	19de-begin 20ste eeuw
30	29	GLS	Wijnfles	1	49	Groenkleurig glas, bodemfragment	19de-begin 20ste eeuw

Tabel 8: Residueel vondstmateriaal uit de kerkhoflaag.

9.2.3 Vondsten uit de Eerste Wereldoorlog

In de aangesneden loopgraaf S38, daterend uit de Eerste Wereldoorlog werden naast de houten elementen van de constructie ook fragmenten van hulzen van artilleriegranaten aangetroffen (VNR 63). Mogelijk gaat het om munitie gebruikt bij de *15-cm-M.99 Schwere Feldhaubitze*, *15-cm-M.15-Kanone* en *15-cm-M.14 Feldhaubitze*. Daarnaast werden ook één volledig patroon en twee kogelpunten aangetroffen van het kaliber .303 British (UK produced). Dit was het standaard Britse en Commonwealth patroon voor geweren en machinegeweren tussen 1889 en de jaren 1950 (VNR 65).

Figuur 168: Munitievondst en uit de loopgraaf S38 uit de Eerste Wereldoorlog. Links: VNR 63: vier hulzen van artilleriegranaten. Rechts: VNR 65: Britse klein kaliber munitie (© agentschap Onroerend Erfgoed).

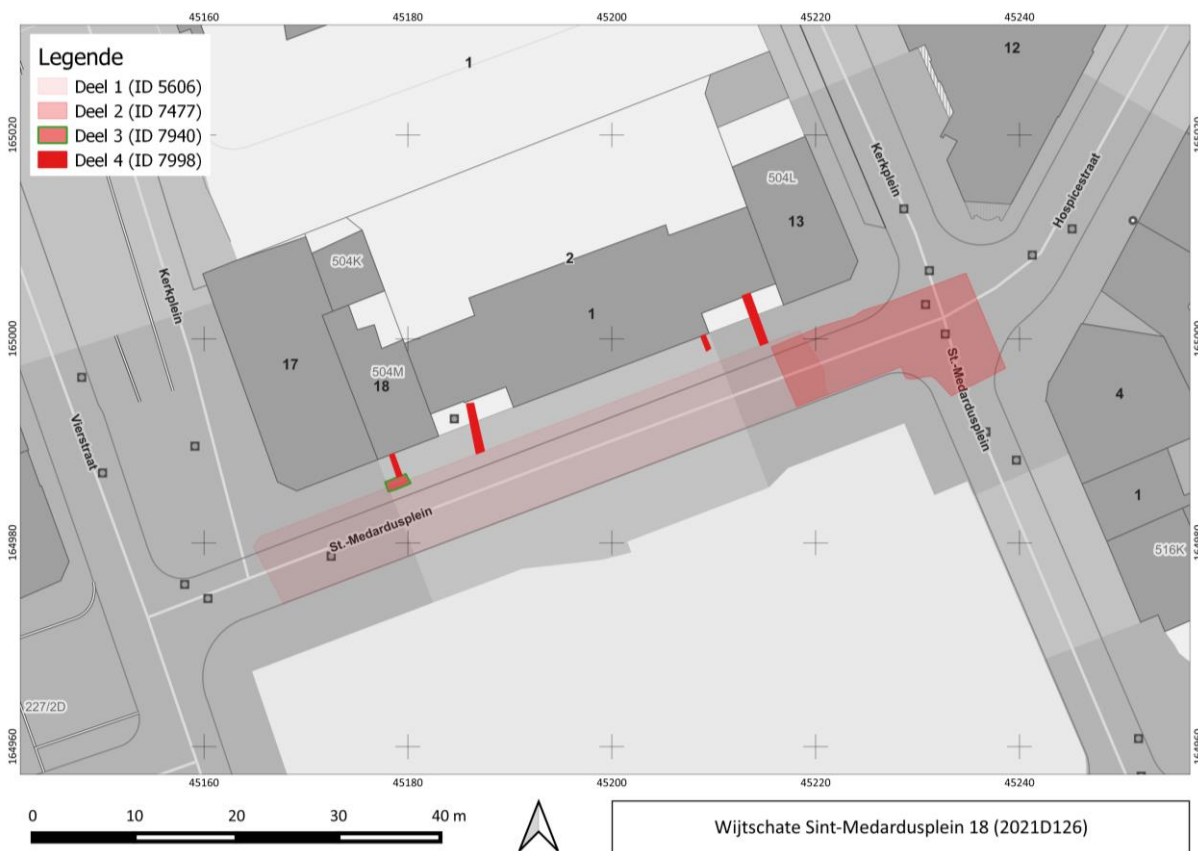

10 DEEL 3 – STOEPZONE SINT MEDARDUSPLEIN 18

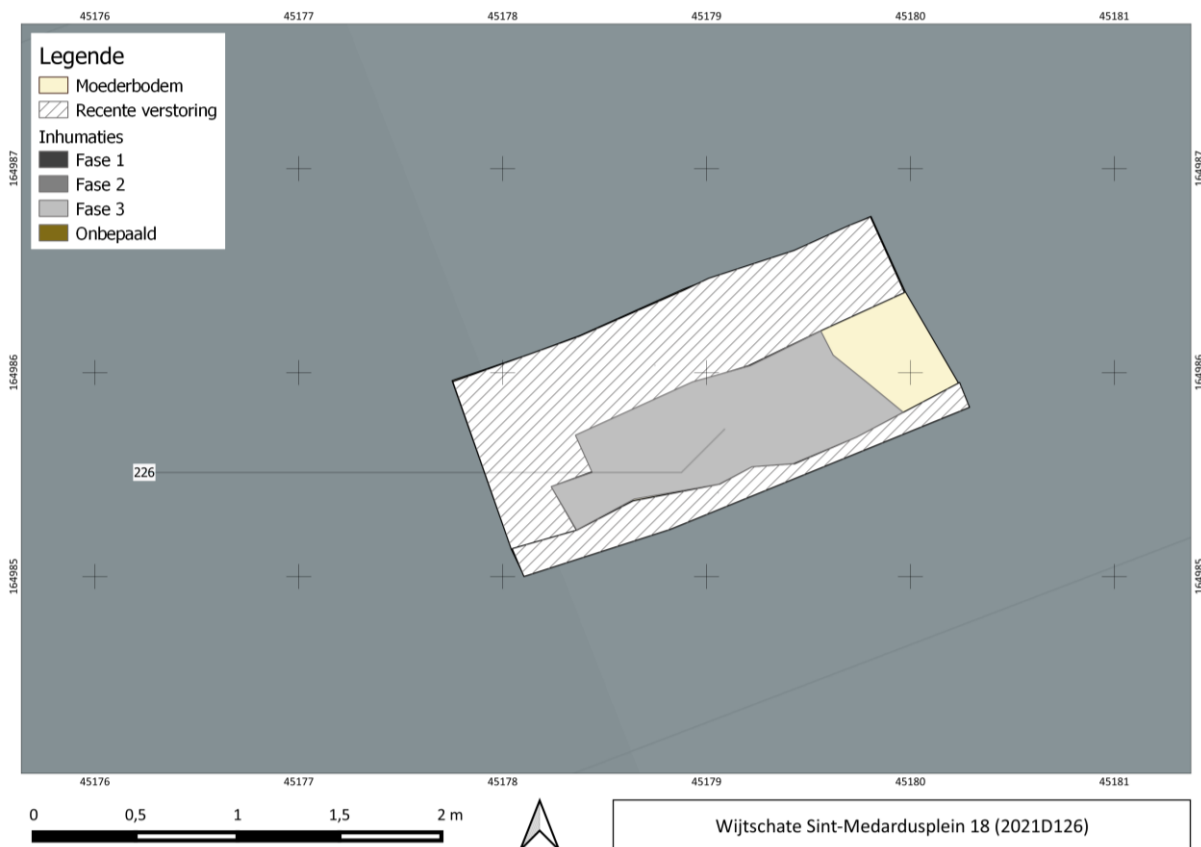
10.1 SPOREN EN STRUCTUREN

10.1.1 Algemeen

Deel 3 situeert zich ter hoogte van huisnummer 18. Bij het uitkofferen van de weg werden opnieuw menselijke resten aangetroffen die zich onder de afboordingsstenen van de stoep bevonden. De onderzoekszone bestond uit één kleine werkput (2,37 m²) op de grens tussen het wegtracé en de stoep (figuur 169). Het meest zuidelijke deel overlapt met de eerste fase van het onderzoek op het Sint-Medardusplein (TV ID 5606). Het botmateriaal dat zich grotendeels in de toenmalige profielwand en buiten de werkput bevond, werd toen niet waargenomen. Bovendien was de inhumatie zwaar verstoord door een bominslag waardoor de waarneming bemoeilijkt werd.

Figuur 169: Locatie van de onderzochte zone op de GRB kaart (© Digitaal Vlaanderen).

Figuur 170: Allesporenkaart van deel 3 met aanduiding van de inhumatie met individunummer (© agentschap Onroerend Erfgoed).

10.1.2 Inhumatie (IND 226)

De inhumatie betreft een kistbegruving met een vermoedelijke O-W oriëntatie. Tijdens de Eerste Wereldoorlog verstoorde een bominslag het graf waardoor de kist en het lichaam verplaatst werden. Tijdens het onderzoek kon het grootste deel van het bovenlichaam nog in anatomisch verband worden vastgesteld, terwijl het onderlichaam en de schedel nog slechts fragmentarisch bewaard gebleven waren en bovendien niet anatomisch in lijn met de rest van het lichaam. Door de verplaatsing was de oriëntatie gewijzigd en bleek die nu eerder zuid-noord te zijn.

Op basis van de bewaarde delen van de kist, het kistbeslag, de porseleinen knoop en het feit dat de kledij nog uitstekend bewaard gebleven was, lijkt de inhumatie te dateren in de laatste fase van het kerkhof (tweede helft 19de eeuw - 1914).

Figuur 171: Individu 226, situatie bij aankomst (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 172: Bovenaanzicht op de overgebleven resten van de inhumatie (IND 226). Omdat het textiel goed bewaard was gebleven, werd geopteerd om het skelet niet verder vrij te leggen teneinde het textiel niet te beschadigen (© agentschap Onroerend Erfgoed).

10.2 VONDSTEN

In totaal werden tien inventarisnummers uitgeschreven, op te delen in acht vondstnummers en twee monsternummers. De vondstnummers zijn op te splitsen in het skeletmateriaal enerzijds (VNR 3, 4, 5, 8) en andere grafvondsten anderzijds (VNR 1, 2, 9). De monsters (VNR 6, 10) zijn genomen in functie van het onderzoek van de inhumatiegraven (houtmonsters). Alle vondsten zijn gerelateerd aan de inhumatie of de kerkhoflaag en verkeren over het algemeen in een matige tot goede conditie.

IND	VNR	Spoor	Materiaalcategorie	Artefacttype	Aantal	Beschrijving
226	1	1	Textiel	Textiel	25	Bruinkleurige textiel
226	1	1	Lood	Kistbeslag	X	Brokken lood, gefragmenteerd kistbeslag
226	1	1	Porselein	Knoop	1	4 gaatjes, diameter 1 cm
226	2	1	Koperlegering	Hanger	2	Heiligenhanger met schakelketting
	9	1	Ijzer	Knoop	1	4 gaatjes, plat, diameter 1,6 cm
226	9	1	Porselein	Knoop	1	4 gaatjes, diameter 0,9 cm
226	9	1	Textiel	Textiel	++	Bruinkleurige textiel

Tabel 9: Overzicht van de vondsten gerelateerd aan individu 226.

Bij het opgegraven individu (IND 226) werden veel bruine textielfragmenten gevonden. Meerdere textielfragmenten hadden aangekoekte loodresten, mogelijk afkomstig van het kistbeslag. Het is niet duidelijk of het textiel afkomstig is van de kleding (bijv. het doodshemd) of eerder van de stoffen binnenbekleding van de kist.

Figuur 173: VNR 1. Bruinkleurige textielresten (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Een andere vondst die bij IND 226 werd aangetroffen, is een ketting met een ovale hanger of medaillon, beide uitgevoerd in een koperlegering (VNR 2). Aan de ene zijde van de hanger is een parelrand zichtbaar met daarin een onduidelijke afbeelding deels schuilgaand onder corrosie. Op de andere zijde van de hanger is 'BENEDICTI' en 'THIX' te lezen. Vermoedelijk is het een hanger ter ere van Benedictus. Dergelijke hangertjes staan ook bekend als 'scapulier'/'schapulier' of 'scapuliermedaille'. Bij een opgraving door BAAC aan de Sint-Martinuskerk in Aarsele werd een gelijkaardig medaillon teruggevonden. Deze werd gedateerd in de 19de eeuw.⁴⁷

⁴⁷ Vander Cruyssen *et al.* 2015, 42.

Figuur 174: Beide zijden van de ketting met medaillon (VNR 2) gevonden bij individu 226 (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 175: Medaillon gevonden bij het archeologisch onderzoek in Aarsele, aan de Sint-Martinuskerk (© BAAC).

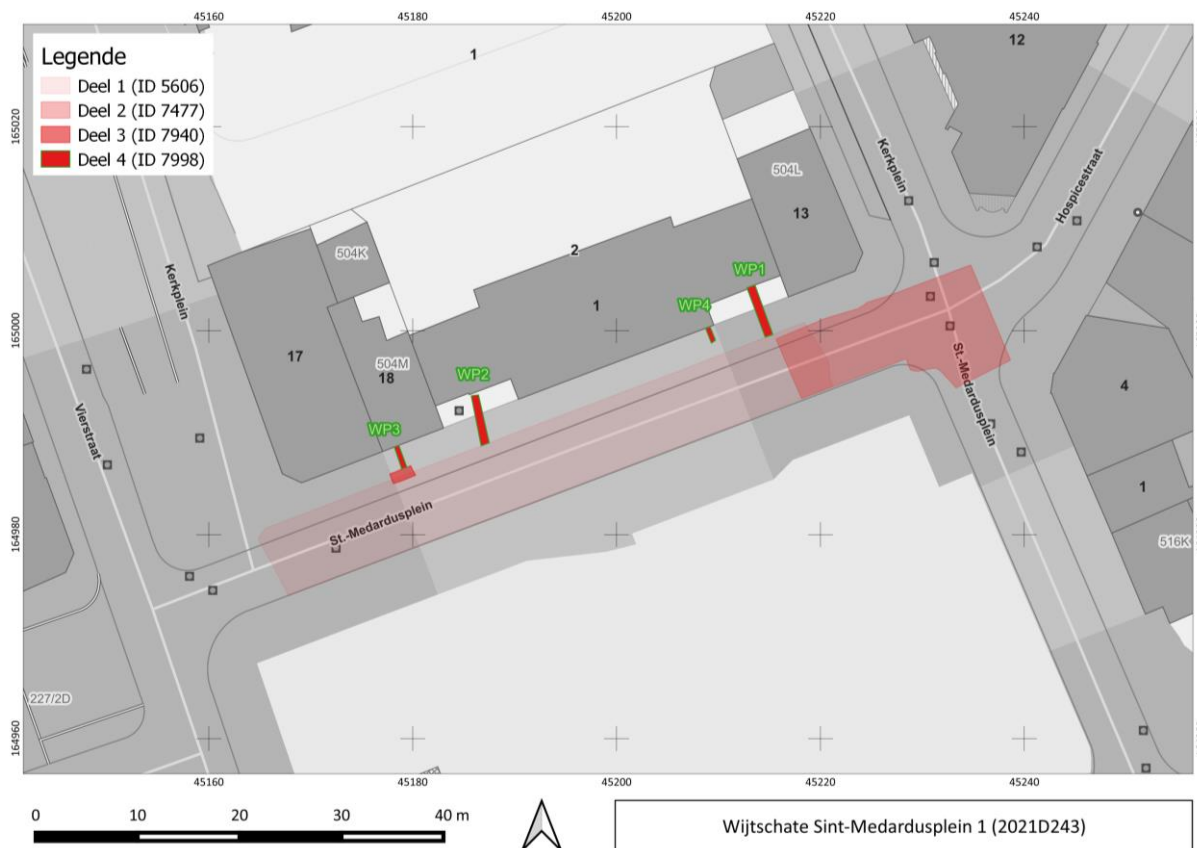
11 DEEL 4 – HUISAANSLUITINGEN SINT-MEDARDUSPLEIN

11.1 SPOREN EN STRUCTUREN

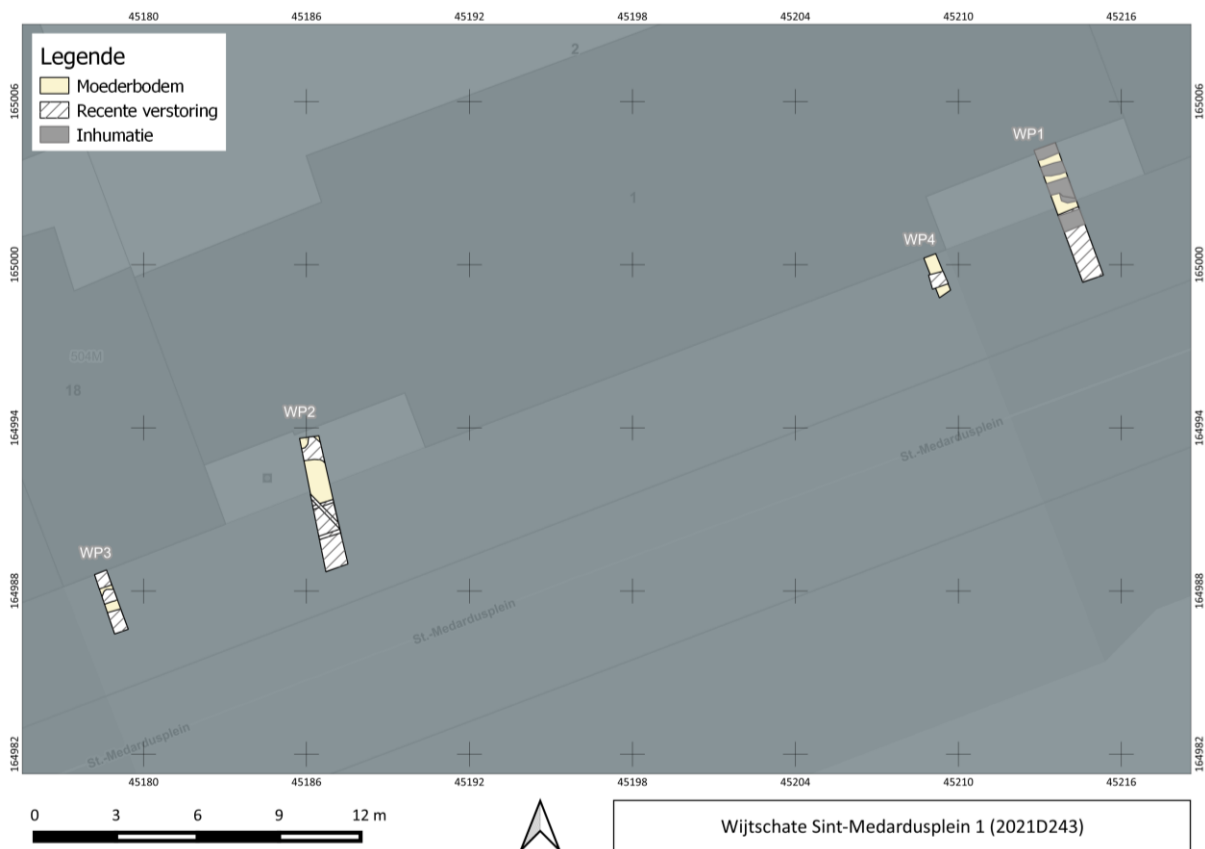
11.1.1 Algemeen

Deel 4 omvat de uitvoering van de verschillende huisaansluitingen. Na uitbraak van de stoeptegels bleek menselijk bot verspreid aanwezig. Tijdens het uitgraven van de leidingsleuven werden skeletten *in situ* aangetroffen. Hierna werd beslist om alle werkputten voor de aansluitingen preventief op te graven.

De onderzoekszone bestond uit vier kleine werkputten met een totale oppervlakte van 9,72 m² (figuur 176). Deze situeerden zich telkens dwars op de lengteas van het straattracé. De sleuven grensden steeds aan de gevels van de woningen in het noorden, maar werden aan de andere zijde niet doorgetrokken tot aan de weg omwille van de vele nutsleidingen. Uiteindelijk bleek slechts één van de vier sleuven *in situ* bewaarde inhumaties te bevatten, namelijk WP1. De andere sleuven waren nagenoeg volledig verstoord en bovendien had – zoals reeds was vastgesteld bij deel 1 – een naoorlogse nivellering veel van het bodemarchief uitgewist. Bijgevolg zullen hier enkel de resultaten van WP1 besproken worden.

Figuur 176: Locaties van de onderzochte zones van deel 4, weergegeven op de GRB kaart. (© Digitaal Vlaanderen).

Figuur 177: De vier werkputten van het onderzoek deel 4 (© agentschap Onroerend Erfgoed).

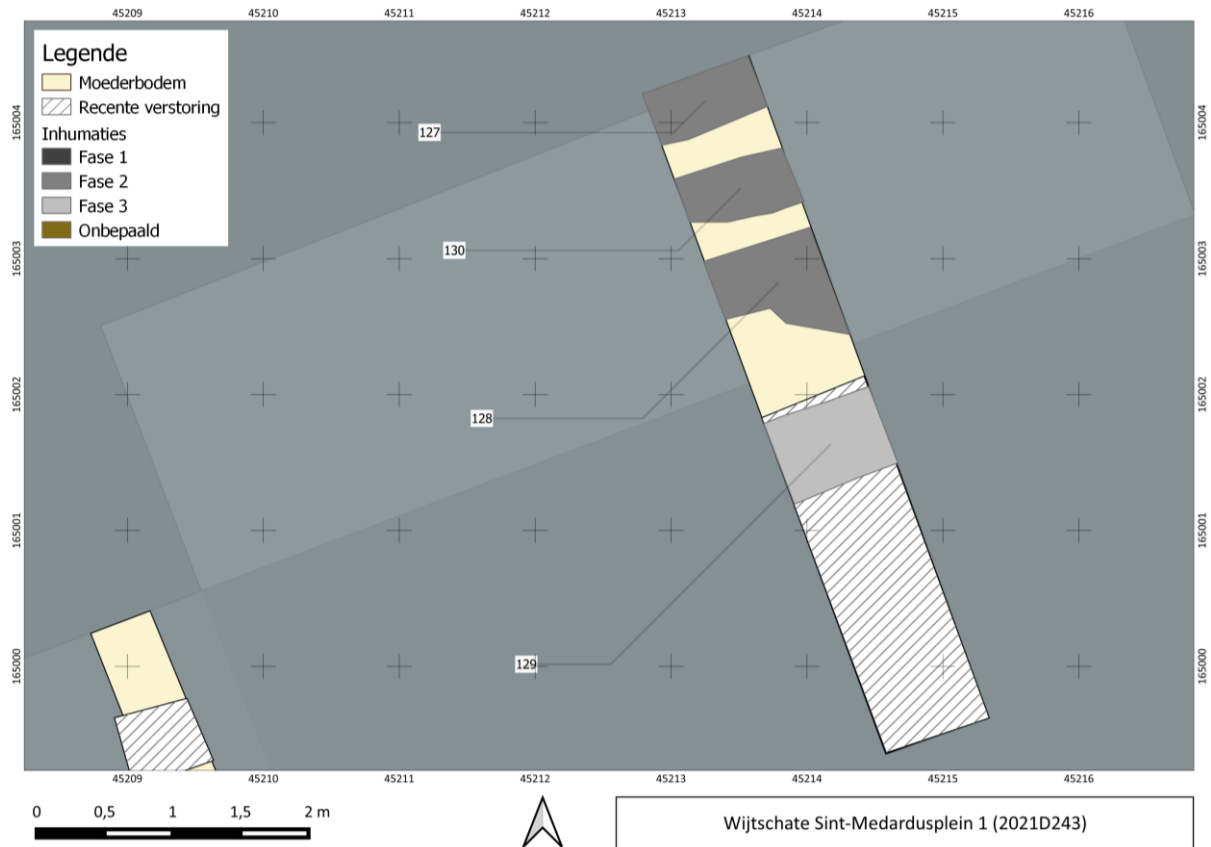

Figuur 178: Overzicht van respectievelijk WP2 en WP3 (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 179: Detailopname van WP4, westprofiel met zicht op de recente verstoringen (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 180: Allesporenkaart van WP1 met aanduiding van de individunummers (© agentschap Onroerend Erfgoed).

11.1.2 Inhumaties

Binnen de beperkte oppervlakte van WP1 konden minstens vier inhumaties onderscheiden worden.⁴⁸ Aangezien de sleuven voor de huisaansluitingen loodrecht op de oriëntatie van de begravingen lagen, konden deze telkens maar gedeeltelijk worden opgegraven. In de noordelijke helft situeerden zich drie skeletten waarvan de bewaring van het botmateriaal uiterst slecht was. Op basis van de *in situ* waarnemingen kon vastgesteld worden dat ze alle drie met het hoofd naar het westen waren begraven. Er werden geen resten van kisten vastgesteld. Op basis van deze elementen, aangevuld met de waarnemingen tijdens de eerdere delen van het onderzoek, is het zeer aannemelijk om deze begravingen in de oudste fase van het kerkhof te dateren.

De vierde inhumatie (figuur 182) lag centraal in de werkput en was deels afgedekt door een recente vergraving. Onder de verstoring bleek echter het skelet nog bewaard te zijn. Deze begraving – waarvan enkel de benen konden worden opgegraven – lag georiënteerd met het hoofd naar het oosten. Tevens was de onderzijde van de kist nog bewaard evenals enkele resten textiel. Op basis van deze gegevens lijkt deze inhumatie eerder uit de latere fasen van het kerkhof te stammen.

Figuur 181: Detailopname van de meest noordelijke inhumatie (IND 127.2) (© agentschap Onroerend Erfgoed).

⁴⁸ Tijdens het veldwerk van deel 4 is er een fout in de administratie geslopen, meer bepaald bij de nummering van de individuen. Het was de bedoeling om verder te nummeren op deel 3, dus beginnend bij 227. Maar omwille van een misverstand werd verder genummerd met 127, 128, 129, ... terwijl het 227, 228, 229, ... moest zijn. Dus voor de vier inhumaties van deel 4 is er een dubbele nummering, deze worden daarom aangegeven met 127.2, 128.2, 129.2 en 130.2.

Figuur 182: Detailopname van de meest zuidelijke inhumatie, (IND 129.2) (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 183: Detailopname van IND 128.2, oostkant. spoor 4 (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 184: Detailopname van IND 130.2, spoor 5 (© agentschap Onroerend Erfgoed).

11.1.2.1 Bewaringsgraad

Twee van de vier individuen zijn slecht bewaard (IND 127.2 en 130.2), één individu is gemiddeld bewaard (IND 128.2) en één individu is goed bewaard (IND 129.2). De mate van conservatie hangt grotendeels samen met de ouderdom van de begravingen. Zo behoort IND 129.2 tot de meest recente fase van het vooroorlogse kerkhof.

11.1.2.2 Graftypes

Van twee van de vier individuen kan met zekerheid achterhaald worden dat ze in een houten grafkist begraven werden (IND 128.2 en 129.2). Van IND 128.2 kon de vorm van de kist moeilijk achterhaald worden. IND 129.2 was in een trapezoïde kist begraven. Bij IND 127.2 en 130.2 was wel nog een grafkuil zichtbaar, maar zekerheid omtrent een kist kon niet bekomen worden. Deze individuen werden mogelijk begraven in uitsluitend een lijkwade.

11.1.3 Oriëntatie graven

Alle graven zijn W-O georiënteerd, op één uitzondering na. IND 129.2 kent namelijk een O-W oriëntatie. Deze inhumatie behoort wellicht tot de meest recente fase van het kerkhof, nl. midden 19de tot begin 20ste eeuw (cf. de fasering in de synthese, hoofdstuk 13).

11.1.4 Lichaamspositie

Alle individuen zijn op de rug begraven. Hun lichamen zijn uitgestrekt en indien bewaard liggen de armen langsheen het lichaam.

11.2 VONDSTEN

In totaal werden 14 inventarisnummers uitgeschreven, op te delen in 13 vondstnummers en één monsternummer. De vondstnummers zijn op te splitsen in het skeletmateriaal enerzijds en andere grafvondsten anderzijds. De monsters zijn genomen in functie van het onderzoek van de inhumatiegraven (houtmonsters).

Alle vondsten zijn gerelateerd aan de inhumaties. De vondsten betreffen bijna uitsluitend menselijk botmateriaal. Het gaat om zowel los bot als om de inhumaties zelf. Het bot is over het algemeen in een matige tot goede conditie. Verder werd één houtmonster genomen van de kist van individu 129 en werd textiel ingezameld van bij individu 129.2.

OPGR_ID	Vondstnr	Putnr	Vlaknr	Spoornr	Vullingnr	Verzamelwijze	Inhoud	Monster	Opmerking
WISM-21	1	1	1	1	1	Graafwerken	OMB	---	Los bot
WISM-21	2	1	1	2	1	Graafwerken	OMB	---	Los bot
WISM-21	3	1	1	3	1	AANV	OMB	---	Los bot
WISM-21	4	3	1	4	1	AANV	OMB	---	Los bot
WISM-21	5	3	1	-	1	AANV	OMB	---	Los bot
WISM-21	6	2	1	-	1	AANV	OMB	---	Los bot
WISM-21	7	1	1	4	1	AFW	OMB	---	IND 128.2
WISM-21	8	1	1	3	1	AFW	OMB	---	IND 127.2
WISM-21	9	1	1	6	1	AFW	OMB	---	IND 129.2
WISM-21	10	1	1	6	1	AFW	---	MHT	IND 129.2
WISM-21	11	1	1	6	1	AFW	OTE	---	IND 129.2
WISM-21	12	1	1	5	1	AFW	OMB	---	Los bot
WISM-21	13	1	1	5	1	AFW	OMB	---	Los bot
WISM-21	14	1	1	7	1	AFW	OMB	---	IND 130.2

Tabel 10: Overzichtstabel ingezamelde vondsten onderzoekszone deel 4.

12 NATUURWETENSCHAPPELIJK ONDERZOEK

12.1 AMS¹⁴C-ANALYSES

12.1.1 Selectie

Er werd een beargumenteerd selectievoorstel opgesteld, gebaseerd op een gecombineerde analyse van zowel de resultaten van het fysisch-anthropologisch onderzoek, de ruimtelijke spreiding van de inhumaties, de vermoede fasering van het kerkhof aan de hand van het graftype (d.w.z. oriëntatie, kistvorm, vondstmateriaal), en de fasering op basis van de HARRIX-matrices.

Randvoorwaarden

Er is gekozen voor een specifieke randvoorwaarde, om namelijk enkel te putten uit de dataset van de fysisch-anthropologisch geanalyseerde skeletten. Dit heeft drie redenen, nl. deze skeletten zijn het best bewaard, er zijn fysisch-anthropologische gegevens van beschikbaar, en na datering kunnen deze data beter gekaderd worden in de tijd.

Dataset

In totaliteit werden 122 individuen opgegraven, verdeeld over vier onderzoeksfases. Twee individuen betreffen gesneuvelde WOI-soldaten, 120 individuen maakten deel uit van het voormalige kerkhof. Hierop werd een selectie gemaakt voor fysisch-anthropologisch onderzoek, op basis van de volledigheid en conservering, in functie van een zo hoog mogelijk onderzoekspotentieel. Ook werd er geselecteerd op ouderdom: alle antropomorfe graven kwamen in aanmerking voor analyse. Helaas bleek na het wassen bij een aantal hiervan geen botmateriaal meer bewaard. Het totaal aantal individuen dat geselecteerd werd voor een fysisch-anthropologische analyse kwam uiteindelijk op 64.

Periodisering

De 64 onderzochte individuen werden in het fysisch-anthropologisch rapport grofweg opgedeeld in drie periodes. Zowel de oudste als de jongste periode kunnen goed onderscheiden worden op basis van graftype, kistversieringen en bijvondsten. De middelste periode bleek nog zeer ruim en de inhumaties vertonen weinig specifieke kenmerken om dit verder op te delen.

Fase	Datering	Kenmerken	Aantal
1	12de eeuw	antropomorfe kistvorm	11
2	13de - begin 19de eeuw	W-O oriëntatie	24
3	Midden 19de – begin 20ste eeuw	- kistdecoraties zoals crucifixe en siernagels (- kenmerkende porseleinen knooppjes afkomstig van doodskleed) (- altijd O-W georiënteerd)	16
?	Onbekend		13

Tabel 11: Fasering, kenmerken en aantallen o.b.v. het fysisch-anthropologisch onderzoek.

Afbakening

Op basis van de bovenstaande aantallen werd beargumenteerd om telkens de helft van de individuen uit elke fase te dateren, behalve uit fase 3, waar vijf individuen werden geselecteerd. Echter, in het kader van budgettaire redenen, werd door het agentschap Onroerend Erfgoed het maximum aantal analyses op 15 vastgesteld. Onderstaand volgt de oplistening van de daadwerkelijk geanalyseerde individuen.

C14 selectie per hypothetische periode

- Fase 1 (12de eeuw)

Antropomorfe graven worden traditioneel steeds in de 9de tot 13de eeuw geplaatst. Deze graven behoren tot de oudste fase van het kerkhof en zijn daarom zeer belangrijk voor de fasering.

NR	Selectie criterium
Ind 182 (s110)	Stratigrafie: bevindt zich in cluster, zie Harrismatrix
Ind 189 (s111)	Stratigrafie: bevindt zich in cluster, zie Harrismatrix. Bovendien is er veel fysisch-antropologische informatie beschikbaar
Ind 177 (s47)	Stratigrafie: bevindt zich in cluster, zie Harrismatrix
Ind 225 (s34)	Stratigrafie: bevindt zich in cluster, zie Harrismatrix. Spreiding: individu in oostelijke zone van het kerkhof
Ind 216 (s23)	Spreiding: meest oostelijke graf
Ind 223 (s32)	Spreiding: individu in oostelijke zone van het kerkhof

Tabel 12: De voor C14-analyse geselecteerde individuen van de antropomorfe graven, kerkhoffase 1, met de argumentatie voor selectie.

- Fase 2 (13de - begin 19de eeuw)

Deze fase is op basis van de terreinvaststellingen en de vondsten nog zeer ruim. De inhumaties vertonen weinig chronologische aanwijzingen en daterende bijvondsten zijn schaars. De C14 dateringen zijn dus zeer belangrijk om deze ruime periode verder te kunnen opdelen.

NR	Selectie criterium
Ind 114 (s43)	Stratigrafie: bevindt zich in cluster, zie Harrismatrix
Ind 116 (s45)	Stratigrafie: bevindt zich in cluster, zie Harrismatrix
Ind 117 (s46)	Stratigrafie: bevindt zich in cluster, zie Harrismatrix
Ind 102 (s28)	Stratigrafie: bevindt zich in cluster, zie Harrismatrix
Ind 134 (s66)	Spreiding: bevindt zich in westelijke zone van het kerkhof
Ind 174 (s117)	Spreiding: bevindt zich in centrale zone van het kerkhof
Ind 209 (s18)	Spreiding, leeftijd en ziektebeeld: kindje in oostelijke zone, met rachitis
Ind 212 (s22)	Spreiding en oriëntatie: nl. diagonaal NW-ZO (uniek op dit kerkhof), oostelijke zone

Tabel 13: De voor C14-analyse geselecteerde individuen van kerkhoffase 2, met de argumentatie voor selectie.

- Fase 3 (midden 19de – begin 20ste eeuw)

Deze fase kenmerkt zich door de kistdecoraties, zoals crucifixen en siernagels. Ook gaat het vaak om ruitvormige kisten. De meeste graven zijn O-W georiënteerd.

Bij het blootleggen van de skeletten werden vaak witte, porseleinen knoopjes gevonden. Deze zouden typerend zijn voor de laatste drie kwart van de 19de eeuw.

Om bovenstaande waarnemingen te controleren en van deze hypothetische fase een definitieve fase te maken werd geopteerd om van deze jongste fase van het kerkhof toch ook één of enkele C14-dateringen uit te voeren. Helaas kon dit niet uitgevoerd worden vanwege de budgettaire beperkingen.

- Fase 'onbepaald' (datering onbekend)

Tot slot is er een groep inhumaties die in het fysisch-antropologisch rapport nog niet aan de genoemde drie fases gekoppeld konden worden. Het valt op dat hierbij veel O-W georiënteerde graven aanwezig zijn, alsmede bijvondsten van de lijkwade in de vorm van knopen. Mogelijk dateert een deel van deze graven daarom in de laatste fasen van het kerkhof, omstreeks de 18de tot 20ste eeuw. Om duidelijkheid te krijgen in deze groep inhumaties werd geopteerd om een deel van deze graven te dateren. Vanwege budgettaire redenen kon slechts één graf daadwerkelijk geselecteerd worden voor C14-analyse.

12.2 ISOTOPEN

De organische component van menselijke beenderen, het eiwit collageen, leent zich goed voor de analyse van de isotopenverhouding van zowel koolstof als stikstof. De gecombineerde interpretatie van beide elementen kan een indicatie geven over het dieet van de betreffende persoon. In onderstaande tabel zijn de gemeten stabiele isotopen weergegeven. Het is belangrijk dat deze data beschikbaar is, zodat in de toekomst vergelijkingen gemaakt kunnen worden binnen een eventueel ruimer onderzoek naar herkomst, dieet, ...

Code	VNR	IND	%C	%N	d13C	d15N	atC/N
33763	428	174	38.2	14.1	-20.6	10.8	3.2
33766	512	189	20.1	7.5	-20.6	11.4	3.1
33752	009	212	11.9	4.4	-20.4	10.8	3.1
33754	017	209	7.2	2.6	-21.1	11.0	3.2
33757	063	102	17.8	6.6	-20.1	11.2	3.1
33759	123	116	18.6	6.9	-20.4	10.7	3.1
33760	133	117	28.5	10.7	-20.0	11.8	3.1
33761	181	125	na	na	na	na	3.2
33762	154	134	27.8	10.3	-20.3	12.1	3.1

Tabel 16: Overzicht van de gemeten stabiele isotopen (© KIK, Mathieu Boudin).

12.3 FYSISCH-ANTROPOLOGISCH ONDERZOEK

In totaliteit werden 122 individuen opgegraven, verdeeld over vier onderzoeksfases. Twee individuen betreffen gesneuvelde WOI-soldaten, 120 individuen maakten deel uit van het voormalige kerkhof. Hierop werd een selectie gemaakt voor fysisch-antropologisch onderzoek, op basis van de volledigheid en conservering, in functie van een zo hoog mogelijk onderzoekspotentieel. Ook werd er geselecteerd op ouderdom: alle antropomorfe graven kwamen in aanmerking voor analyse. Helaas bleek na het wassen bij een aantal hiervan geen botmateriaal meer bewaard. Het totaal aantal individuen dat geselecteerd werd voor een fysisch-antropologische analyse kwam uiteindelijk op 64. Het rapport van het fysisch-antropologisch onderzoek, uitgevoerd door April Pijpelink, is te vinden in bijlage 1.

12.4 HOUTONDERZOEK GRAFKISTEN

Kristof Haneca

Van 29 grafkisten werden stalen genomen van het hout waarmee de kist is samengesteld. In sommige gevallen zijn meerdere elementen van één kist ingezameld, bij andere slechts één. In totaal zijn zo 60 stalen voor houtonderzoek beschikbaar. Er werd voor elk van deze stalen een poging ondernomen om de houtsoort te bepalen.

Alle onderzochte houtstalen zijn afkomstig van grafkisten die in de laatste fase van het kerkhof te dateren zijn, namelijk midden 19de tot begin 20ste eeuw.

Om via de anatomische structuur van hout de botanische soort te bepalen, zijn deze houtfragmenten bestudeerd in drie richtingen: dwars op de vezels (transversaal) en in twee richtingen loodrecht op elkaar, parallel met de vezels (tangentiaal en radiaal). Bij hout uit archeologische contexten kunnen – indien het hout goed bewaard is gebleven in een waterverzadigde bodemlaag – flinterdunne coupes gesneden worden met scalpel, scheermes of microtoom. Deze coupes moeten voldoende dun zijn om licht door te laten en worden op een draagglas gefixeerd in een vloeistof, en met een dekglas vlak gehouden. Op de coupes die volgens de drie hoofdvlakken georiënteerd zijn, kunnen bij grote vergroting (x50 – x1000) anatomische kenmerken en celstructuren geobserveerd en beschreven

worden, welke toelaten de houtsoort op een gestandaardiseerde manier te karakteriseren⁴⁹. Door vergelijking met identificatiesleutels en fotoatlassen⁵⁰, en met behulp van doorzoekbare databanken met houtanatomische beschrijvingen⁵¹ kan de botanische soort tot op soort- of genusniveau bepaald worden.

Bij drie van de ingezamelde stalen bleek het hout al volledig gedegradieerd tot donkergekleurd, humeus materiaal. Een soortidentificatie is dan uitgesloten aangezien geen houtcellen en structuren meer te onderscheiden zijn. De bewaringstoestand van de overige ingezamelde stalen was in de meeste gevallen nog net voldoende om de anatomische structuur meer in detail te kunnen bestuderen. Bij zes stalen kon enkel vastgesteld worden dat het inderdaad hout betrof, maar was de degradatie al zodanig ver gevorderd dat er geen kwaliteitsvolle coupes konden gesneden worden en was een soortbepaling daardoor niet mogelijk (*indeterminate, indet.*). Bij drie van deze stalen kon wel nog vastgesteld worden dat het een loofhoutsoort betrof (*Angiosperm indet.*).

Voor de overige 51 stalen kon de houtsoort wel bepaald worden en is het overzicht terug te vinden in tabel 17 en figuur 185. Er kunnen vijf verschillende houtsoorten onderscheiden worden: olm (*Ulmus* sp.), eik (*Quercus* sp.; zomer- of wintereik), esdoorn (*Acer* sp.), grove den (*Pinus sylvestris*) en wilg/populier (*Salix/Populus* sp.). Deze laatste soorten hebben een vrij gelijkaardige houtanatomische structuur, met enkele subtiele verschillen. Bij deze vrij sterk gedegradieerde houtstalen was het niet altijd mogelijk dit onderscheid tussen beide botanische soorten te maken op de bekomen coupes, waardoor wilg/populier hier samen worden gerapporteerd.

Olm is de meest frequent aangetroffen houtsoort (figuur 185). Deze boomsoort was overvloedig aanwezig in de Westhoek aan het begin van de 20ste eeuw⁵². De bosbouwkundige Huberty beschreef in 1914 de omgeving van Ieper als een regio waar een bijna eindeloze hoeveelheid aan olmen te vinden was⁵³. Deze boomsoort werd in de streek ook als plantsoen verhandeld en massaal aangeplant, vooral als begeleidende boom langs wegen, dreven en paden, en ook aan perceelsgrenzen. Olm levert uitstekend bouw- of constructiehout, al is de natuurlijke duurzaamheid aan de lage kant. Dit betekent dat bij gebruik in contact met de grond insecten en schimmels het hout vrij snel kunnen aantasten, wat na enkele jaren een vervanging noodzakelijk maakt. In Vlaanderen komen hoofdzakelijk drie inheemse soorten voor: de veldolm of gladde olm (*Ulmus minor*), de steel- of fladderiep (*Ulmus laevis*) en de berg- of ruwe olm (*Ulmus glabra*). Bergolm en veldolm kunnen hybridiseren en hun nakomelingen worden ondergebracht onder de naam 'Hollandse olmen' (*Ulmus x hollandica*). Op basis van de houtanatomie kan men echter geen verder onderscheid maken tussen deze botanisch verschillende soorten binnen het genus *Ulmus*. Olm of iep stelt geen al te hoge eisen aan de bodem en voelt zich van nature goed thuis op kleiige gronden van de polders. Na afloop van de Eerste Wereldoorlog manifesteert de olmenziekte zich en verspreidt deze ziekte zich door Vlaanderen. In de daaropvolgende decennia sterft bijna het volledige bestand aan olmen af.

Dat we deze houtsoort aantreffen bij de grafkisten, geeft vermoedelijk aan dat de lokale houtvoorraad – hout uit de ruime regio rond de vindplaats – werd aangesproken.

Ook de gebruikte kistplanken van eik en wilg/populier, zijn vermoedelijk afkomstig van bomen die in de regio groeiden. Eik is wel een houtsoort met een veel hogere natuurlijke duurzaamheid (duurzaamheidsklasse 2) dan wilg/populier (niet duurzaam: duurzaamheidsklasse 5). Eikenhout kan dus veel langer weerstaan aan aantasting door schimmels en insecten, in vergelijking met wilg of populierenhout.

Het hout van grove den (grenen) is bij zes verschillende grafkisten aangetroffen. Bij één kist (IND 136; spoor 68) zijn beide onderzochte planken gemaakt uit grenen. Of deze kist volledig uit naaldhout

⁴⁹ Wheeler *et al.* 1989; Richter *et al.* 2004.

⁵⁰ Jacquot 1955; Schoch *et al.* 2004; Schweingruber 1990.

⁵¹ Schoch *et al.* 2004. Wheeler 2011.

⁵² Heyde 2014; Tack *et al.* 1993.

⁵³ Huberty 1914.

gemaakt was, valt niet meer te achterhalen. Rond 1600 was grove den vrijwel volledig verdwenen uit Vlaanderen⁵⁴, maar vanaf de 19de eeuw werd grove den op armere gronden massaal aangeplant voor de productie van bouwhout, en dan vooral voor de mijnbouw. Gezien de aanwezigheid van polders en de zandleembodems van Zuid-West-Vlaanderen wijst het hier aangetroffen naaldhout vermoedelijk eerder op een georganiseerde import van deze houtsoort. Het herkomstgebied van het hout kan hier niet achterhaald worden. Dat kan voor gelijkaardige contexten en vondsten mogelijk wel indien volledige planken dendrochronologisch kunnen gedateerd worden. Op basis van het jaarringpatroon kan dan een herkomstonderzoek uitgevoerd worden (*dendro-provenancing*).

Eén plank bleek gemaakt te zijn van esdoorn (*Acer* sp.). Het betreft een plank die gebruikt is voor het deksel van een grafkist (IND 139; spoor 71). Van deze kist werd verder geen hout ingezameld, waardoor niet duidelijk is of deze houtsoort ook voor de andere onderdelen is gebruikt, of enkel voor het deksel.

Wanneer we het houtgebruik per kist beschouwen (voor de grafkisten waar meer dan één staal kon onderzocht en geïdentificeerd worden), wordt duidelijk dat voor het maken van een kist niet noodzakelijk met één en dezelfde houtsoort werd gewerkt. Meer nog, het is eerder de regel dat meerdere houtsoorten werden aangewend binnen één kist. In bijna alle gevallen zijn er (een aantal) onderdelen uit olmenhout, maar deze werden dikwijls nog aangevuld met planken gemaakt uit wilg/populierenhout, eikenhout of grove den.

Bij vijf andere kisten met minstens twee onderzochte elementen is uitsluitend olm herkend (IND 141 (S22); IND 108 (S34); IND 145 (S73); IND 147 (S75); IND 176 (S118)). Al blijft hier eveneens de vraag open of er nog andere houtsoorten zijn toegepast voor de niet bewaarde onderdelen.

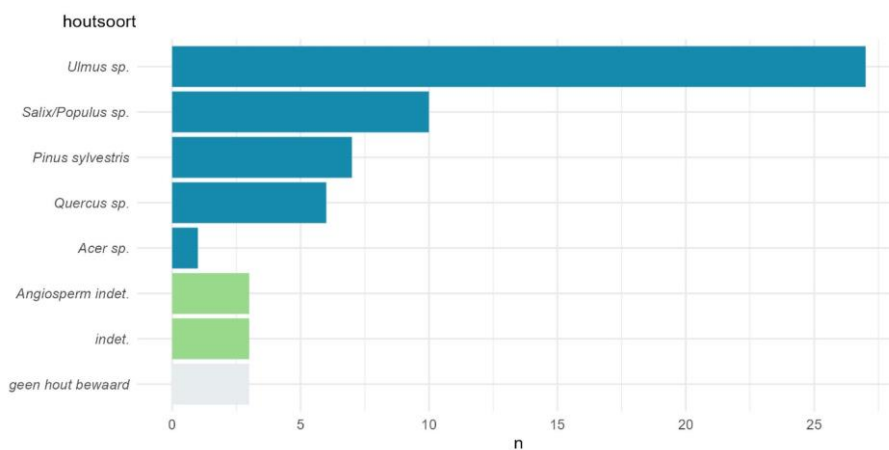
Spoor	Individuurnr.	Vondstnr.	Houtsoort	Onderdeel
1	-	75	<i>Ulmus</i> sp.	Kist - zijkant
21	140	332	Angiosperm indet.	Kist
22	141	300	<i>Ulmus</i> sp.	Kist
22	141	301	<i>Ulmus</i> sp.	Kist
23	101	38	<i>Quercus</i> sp.	Kist
33	107	46	<i>Pinus sylvestris</i>	Kist
33	107	82	<i>Quercus</i> sp.	Kist - bodem
34	108	48	<i>Ulmus</i> sp.	Kist – deksel
34	108	189	<i>Ulmus</i> sp.	Kist - bodem
42	113	111	<i>Salix/Populus</i> sp.	Kist - deksel
50	118	72	Geen hout bewaard	Kist - deksel
50	118	93	<i>Ulmus</i> sp.	Kist - deksel
50	118	169	<i>Ulmus</i> sp.	Kist - zijkant
50	118	170	<i>Ulmus</i> sp.	Kist - zijkant
50	118	171	<i>Salix/Populus</i> sp.	Kist - voeteinde
50	118	172	<i>Pinus sylvestris</i>	Kist - hoofdeinde
50	118	173	<i>Salix/Populus</i> sp.	Kist - bodem
60	128	193	Geen hout bewaard	Kist - hoofdeinde
60	128	194	<i>Ulmus</i> sp.	Kist - voeteinde
65	144	235	<i>Ulmus</i> sp.	Kist - deksel
65	144	291	Indet.	Kist
65	144	292	Geen hout bewaard	Kist
68	136	199	<i>Pinus sylvestris</i>	Kist - deksel
68	136	264	<i>Pinus sylvestris</i>	Kist - bodem
69	137	165	<i>Salix/Populus</i> sp.	Kist - houtstaal
69	137	294	<i>Ulmus</i> sp.	Kist - voeteinde
69	137	295	<i>Ulmus</i> sp.	Kist - zijkant
69	137	296	<i>Salix/Populus</i> sp.	Kist - zijkant
69	137	297	<i>Salix/Populus</i> sp.	Kist - bodem
69	137	315	<i>Ulmus</i> sp.	?
71	139	253	<i>Acer</i> sp.	Kist - deksel
73	145	245	<i>Ulmus</i> sp.	Kist - deksel

⁵⁴ Maes et al. 2007.

Spoor	Individuurnr.	Vondstnr.	Houtsoort	Onderdeel
73	145	286	<i>Ulmus</i> sp.	Kist
73	145	287	Angiosperm indet.	Kist
75	147	266	<i>Ulmus</i> sp.	Kist - deksel
75	147	327	<i>Ulmus</i> sp.	Kist - deksel (met versiering)
77	159	345a	<i>Ulmus</i> sp.	Kist - deksel
77	159	345b	<i>Salix/Populus</i> sp.	Kist - deksel
80	149	289	<i>Ulmus</i> sp.	Kist
84	166	384A	<i>Ulmus</i> sp.	Kist - deksel
84	166	384B	<i>Salix/Populus</i> sp.	Kist - deksel
88	152	277	<i>Ulmus</i> sp.	Kist
89	153	276	<i>Pinus sylvestris</i>	Kist
99	160	362	Indet.	Kist - hoofdeinde
100	158	368	Indet.	Kist - bodem
118	176	430	<i>Ulmus</i> sp.	Kist - zijkant
118	176	431	Angiosperm indet.	Kist - bodem
121	184	469	<i>Ulmus</i> sp.	Kist (met kruis)
122	185	472	<i>Pinus sylvestris</i>	Kist - deksel
125	183	485	<i>Quercus</i> sp.	Kist - deksel
125	183	495	<i>Quercus</i> sp.	Kist - zijkant
125	183	496	<i>Quercus</i> sp.	Kist - zijkant
125	183	497	<i>Quercus</i> sp.	Kist - voeteinde
125	183	498	<i>Ulmus</i> sp.	Kist - hoofdeinde
125	183	499	<i>Pinus sylvestris</i>	Kist - bodem
127	187	524	<i>Ulmus</i> sp.	Kist - zijkant
127	187	525	<i>Salix/Populus</i> sp.	Kist - bodem
127	187	526	<i>Ulmus</i> sp.	Kist - voeteinde
133	190	530	<i>Salix/Populus</i> sp.	Kist
140	191	528	<i>Ulmus</i> sp.	Kist

Tabel 17: Overzicht van de ingezamelde en onderzochte houtstalen.

Figuur 185: Frequentie van voorkomen van de geïdentificeerde houtsoorten (n = 60).

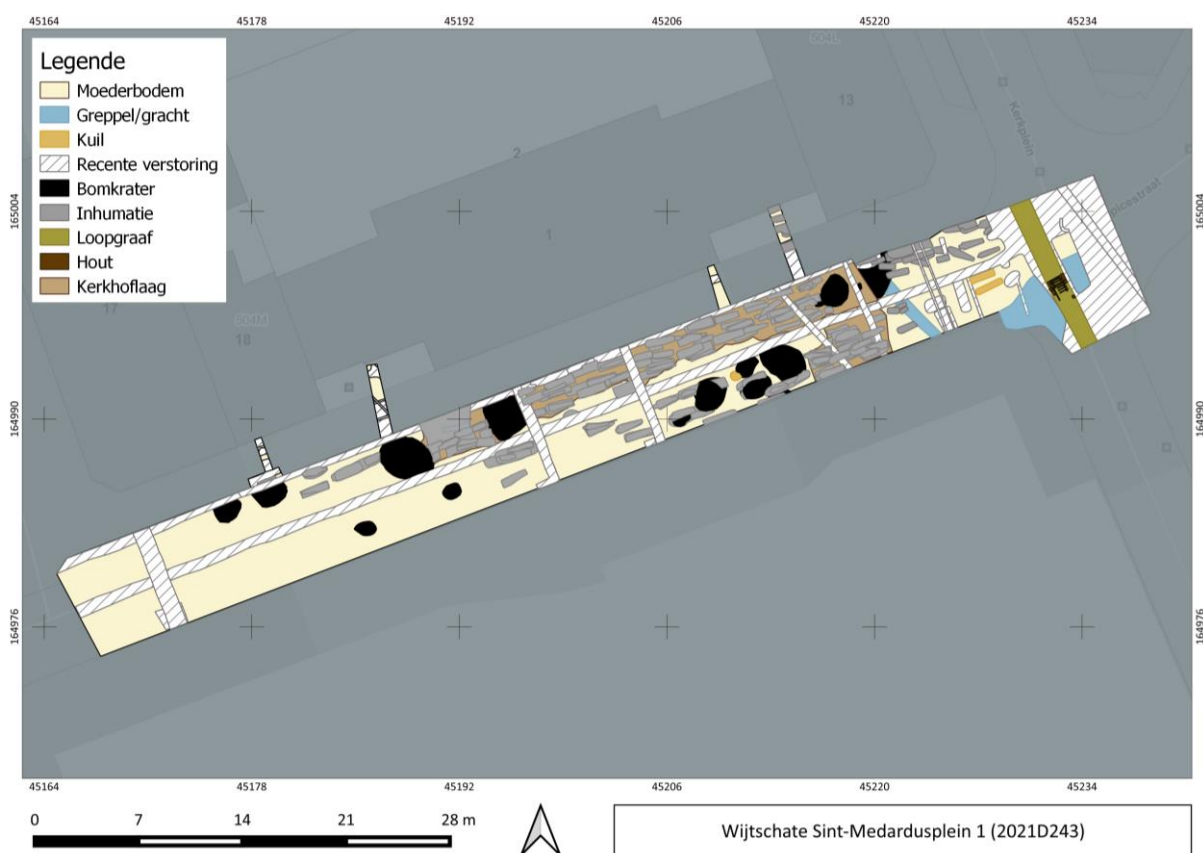

13 SYNTHESE

In deze synthese worden de resultaten van de vier verschillende opgravingsfases (deel 1 t.e.m. 4) samengevoegd. Deze resultaten worden geïnterpreteerd tot een overkoepelend verhaal en vervolgens aangevuld en getoetst met de bevindingen van het natuurwetenschappelijk onderzoek. Op deze manier wordt getracht om een totaalbeeld te schetsen van de opgravingen op het Sint-Medardusplein te Wijtschate en dit te kaderen in tijd en ruimte.

13.1 ALGEMEEN

De totaaloppervlakte van de volledige opgravingszone bedraagt ca. 574 m². Dit zijn alle werkputten van de vier verschillende delen samengeteld. De aangetroffen sporen die tijdens dit onderzoek zijn gevonden, kunnen in de volgende categorieën onderverdeeld worden, nl. inhumaties, lagen (waaronder de 'kerkhoflaag'), greppels en grachtsegmenten, enkele kuilen, granaattracters, oorlogsslachtoffers en een loopgraaf.

Figuur 186: Allesporenkaart met de verschillende soorten sporen (© agentschap Onroerend Erfgoed).

13.2 MIDDELEEUWSE KERKHOFLAAG

In het noorden van de werkput kon een kerkhoflaag (S1) geregistreerd worden. In deze laag is door de eeuwen heen veel gegraven en vergraven. Ook in het zuidoosten van de werkput was deze gelijkaardige laag waar te nemen. In de kerkhoflaag konden grafkuilen onderscheiden worden met daarin de aanwezigheid van houten kisten. Gezien de vondst van antropomorfe graven in deze laag kan de oorsprong van het kerkhof (in de onderzochte zone) in de volle middeleeuwen geplaatst worden. Dit wordt bevestigd door de AMS¹⁴C-analyses. De oudste, gecalibreerde absolute dateringen situeren zich tussen 1020 en 1160 AD (95,4% probability).

De kerkhoflaag leverde een vrij heterogene groep vondsten op. De datering van het merendeel van de vondsten blijkt vroegmodern te zijn. Tal van textielfragmenten, fragmenten van kleipijpjes, kistnagels, kistbeslag, knopen in glas, been en porselein, vroegmoderne glasfragmenten, industrieel witbakkend aardewerk etc. konden uit deze laag gerecupereerd worden. Een deel van deze vondsten konden gekoppeld worden aan specifieke individuen, daterend in de jongste fase van het kerkhof (midden 19de tot begin 20ste eeuw): zie de paragrafen 8.2, 9.2, 10.2 en 11.2 waarin het vondstmateriaal per afzonderlijk opgravingsdeel is uitgewerkt.

Gezien de tafonomie van de kerkhoflaag, nl. een intensieve vergraving door de aanwezigheid van grafkuilen in meerdere niveaus, is de aanwezigheid van enkele oudere, residuele elementen niet verwonderlijk. Hieruit blijkt dat de oudste menselijke aanwezigheid binnen het onderzoeksgebied in de Romeinse tijd geplaatst kan worden. Zo werden onder andere fragmenten Romeins aardewerk gevonden, waaronder meerdere scherven kruikwaar (VNR 86, 143), fragmentjes handgevormd aardewerk (VNR 129, 397) alsook een scherfje geveerd aardewerk (VNR 386). Deze vondsten zijn als residueel te beschouwen en sporen uit deze periode waren niet meer bewaard, maar toch geeft dit aardewerk ondanks het *ex situ* voorkomen toch een indicatie van de vroegste menselijke aanwezigheid op deze locatie.

Figuur 187: VNR 86, een greep uit de Romeinse en middeleeuwse vondsten die gevonden werden in de kerkhoflaag. Linksonder Romeinse kruikwaar, rechtsonder een maalsteenfragment in basaltlava (ROM/ME) (© agentschap Onroerend Erfgoed).

13.3 INHUMATIES

13.3.1 Overzicht

In totaal werden 132 grafkuilen geregistreerd, waarvan er in 125 bewaarde menselijke resten konden worden gevonden. Een aantal sporen werden tijdens het veldwerk genummerd als inhumatie, maar bleken achteraf los bot te zijn. In onderstaande tabel zijn alle individunummers per onderzoekszone opgelijst, gekoppeld aan het betreffende spoornummer.

WISM-20 (2020I174)		WISM-21 (2021C69)		WISM-21 (2021D126)		WISM-21 (2021D243)	
Onderzoekszone deel 1		vervolg	vervolg	Onderzoekszone deel 2	Onderzoekszone deel 3	Onderzoekszone deel 4	
IND101/S23	IND133/S13	IND165/S81	IND201/S10	IND226/S1	IND127.2/S3		
IND102/S28	IND134/S66	IND166/S84	IND202/S9		IND128.2/S4		
IND103/S29	IND135/S62	IND167/S48	IND203/S4		IND129.2/S6		
IND104/S30	IND136/S68	IND168/S113	IND204/S5		IND130.2/S7		
IND105/S31	IND137/S69	IND169/S109	IND205/S15				
IND106/S32	IND138/S70	IND170/S112	IND206/S6				

WISM-20 (2020I174) Onderzoekszone deel 1	vervolg	vervolg	WISM-21 (2021C69) Onderzoekszone deel 2	WISM-21 (2021D126) Onderzoekszone deel 3	WISM-21 (2021D243) Onderzoekszone deel 4
IND107/S33	IND139/S71	IND171/S93	IND207/S13		
IND108/S34	IND140/S21	IND172/S94	IND208/S16		
IND109/S35	IND141/S22	IND173/S116	IND209/S18		
IND110/S10	IND142/S72	IND174/S117	IND210/S19		
IND111/S40	IND143/S17	IND175/S91	IND211/S20		
IND112/S41	IND144/S65	IND176/S118	IND212/S22		
IND113/S42	IND145/S73	IND177/S47	IND213/S35		
IND114/S43	IND146/S74	IND178/S114	IND214/S24		
IND115/S44	IND147/S75	IND179/S79	IND215/S25		
IND116/S45	IND148/S76	IND180/S98	IND216/S23		
IND117/S46	IND149/S80	IND181/S49	IND217/S26		
IND118/S50	IND150/S86	IND182/S110	IND218/S27		
IND119/S51	IND151/S87	IND183/S125	IND219/S28		
IND120/S52	IND152/S88	IND184/S121	IND220/S31		
IND121/S54	IND153/S89	IND185/S122	IND221/S21		
IND122/S55	IND154/S85	IND186/S126	IND222/S30		
IND123/S57	IND155/S79	IND187/S127	IND223/S32		
IND124/S58	IND156/S82	IND188/S129	IND224/S33		
IND125/S54	IND157/S101	IND189/S111	IND225/S34		
IND126/S56	IND158/S100	IND190/S133			
IND127/S59	IND159/S77	IND191/S140			
IND128/S60	IND160/S99	IND192/S135			
IND129/S61	IND161/S12	IND193/S138			
IND130/S14	IND162/S105	IND194/S130			
IND131/S64	IND163/S36	IND195/S128			
IND132/S63	IND164/S38				

Tabel 18: De individunummers met bijbehorende spoornummers, gespecificeerd per onderzoekszone.

Figuur 188: Overzicht van de aangetroffen inhumaties, niet gefaseerd weergegeven (© agentschap Onroerend Erfgoed).

13.3.2 Periodeoverkoepelende vaststellingen

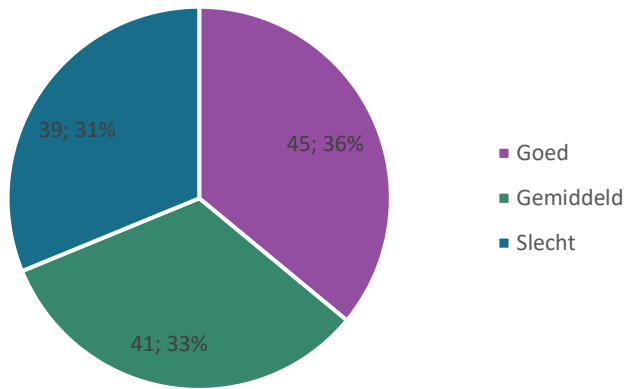
Op basis van de terreinwaarnemingen kunnen enkele synthetiserende vaststellingen opgesteld worden over de aangetroffen inhumaties, op het gebied van bewaringstoestand, graftypes, graforiëntatie en lichaamspositie. Hierbij is steeds de volledige populatie geanalyseerd, waarbij nog geen opdeling gemaakt is per fase of datering. Dit zijn dus algemene, periodeoverkoepelende vaststellingen die dienen om inzicht te krijgen in de grote lijnen, en die tevens als startpunt dienden waaruit hypotheses en verder onderzoek zijn voortgevloeid. Vanaf paragraaf 13.3.3 wordt specifiek ingegaan op de fasering van het kerkhof.

13.3.2.1 Bewaringsgraad

In onderstaande diagram is de bewaringstoestand weergegeven. 36% (45) van de skeletten is goed bewaard, 33% (41) is gemiddeld bewaard en 31% (39) is slecht bewaard. De bewaring hangt grotendeels samen met de ouderdom van het botmateriaal. Zo waren de meest recente begravingen meestal uitstekend bewaard. Soms werden zelfs nog textielresten of organische resten van het lichaam (haar, weefsel, hersenen, etc.) aangetroffen. Bij de oudere fase (13de – eerste helft 19de eeuw) was de bewaring meer variabel, gaande van goed/gemiddeld tot slecht. De oudste begravingen (11de – 13de eeuw), de antropomorfe graven, zijn voornamelijk slecht bewaard; soms was enkel een lijksilhouet zichtbaar.

Bewaringstoestand (n=125)

Figuur 189: Diagram met de bewaringstoestand van de skeletten aan het Sint-Medardusplein, (totaaloverzicht alle onderzoekszones).

Figuur 190: Voorbeeld van een slecht bewaard skelet (IND 130). De beenderen zijn nog slechts als een silhouet herkenbaar (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 191: Voorbeeld van een slecht bewaard skelet (IND 103) (© agentschap Onroerend Erfgoed).

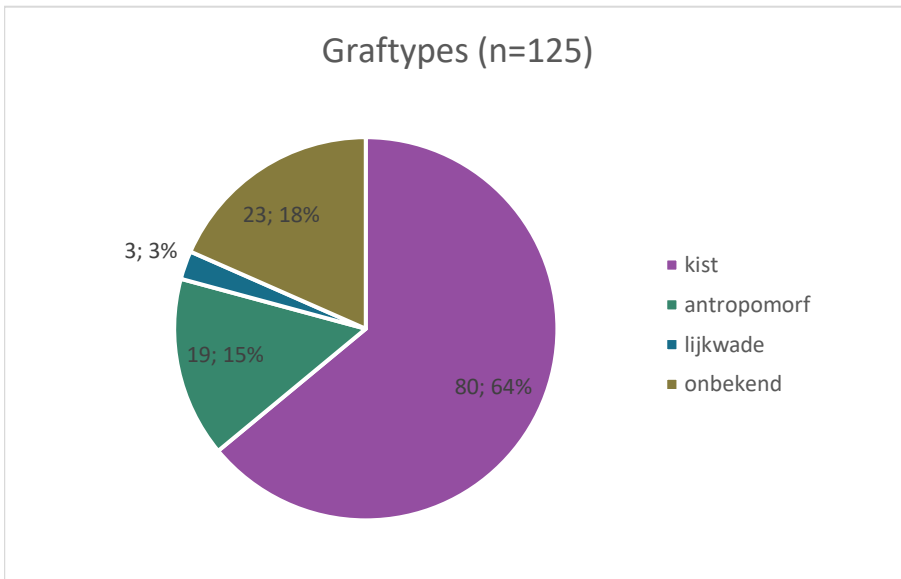
Figuur 192: Voorbeeld van een goed bewaard skelet (IND 125) (© agentschap Onroerend Erfgoed).

13.3.2.2 Graftypes

Zoals eerder vermeld, zijn er in totaal 132 grafkuilen geregistreerd, waarvan er 125 een voldoende bewaard skelet bevatten. Van de 125 geregistreerde graven konden er 80 met zekerheid herkend worden als kistbegroavingen. Door de soms slechte bewaring en sterke verstoringen was de wijze van begraving echter niet altijd duidelijk, waardoor dit aantal als een minimumschatting moet gezien worden. Bijgevolg was het van 23 begravingen niet duidelijk om welk type graf het ging. Verder

kwamen 19 antropomorfe graven en drie begravingen in uitsluitend een lijkwade (zonder kist) voor. De individuen die in een kist begraven waren, waren vaak voordien eveneens ingewikkeld in een lijkwade.

Figuur 193: Overzicht van de verschillende graftypes aan het Sint-Medardusplein (totaaloverzicht alle onderzoekszones).

Figuur 194: Een duidelijke kistbegraving (IND 118) (© agentschap Onroerend Erfgoed).

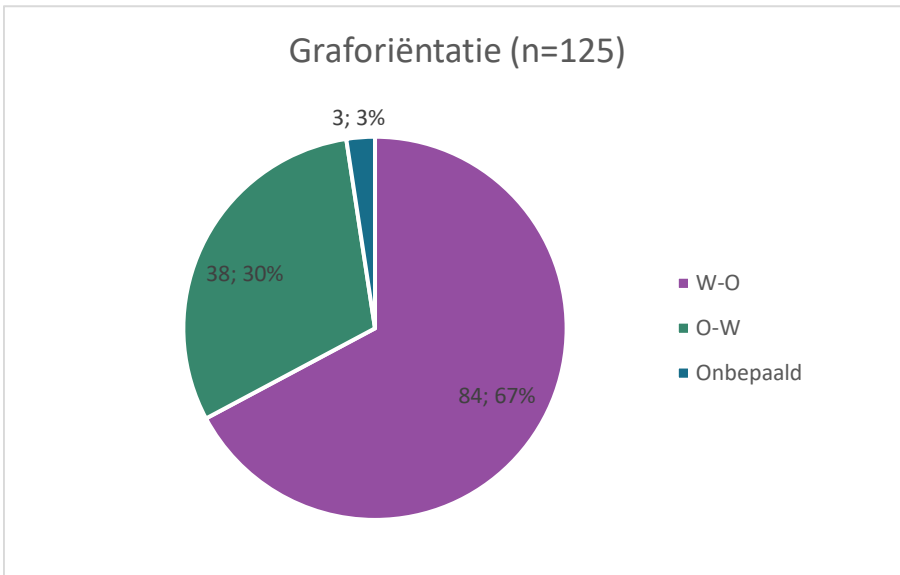
13.3.2.3 Oriëntatie graven

Tijdens de opgraving zijn begravingen in verschillende oriëntaties aangetroffen. De meest gangbare oriëntatie volgens het christendom is een west-oost oriëntatie. De meeste individuen (n=84, 67%) zijn dan ook in deze oriëntatie aangetroffen. De oriëntatie week soms licht af van een zuivere west-oost oriëntatie. Zo komen bijvoorbeeld vrij veel NW-ZO en enkele ZW-NO begravingen voor.

Een grote component inhumaties werd gevonden in een afwijkende, omgekeerde oriëntatie, namelijk oost-west (n=38, 30%), of een licht afwijkende NO-ZW oriëntatie.

Van drie individuen kon de oriëntatie niet meer met zekerheid achterhaald worden.

Figuur 195: Graforiëntatie van de begravingen aan het Sint-Medardusplein (totaaloverzicht alle onderzoekszones).

Figuur 196: Twee verschillende oriëntaties naast elkaar. Bovenaan op de foto: IND108, onderaan op de foto: IND 113 (© agentschap Onroerend Erfgoed).

13.3.3 Fasering

13.3.3.1 Overzicht

Als alle onderzoeksgegevens samengelegd worden, kan een precieze chronologie van het kerkhof van de Sint-Medarduskerk in Wijtschate opgesteld worden.

De grove fasering die het vertrekpunt vormde, werd opgesteld enerzijds op basis van de terreinwaarnemingen (o.a. graforiëntatie), de bewaringstoestand en de stratigrafie en anderzijds op basis van het vondstmateriaal dat tijdens de verwerking bestudeerd werd.

- **Fase 1: tweede kwart 11de tot (midden) 12de eeuw**

Kenmerken: antropomorfe graven, gecalibreerde C14-datering tussen 1020 en 1160 AD.

- **Fase 2: 13de eeuw tot eerste helft 19de eeuw**

Kenmerken: uitsluitend west-oost oriëntatie, matige tot slechte bewaring botmateriaal, kist volledig vergaan, geen textiel of organische weefsels bewaard, op basis van aflijning variëren de kistvormen van rechthoekig tot trapezoïde, geen kistbeslag of grafvondsten.

- **Fase 3: tweede helft 19de eeuw tot 1914**

Kenmerken: enkel oost-west oriëntatie, goede bewaring van het botmateriaal, soms textielresten of organische weefsels bewaard, goede bewaring van de kisten, ruitvormige of trapezoïde vorm, vaak beslag zoals crucifixen of siernagels, vaak grafvondsten zoals porseleinen knopen, paternosters, medaillons.

De bovenstaande fasering is gekoppeld aan het natuurwetenschappelijk onderzoek (fysisch-antropologische analyses, AMS¹⁴C-dateringen, houtsoortdeterminatie). De globale fasering kon hiermee gecontroleerd, en waar nodig verfijnd, worden. AMS¹⁴C-dateringen maakten het mogelijk om de antropomorfe graven specifiek te kaderen in de tijd. De Harrismatrices, in combinatie met de AMS¹⁴C-dateringen, konden meer inzicht verschaffen in de middelste fase (die zeer ruim qua tijdsperiode is). De jongste fase werd met name aangetoond door de afwijkende graforiëntatie, ofwel de goede bewaringstoestand en dateerbaar vondstmateriaal.

Van een aantal delen op het kerkhof waar de grafdensiteit hoog was, konden Harrismatrices gemaakt worden (figuren 200, 201 en 202). De fasering is weergegeven d.m.v. drie kleuren. De AMS¹⁴C-dateringen zijn steeds vermeld bij de betreffende individuen. Uit deze schematische voorstelling blijkt dat elke fase maximaal twee begravingniveaus bovenop elkaar heeft.

De twee diepste inhumaties uit de oudste kerkhoffase (fase 1) zijn IND 225 en IND 213, respectievelijk op een diepte van +79,85 m TAW en +79,9 m TAW.

De twee diepste inhumaties uit de jongste kerkhoffase (fase 3) zijn IND 224 en IND 190, respectievelijk op een diepte van +79,73 m TAW en +79,95 m TAW. De twee hoogste inhumaties zijn IND 109 en IND 140, respectievelijk op een diepte van +80,79 m TAW en +80,74 m TAW.

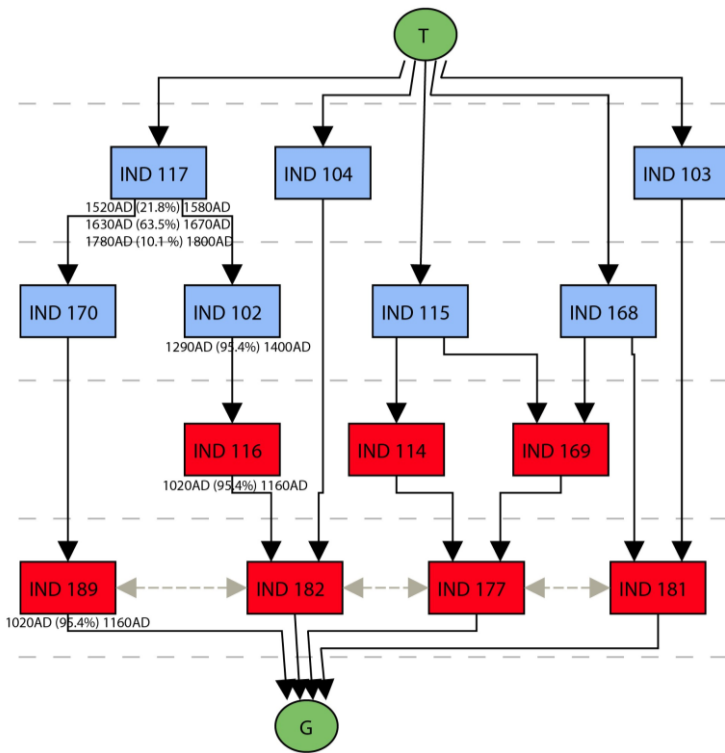
Alle aangetroffen inhumaties (fase-overkoepelend) bevinden zich qua begravingdiepte in de range tussen +79,85 m TAW en +80,79 m TAW.

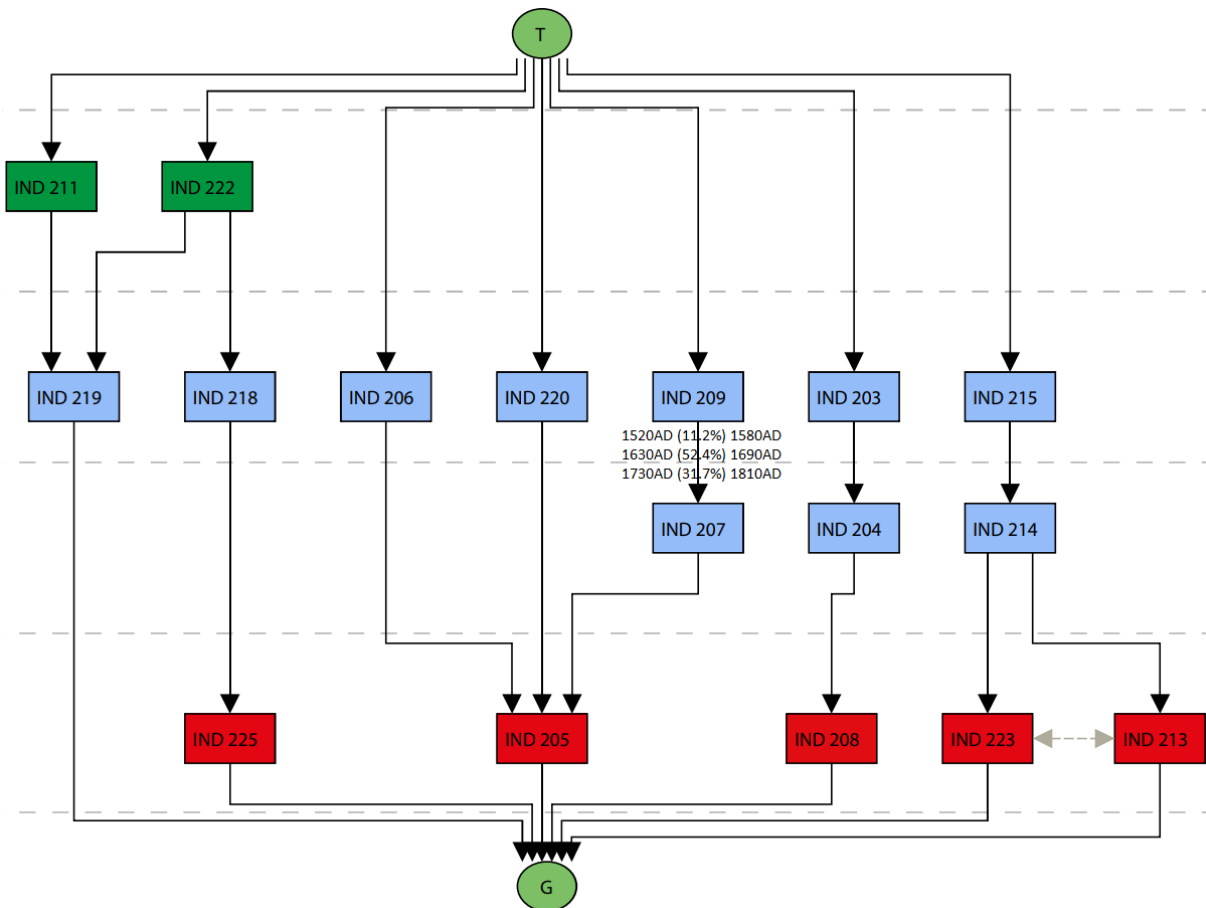

Figuur 197: Overzichtskaart met alle graven, ingekleurd per fasering (zie de tabellen voor de individuen per fase) (© agentschap Onroerend Erfgoed).

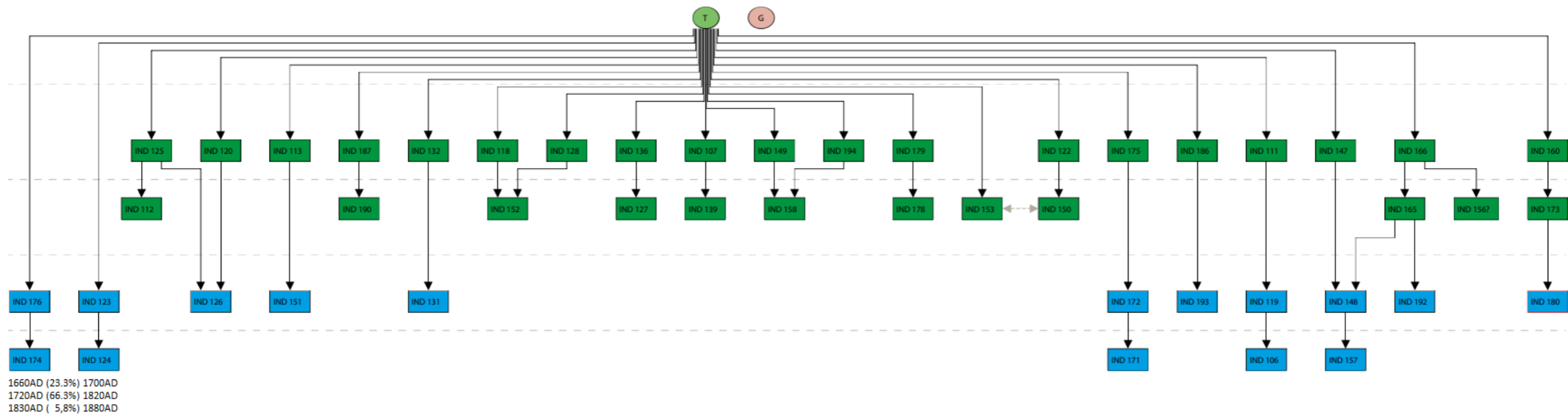

Figuur 198: Harrismatrix A (opgravingszone deel 1). In rood de graven van fase 1, in blauw fase 2.

Figuur 199: Harrismatrix B (opgravingszone deel 2). In rood de graven van fase 1, in blauw fase 2, in groen fase 3.

Figuur 200: Harrismatrix C (deel 1). In blauw de graven van fase 2, in groen fase 3.

13.3.3.2 Kerkhoffase 1: antropomorfe graven (11de-12de eeuw)

De oudste begravingen op de site Wijtschate - Sint-Medardusplein dateren uit de volle middeleeuwen. Op basis van hun morfologische kenmerken kunnen ze gedefinieerd worden als antropomorfe graven. Antropomorfe graven worden gedateerd tussen de 9de en 13de eeuw. Deze begraafwijze duidt op een grafkuil die in de vorm van het lichaam uitgegraven wordt.

Figuur 201: Voorbeeld van een antropomorf graf (IND 163) (© agentschap Onroerend Erfgoed).

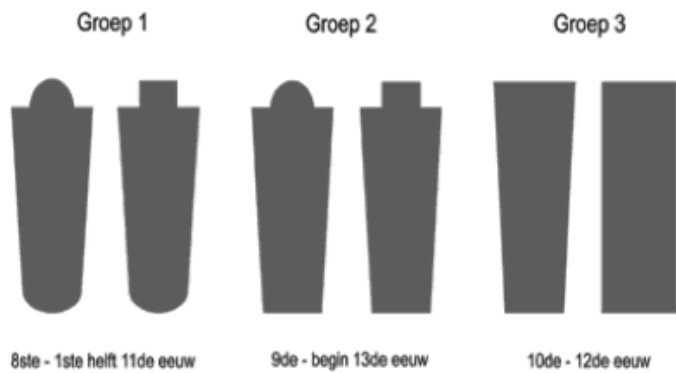
Onderzoekers stelden op basis van de antropomorfe graven die werden aangetroffen aan de Gentse Sint-Baafsabdij en het Gentse Sint-Pietersplein een typologie op⁵⁵. Die baseerde zich op de vorm van dit type begravingen, waaraan een chronologie werd gekoppeld. Deze typochronologie vormt een werkhypothese die nog verder bevestigd dient te worden.

Op basis van de vorm waren drie hoofdgroepen te onderscheiden:

- 1) Groep 1 kenmerkt zich door een trapeziumvorm, met een afgerond voeteinde en een ronde of vierkante hoofdnis.
- 2) Groep 2 zijn de trapeziumvormige graven, met een ronde of vierkante hoofdnis, maar in tegenstelling tot groep 1 hebben deze graven een recht voeteinde.
- 3) Groep 3 vertoont geen hoofdnis en het voeteinde is eveneens recht. Qua vorm evolueert deze derde groep van antropomorf/trapeziumvormig naar rechthoekig.

⁵⁵ Bru & Vermeiren 2009; Bru *et al.* 2010.

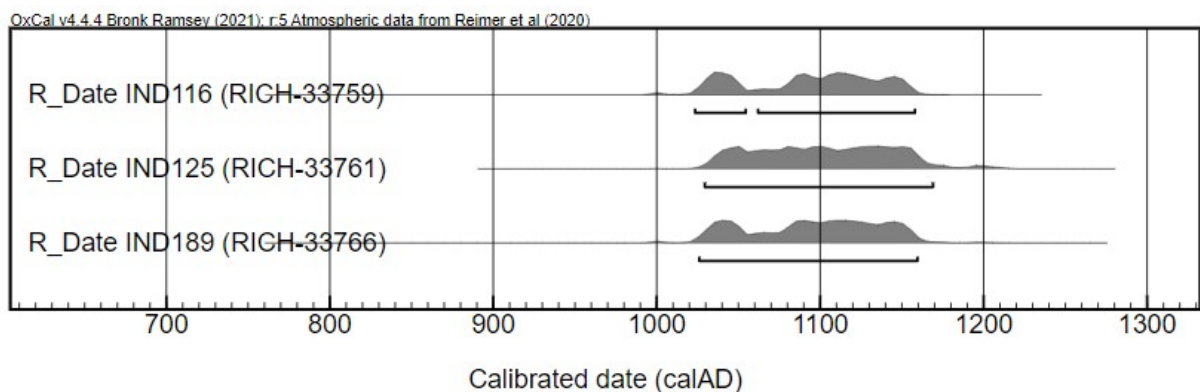
Figuur 202: Werkhypothese typonomie van de antropomorfe graven zoals opgesteld in Gent (uit: Bru *et al.* 2010, 100).

In totaal werden 23 antropomorfe graven aangetroffen bij de opgravingen op het Sint-Medardusplein in Wijtschate (figuur 204). Deze waren west (hoofd) - oost (voeten) georiënteerd. Binnen deze dataset lijken negen graven op basis van hun vorm ingedeeld te kunnen worden in groep 2 van de Gentse typonomie (9de-begint 13de eeuw), al is dit lastig te bepalen vanwege de slecht zichtbare aflijning van de grafkuil. Een aantal graven lijken wellicht te behoren tot groep 3 (10de-12de eeuw). Meerdere graven kunnen niet met zekerheid ingedeeld worden in een bepaalde groep en dit omwille van verstoringen, slechte bewaring en moeilijk zichtbare aflijning. Bij de meeste graven lijkt in ieder geval wel een nis aanwezig voor het hoofd.

Er moet met de vergelijking met de Gentse graven voorzichtig omgesprongen worden. De locatie alsook de morfologie van de graven is weinig gelijkaardig. De Sint-Baafssite betreft een abdijcomplex i.t.t. de situatie in Wijtschate waar het om een kerkhof van een parochiekerk gaat. De graven aan het Gentse Sint-Pietersplein bleken opgebouwd uit natuursteen en steeds aan de binnenzijde afgewerkt met pleister en een rood afwerkingslaagje, samengesteld uit gemalen dakpangruis. In Wijtschate betreft het eenvoudige uitgravingen in volle grond.

Een tweetal antropomorfe graven van het Sint-Medardusplein in Wijtschate werden absoluut gedateerd door middel van AMS¹⁴C-analyses (IND116, IND189). Het valt op dat de gecalibreerde dateringen zich in dezelfde tijdsrange bevinden, nl. tussen 1020 en 1160AD. Bijkomend situeert zich één datering in dezelfde periode, namelijk die van IND 125. Dit betreft echter zonder enige twijfel een midden 19de-begint 20ste-eeuws graf. Waarschijnlijk is hier een datering uitgevoerd op een ouder, residueel botfragment.

IND 114, 116, 169, 205 en 208 werden pas tijdens de uitwerking aan de antropomorfe fase gekoppeld, vanwege een AMS¹⁴C-analyse in combinatie met de Harrismatrix. Verder blijkt uit de Harrismatrix dat de graven van kerkhoffase 1 uit maximaal twee op elkaar liggende begravningsniveaus bestaan.

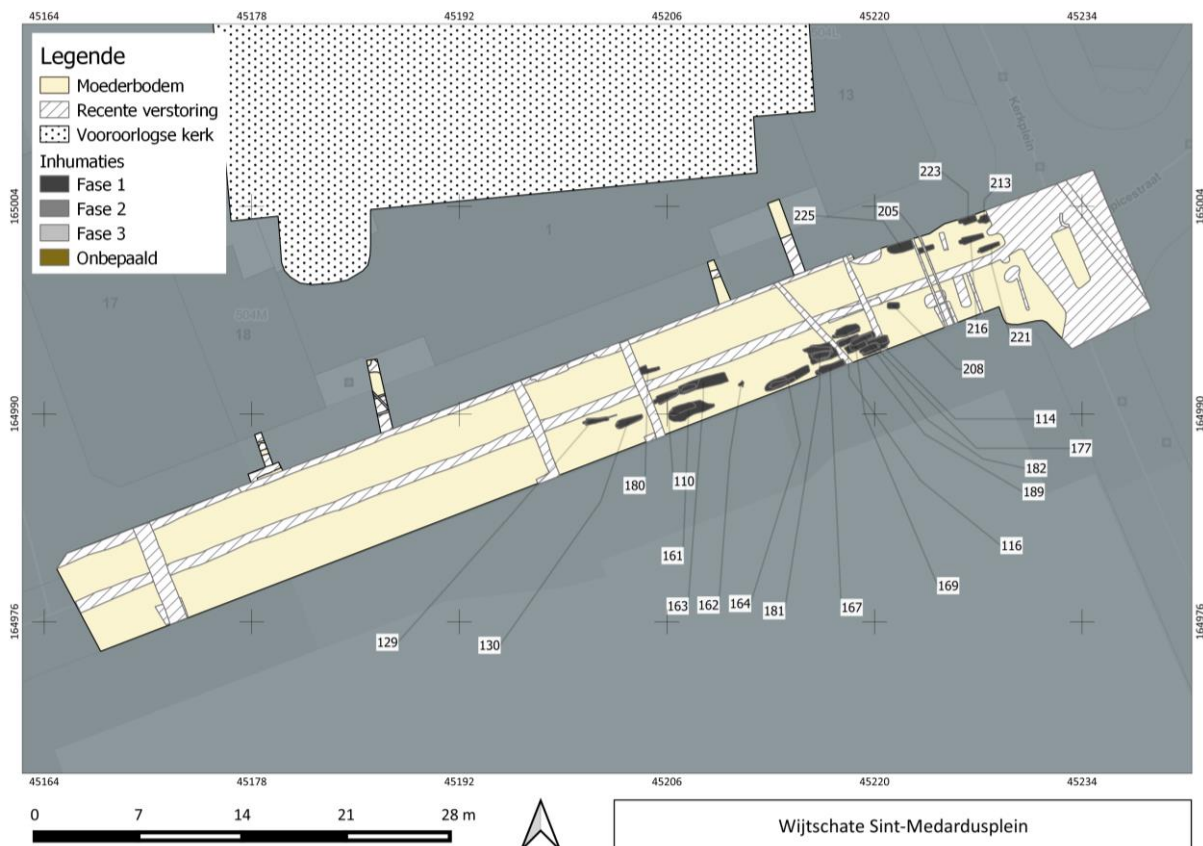

Figuur 203: Overzicht van de AMS¹⁴C-analyses uit kerkhoffase 1 (© KIK). Individu 125 betreft echter een recent skelet, gezien het kistbeslag en de porseleinen knoopjes. Waarschijnlijk werd hier een residueel botfragment gedateerd.

IND	Spoor	Geslacht	Leeftijd	Kistvorm	Oriëntatie	Fase	Datering
110	10			Antropomorf	West/oost	1	
114	43	V	40-44	Rechthoekig	West/oost	1?	o.b.v. Harrismatrix
116	45	M	30-44	Rechthoekig	West/oost	1	1020-1160 calAD
129	61	M/V	20+	Antropomorf?	West/oost	1	
130	14	M/V	20+	Antropomorf	West/oost	1	
161	12	M/V	20+	Antropomorf	West/oost	1	
162	105			Antropomorf	West/oost	1	
163	36			Antropomorf	West/oost	1	
164	38			Antropomorf	West/oost	1	
167	48			Antropomorf	West/oost	1	
169	109			Kist / kuil	West/oost	1?	o.b.v. Harrismatrix
177	47	M?	30-60	Antropomorf	West/oost	1	
180	98			Antropomorf?	West/oost	1	
181	49	M/V	20+	Antropomorf	West/oost	1	
182	110	K	9-14	Antropomorf	West/oost	1	
189	111	M	30-39	Antropomorf	West/oost	1	1020-1160 calAD
205	15			Rechthoekig	West/oost	1?	o.b.v. Harrismatrix
208	16			Onbepaald	West/oost	1?	o.b.v. Harrismatrix
213	35	M/V	20-40	Antropomorf	West/oost	1	
216	23	V	20-40	Antropomorf	West/oost	1	
221	21			Antropomorf	West/oost	1	
223	32	M/V	30-60	Antropomorf	West/oost	1	
225	34	M	30-34	Antropomorf	West/oost	1	

Tabel 19: Overzicht van alle inhumaties die aan kerkhoffase 1 gekoppeld kunnen worden. De individuen waarbij in deze tabel het geslacht en de sterfteleeftijd zijn vermeld, werden fysisch-antropologisch geanalyseerd. Zie het analyserapport voor aanvullende gegevens m.b.t. ziektebeelden, gebitsstatus, lengte, enz.

Figuur 204: Overzichtskartaal met alle inhumaties uit kerkhoffase 1 (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 205: Voorbeelden van antropomorfe graven: links IND 182, rechts IND 223 (© agentschap Onroerend Erfgoed)

Figuur 206: Voorbeelden van antropomorfe graven: links IND 164, rechts IND 189 (© agentschap Onroerend Erfgoed).

De antropomorfe graven van Wijtschate sluiten zeer nauw aan bij de graven die gevonden werden in Moorsel.⁵⁶ Hier waren de graven eveneens zeer eenvoudig uitgewerkt. Het graf volgt de ronding van de schouders en er is een nis voorzien voor het hoofd. De uitgraving gebeurde in volle grond en er waren, zoals in Wijtschate, geen sporen van bepleistering en/of natuursteenomlijsting te zien. De overledenen waren op de rug geplaatst, met de armen gestrekt langs het lichaam. Er werden geen grafritten aangetroffen.

13.3.3.3 Kerkhoffase 2 (13de eeuw – eerste helft 19de eeuw)

Kerkhoffase 2 is het lastigst te definiëren. De datering van deze fase is zeer ruim vanwege het ontbreken van typologische of morfologische dateringskenmerken van de graven of individuen, alsook het totale gebrek aan vondstmateriaal. Deze fase is eventueel nog verder op te splitsen als alle skeletten absoluut gedateerd zouden worden d.m.v. radiokoolstofdateringen.

In totaal zijn 48 graven gekoppeld aan kerkhoffase 2 (figuur 209). De oriëntatie is uitsluitend W-O, met in enkele gevallen een lichte afwijking. De bewaringstoestand van het bot varieert van goed tot zeer matig of slecht. Deze variatie hangt samen met de grote tijdsspanne van fase 2. De kisten zijn in enkele gevallen nog bewaard maar in een veel meer vergane toestand (vaak enkel hout onder het lichaam). Bij andere kisten is het hout volledig vergaan en hoogstens nog als verkleuring in de bodem waargenomen. De vorm van de kisten varieert van rechthoekig tot trapezoïde. Er werden geen kistversieringen aangetroffen. Textielresten en andere organische resten zijn volledig vergaan.

⁵⁶ Klinkenborg *et al.* 2010.

Uit de Harrismatrix blijkt dat de graven in fase 2 uit maximaal twee op elkaar liggende begravingsniveaus bestaan.

IND	Spoor	Geslacht	Leeftijd	Kistvorm	Oriëntatie	Fase	Datering
102	28	V	20-40	Trapezoïde	West/oost	2	1290-1400 calAD
103	29			Trapezoïde	West/oost	2	
104	30	V	40-80	Rechthoekig	West/oost	2	
105	31			Rechthoekig	West/oost	2	
106	32			Trapezoïde	West/oost	2	
115	44	V	30-60	Vermoedelijk trapezoïde	West/oost	2	
117	46	M	25-29	Trapezoïde	West/oost	2	1520-1800 calAD
119	51			Onbepaald	West/oost	2	
121	54			Onbepaald	Onbepaald	2	
123	57			Onbepaald	Onbepaald	2	
124	58			Kuil	West/oost	2	
126	56			Kist, onbepaald	West/oost	2	
131	64			Rechthoekig	West/oost	2	
133	13			Kist, onbepaald	West/oost	2	
134	66	M	25-34	Trapezoïde	West/oost	2	1680-1930 calAD
135	62			Rechthoekig tot trapezoïde	West/oost	2	
142	72			Onbepaald	Onbepaald	2	
143	17			Rechthoekig tot trapezoïde	West/oost	2	
148	76	M	45-49	Trapezoïde	West/oost	2	
151	87			Kuil / kist	West/oost	2	
154	85			Trapezoïde	West/oost	2	
157	101			Kuil trapezoïde (of ev. antropomorf)	West/oost	2	
167	48			Antropomorf	West/oost	1	
168	113			Kist / kuil	West/oost	2	
170	112	K	6-9	Kist / kuil trapezoïde	West/oost	2	
171	93			Rechthoekig	West/oost	2	
172	94			Kist / kuil	West/oost	2	
174	117	M	35-39	Kist / kuil rechthoekig	West/oost	2	1660-1820 calAD
176	118	V	45-49	Trapezoïde	West/oost	2	
188	129			Kist / kuil	West/oost	2	
193	138			Kist, onbepaald	West/oost	2	
195	128			Kist / kuil rechthoekig	West/oost	2	
201	10	M?	30-34	Onbepaald	West/oost	2	
202	9			Onbepaald	West/oost	2	
203	4			Onbepaald	West/oost	2	
204	5			Onbepaald	West/oost	2	
206	6			Onbepaald	West/oost	2	
207	13			Onbepaald	West/oost	2	
210	19			Rechthoekig	West/oost	2	
214	24			Onbepaald	West/oost	2	
215	25			Onbepaald	West/oost	2	
217	26			Onbepaald	West/oost	2	
218	27			Onbepaald	West/oost	2	
219	28	V	40-44	Rechthoekig	West/oost	2	
220	31	M	20-40	Onbepaald	West/oost	2	
127.2	3			Kuil	West/oost	2	
128.2	4	V	40-80	Kist	West/oost	2	
130.2	7			Kuil	West/oost	2	

Tabel 20: Overzicht van alle inhumaties die aan kerkhoffase 2 gekoppeld kunnen worden. De individuen waarbij in deze tabel het geslacht en de sterfteleeftijd zijn vermeld, werden fysisch-antropologisch geanalyseerd. Zie het analyserapport voor aanvullende gegevens m.b.t. ziektebeelden, gebitsstatus, lengte enz.

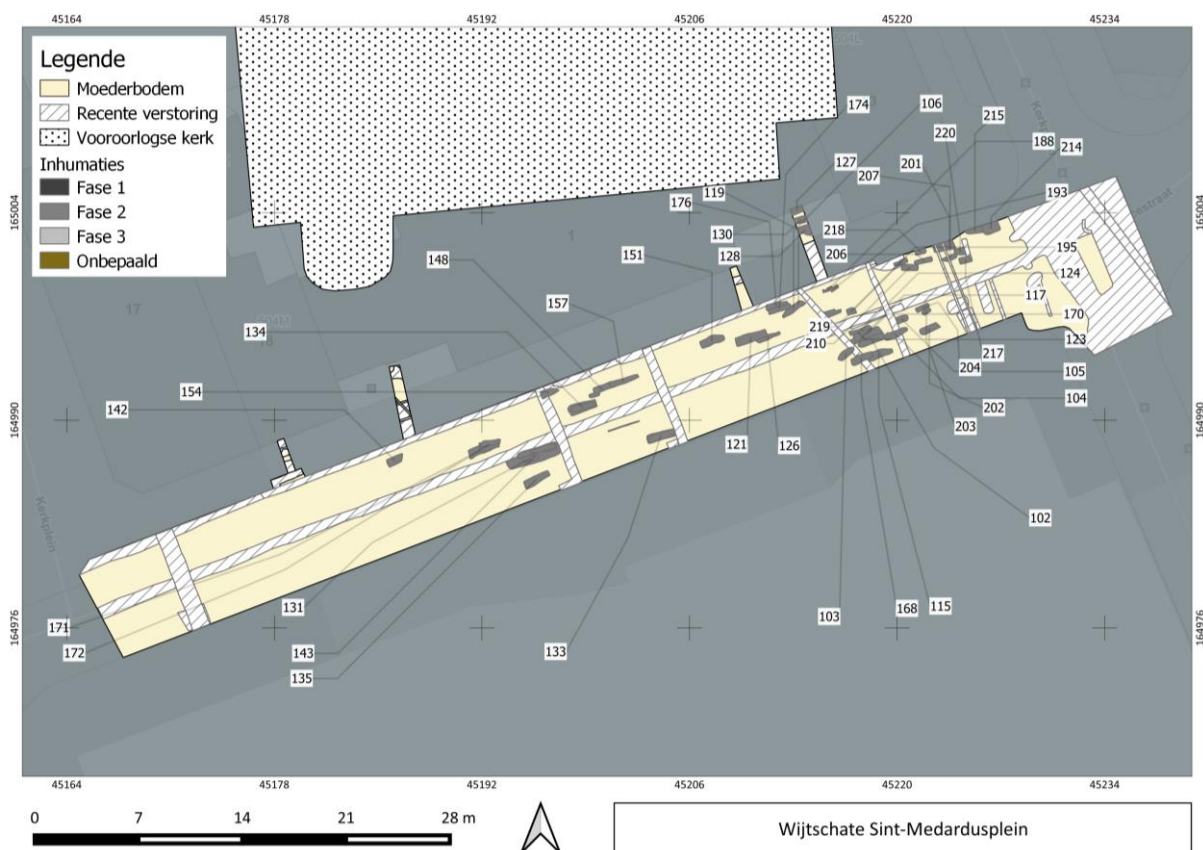

Figuur 207: Een voorbeeld van een graf uit kerkhoffase 2, IND 117 (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 208: Een voorbeeld van een graf uit kerkhoffase 2, IND 209 (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 209: Overzichtskartaal met alle inhumaties uit kerkhoffase 2 (© agentschap Onroerend Erfgoed).

13.3.3.4 Kerkhoffase 3 (tweede helft 19de eeuw – 1914)

In totaal kunnen 53 graven in de laatste fase van het kerkhof geplaatst worden (figuur 211). Opvallend aan deze fase is het feit dat de omgekeerde (O-W) oriëntatie duidelijk overheerst (62,3%). Toch is er ook een groot deel W-O georiënteerde graven aanwezig (37,7%). Uit de Harrismatrix blijkt dat de graven in fase 3 uit maximaal twee op elkaar liggende begravningsniveaus bestaan. De meeste O-W georiënteerde graven bevinden zich in het bovenste niveau.

Tot mogelijk de allerjongste graven behoren IND 107, IND 137 en IND 226 (allen O-W georiënteerd). Bij IND 107 en 137 werden persoonlijke voorwerpen gevonden die vervaardigd leken te zijn uit een vroege vorm van kunststof, namelijk haarspelden en een kam die diende voor het opsteken van haar. Bovendien waren de kledingstukken van IND 107 nog zeer goed bewaard, terwijl bij IND 137 het hout van de volledige kist teruggevonden werd. Bij individu 226 werden eveneens grote hoeveelheden textiel aangetroffen. Gezien deze uitstekende bewaring in condities die normaal gezien desastreus voor organisch materiaal zijn, zoals de zandleembodem en de weersinvloeden, kan afgeleid worden dat dit nog relatief recente graven zijn.

Een significant deel van de O-W georiënteerde skeletten zijn afkomstig van vrouwen, terwijl ook enkele kinderen werden aangetroffen. Het is uiteraard onmogelijk dat dit priesters waren. De oorzaak voor deze omgekeerde oriëntatie moet elders gezocht worden. Mogelijk kwam in Wijtschate een gelijkaardige situatie voor zoals bij de kerk van Aarsele (cf. *supra*). Uit bronnen is namelijk geweten dat in de kerk van Aarsele, tussen 1779 en 1909, het altaar van de kerk in het westen van de kerk stond en dus niet op de klassieke locatie in het oosten. Dit verklaart de overheersende oost-west oriëntatie van de graven op dit kerkhof. De overledenen werden namelijk begraven in de richting waar het altaar van

de kerk gelegen was, de plaats vanwaar de pastoor de heilige mis opdroeg.⁵⁷ Mogelijk was dit in Wijtschate eveneens het geval.

Een argument wat hiertegen pleit echter, is wat er te zien is op een postkaart met een afbeelding van het kerkinterieur die te dateren is in het eerste decennium van de 20ste eeuw. Hierop is zichtbaar dat het altaar toch in het oosten van de kerk staat opgesteld, in de halfronde apsis van het koor. Wellicht kan historisch onderzoek uitsluitel bieden of het altaar in de tweede helft van de 19de eeuw wel anders gepositioneerd was. Een andere verklaring voor de afwijkende oriëntatie kan zijn dat de oriëntatie in de latere periode (19de-20ste eeuw) minder belangrijk gevonden werd.

Figuur 210: Interieur van de Sint-Medarduskerk van Wijtschate vóór de verwoestingen in de Eerste Wereldoorlog (© Westhoek Verbeeldt, uit privé-collectie).

Een ander kenmerk van kerkhoffase 3 is dat de kisten trapezoïde of ruitvormig zijn. Vooral laatstgenoemde vorm is typerend voor deze fase, en komt niet in oudere periodes voor. Verder zijn de kisten vaak voorzien van diverse sierelementen zoals knoppen, siernagels, en beslag in de vorm van loden crucifixen en cherubijnen.

Een laatste belangrijk kenmerk zijn de veelvuldig aangetroffen porseleinen knoopjes. Deze zijn zeer karakteristiek voor het midden van de 19de eeuw en begin 20ste eeuw. Vanwege de vaak kleine diameter van deze knoopjes, alsmede de witte kleur, lijken ze afkomstig te zijn van het doodskleed.

Een aantal andere individuen werden volledig gekleed ter aarde besteld, gezien de grote hoeveelheden textiel die werden teruggevonden. Bij IND 107 (vrouw) konden de kousen herkend worden, alsook boven- en onderkleding. Bij IND 101 (man) waren keelknopen uit parelmoer en koperlegering aanwezig. Keelknopen werden door mannen gebruikt om de halsboorden van het (over)hemd dicht te maken.

⁵⁷ Terryn & Massagé 2018, 34-36.

Het valt bovendien op dat enkel in fase 3 grafgraven werden mee begraven. Het gaat om religieuze en persoonlijke voorwerpen zoals paternosters, religieuze medaillons, een broche, vingerringen, haarspelden en een kam die diende voor het opsteken van het haar.

IND	Spoor	Geslacht	Leeftijd	Kistvorm	Oriëntatie	Kist decoratie	Knoopjes (porselein)	Andere graf vondsten	Datering
101	23	M	20-25	Rechthoekig	Oost/west	X	X	X	
107	33	V	66-75	Rechthoekig	Oost/west	X		X	
108	34	K	7-9	Trapezoïde	Oost/west	X	X		
109	35	V	20-29	Ruitvormig	Oost/west	X			
111	40	K	4-5	Rechthoekig	Oost/west	X	X		
112	41			Kist, onbepaald	West/oost ?		X		
113	42	M	64	Trapezoïde	West/oost	X	X		
118	50	K	11-15	Trapezoïde	Oost/west	X	X	X	
120	52	M	50-60	Trapezoïde	West/oost	X	X		
122	55	M	25-29	Trapezoïde	West/oost	X	X		
125	54	M	30-33	Trapezoïde	West/oost	X	X	X	
127	59			Kist, onbepaald	West/oost	X			
128.1	60	V	40-80	Trapezoïde	West/oost	X		X	
132	63			Rechthoekig	West/oost				o.b.v. Harris
136	68	V	30-60	Rechthoekig?	West/oost	X		X	
137	69	V	46	Trapezoïde	Oost/west	X		X	
138	70	M	20-29	Trapezoïde	Oost/west	X	X		
139	71			Trapezoïde	Oost/west	X			
140	21	M	52-61	Trapezoïde	Oost/west	X	X		
141	22	V	20+	Kist, onbepaald	Oost/west				
144	65	M?	35-55	Trapezoïde	Oost/west	X	X	X	
145	73	M	20-25	Trapezoïde	Oost/west		X		
146	74			Onbepaald	Oost/west				
147	75	V	25-34	Trapezoïde	Oost/west	X	X	X	
149	80	K	12-15	Rechthoekig tot trapezoïde	West/oost				o.b.v. Harris
150	86	M	60+	Trapezoïde	Oost/west		X		
152	88	M	52	Kist, onbepaald	Oost/west	X	X		
153	89	M	50-60	Rechthoekig?	West/oost	X	X		
155	79	V	37-46	Rechthoekig?	West/oost	X			
156	82			Kist, onbepaald	West/oost		X		
158	100			Rechthoekig tot trapezoïde	West/oost		X		
159	77	M	50-65	Ruitvormig	Oost/west	X	X		
160	99	V	25-34	Ruitvormig	Oost/west	X		X	
165	81			Rechthoekig	West/oost	X		X	
166	84	M	60+	Trapezoïde	Oost/west	X	X		
173	116			Trapezoïde	West/oost	X		X	
175	91	M	36-45	Ruitvormig?	Oost/west	X	X	X	
178	114			Ruitvormig?	West/oost		X		
179	79	M	52-61	Ruitvormig	Oost/west	X	X	X	
183	125	M	40-80	Trapezoïde of ruit	Oost/west	X	X	X	
184	121	M	29	Kist, onbepaald	Oost/west	X			
185	122			Trapezoïde	West/oost		X		
186	126	M	30-39	Kist, onbepaald	West/oost	X	X		
187	127			Kist, onbepaald	Oost/west				
190	133			Trapezoïde of ruit	Oost/west				
191	140			Trapezoïde	Oost/west	X			
192	135			Kist, onbepaald	Oost/west				
194	130			Onbepaald	West/oost				o.b.v. Harris

////////////////////////////////////

IND	Spoor	Geslacht	Leeftijd	Kistvorm	Oriëntatie	Kist decoratie	Knooppjes (porselein)	Andere graf vondsten	Datering
211	20	V	52-61	Trapezoïde	Oost/west	X			
222	30	M	66	Trapezoïde	Oost/west	X	X		
224	33	V	51	Rechthoekig	Oost/west	X		X	
129.2	6			Trapezoïde	Oost/west				
226	1			Onbepaald	Oost/west		X	X	

Tabel 21: Overzicht van alle inhumaties die aan kerkhoffase 3 gekoppeld kunnen worden. De individuen waarbij in deze tabel het geslacht en de sterfteleeftijd zijn vermeld, werden fysisch-anthropologisch geanalyseerd. Zie het analyserapport voor aanvullende gegevens m.b.t. ziektebeelden, gebitsstatus, lengte, enz.

Figuur 211: Overzichtskartaal met alle inhumaties uit kerkhoffase 3, opgedeeld per oriëntatie (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 212: IND 137, één van de meest recente graven uit kerkhoffase 3 (kistdeksel op 80,37 m TAW) (© agentschap Onroerend Erfgoed).

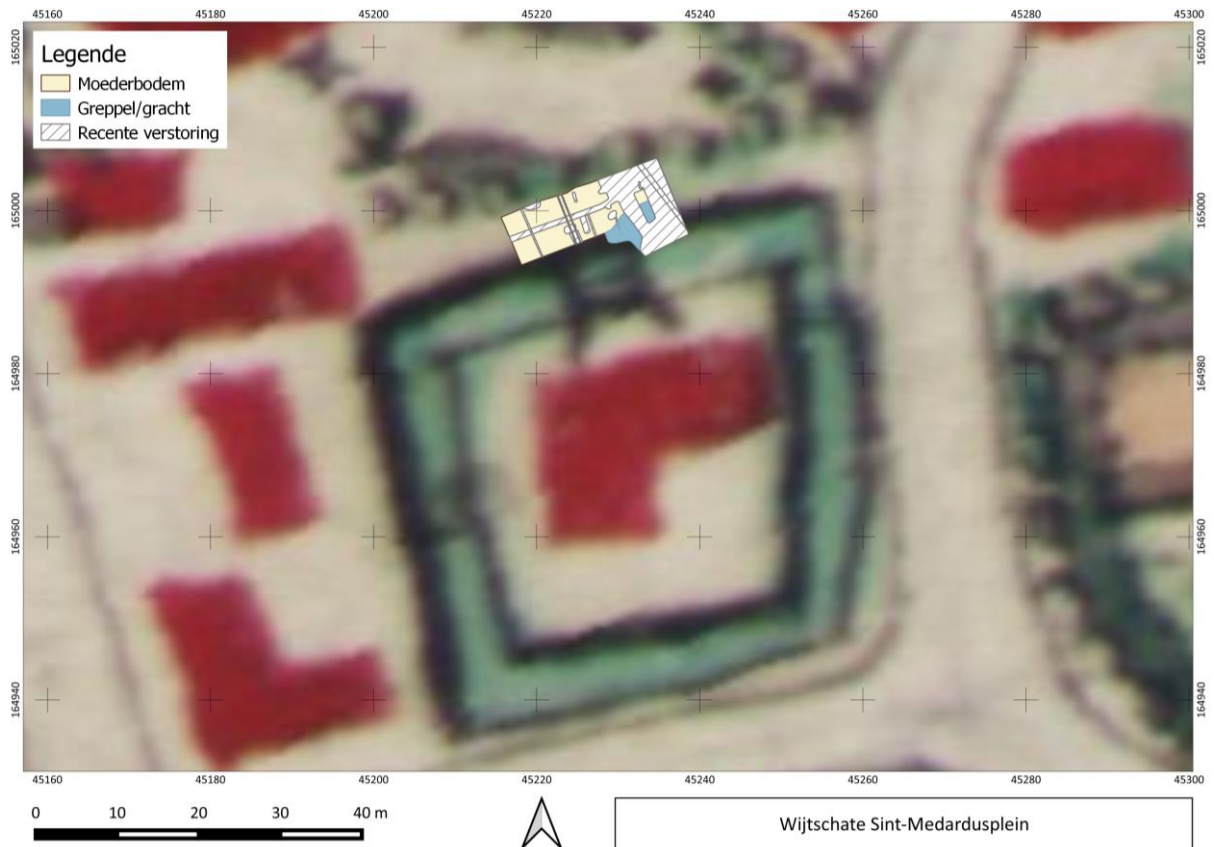
13.4 GRACHTSEGMENT

In de oostelijke helft van de onderzoekszone, ter hoogte van het kruispunt van het Sint-Medardusplein en de Hospicestraat, werd een deel van een brede gracht aangesneden (figuur 213). Door de grote verstoringen en de loopgraaf die de gracht sneed, was het niet mogelijk om de volledige contouren van het spoor in kaart te brengen, maar de breedte van het grachtlichaam lijkt aanzienlijk. Gezien de locatie ten opzichte van het centrale plein waar volgens oude kaarten een site met walgracht was gelegen (figuur 214), kan deze gracht een restant zijn van deze omgrachting. Helaas ontbrak het aan dateerbaar materiaal om deze theorie verder te staven. De natuurwetenschappelijke analyses konden geen resultaat opleveren en kunnen dus evenmin bijdragen tot een verdere interpretatie.

Figuur 213: Het aangetroffen grachtsegment in onderzoekszone deel 2 (© agentschap Onroerend Erfgoed).

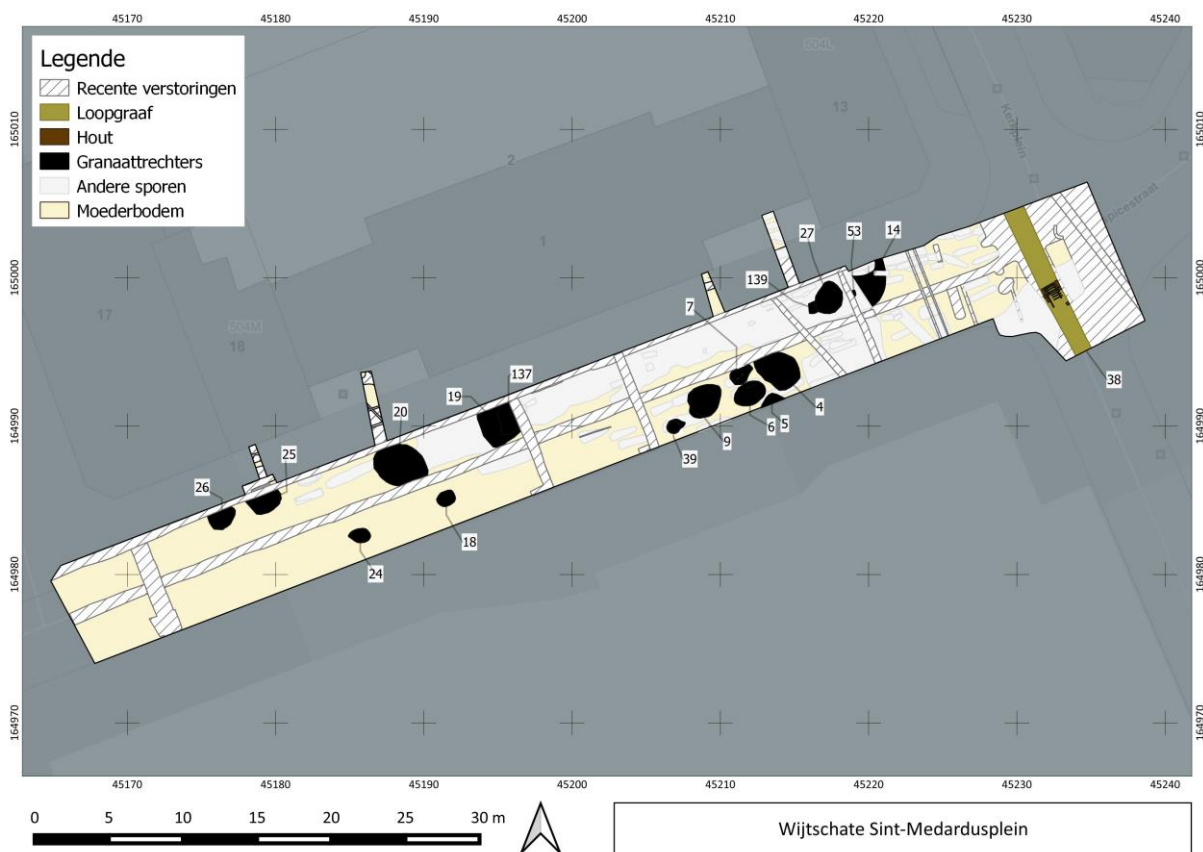
Figuur 214: Projectie van de opgravingsresultaten met het grachtsegment, op de gegeoreferende Ferrariskaart (© Digitaal Vlaanderen). Hier moet wel rekening gehouden worden met een foutmarge; de Ferrariskaart kan immers niet nauwkeurig gegeoreferend worden. Gezien de locatie van deze onderzoekszone aan het kruispunt van het Sint-Medardusplein met de Hospicestraat moet de onderzoekszone meer naar het oosten gepositioneerd worden, ter hoogte van de NO hoek van de site met walgracht.

13.5 SPOREN UIT DE EERSTE WERELDOORLOG

Ondanks het feit dat Wijtschate in het centrum van het slagveld lag tijdens de Eerste Wereldoorlog, was het aantal sporen en vondsten gelinkt aan deze periode zeer beperkt, zeker in vergelijking met de resultaten uit nabijgelegen onderzoeken. In de Hospicestraat bijvoorbeeld werden tientallen structuren uit de oorlog aangetroffen⁵⁸. Het beperkte aantal WOI-sporen aan het Sint-Medardusplein sterkt het vermoeden dat de oorspronkelijke bovenlaag na de oorlog werd afgegraven. Het totaal ontbreken van een ‘oorlogslaag’ – het bodempakket ontstaan door nivellering van het terrein na de oorlog, vaak vermengd met militaria e.d.m.. – en de ondiepe ligging van de graven bevestigen dit vermoeden. Ook het bodemonderzoek van het referentieprofiel wijst in de richting van een afgeknot profiel.

⁵⁸ Verdegem *et al.* 2023.

Figuur 215: Allesporenkaart van de vier onderzoekszones gecombineerd met uitlichting van de sporen uit de Eerste Wereldoorlog (© agentschap Onroerend Erfgoed).

De enige structuur die werd aangetroffen, was een loopgraaf (S38). Deze situeerde zich centraal op het kruispunt (kruispunt Sint-Medardusplein, Kerkplein en Hospicestraat), zoals verwacht op basis van loopgraafkaarten en luchtfoto's. Deze Duitse loopgraaf werd aangelegd in 1916 en is goed gedocumenteerd aan de hand van contemporaine foto's. Deze tonen een diep uitgegraven structuur met loopplanken maar zonder beschoeiing op de wanden. Ter hoogte van het kruispunt kunnen zowel op de luchtfoto's als de andere foto's duidelijk twee oversteken waargenomen worden. Deze dienden de bovengrondse circulatie gaande te houden.

Het terreinonderzoek bevestigde bovenstaande en toonde aan dat er nooit wandbeschoeiing is aangebracht. Enkel loopplanken met daaronder een uitgraving voor de afwatering was voorzien. Een communicatiekabel werd ook aangetroffen. De dragende structuur en een deel van de oversteek waren in de loopgraaf terechtgekomen en werd tevens archeologisch vastgesteld.

Naast de loopgraaf werden nog 17 granaattrekkers aangetroffen. Opvallend was dat er geen vondstmateriaal werd gevonden in de vulling van deze kraters, met uitzondering van twee (S20 en S27). In deze twee werden de stoffelijke resten van gesneuvelde militairen aangetroffen. In S20 betrof het niet meer dan een voet in een soldatenschoen met nog een knieschijf en een arm (IND 2). Op basis van de schoen wordt verondersteld dat het een Britse militair was. Omwille van de beperkte informatie af te leiden uit de slecht bewaarde schoen, kon niet bepaald worden wanneer de militair om het leven kwam.

In S27 lag een Duitse militair (IND 1/3), afkomstig uit Beieren. Op basis van zijn uniform moet er van uitgegaan worden dat hij reeds in de laatste maanden van 1914 om het leven moet gekomen zijn. Helaas waren er geen verdere aanknopingspunten die zijn eenheid of identiteit konden helpen bepalen.

Figuur 216: Detailfoto (ongedateerd) van de constructie over de loopgraaf ter hoogte van het kruispunt met de Hospicestraat en het Kerkplein (uit privé-collectie Simon Verdegem).

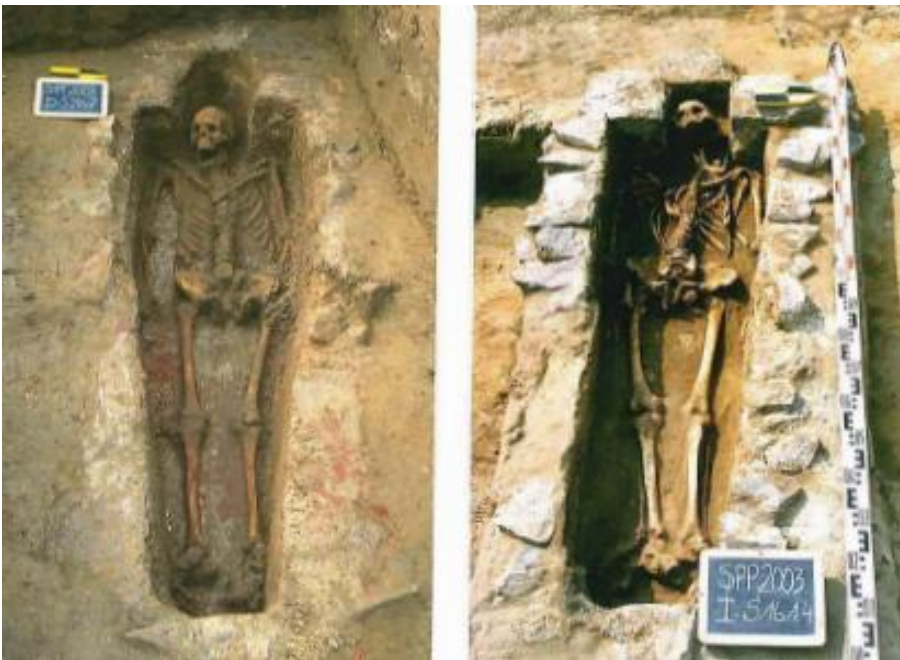

14 ONDERZOEKSVRAGEN

14.1 VERHOUDING ANTROPOMORFE GRAVEN TEN OPZICHTE VAN ANDERE VOORBEEDEN IN VLAANDEREN NAAR DATERING EN TYPOLOGIE

Bij opgravingen aan het Sint-Pietersplein en de Tweekerkenstraat in Gent (2002-2006) werden 291 middeleeuwse graven aangetroffen. Van de 291 graven waren 106 graven van het antropomorfe type. Bij de 106 graven kon men verschillende subtypes onderscheiden (zie figuur 202 in 13.3.3.2). Ze benaderen echter allemaal de vorm van het menselijke lichaam en waren aan de binnenzijde afgewerkt met pleister en een rood afwerkingslaagje, samengesteld uit gemalen dakpangruis. Alle bijzettingen waren met het hoofd naar het oosten georiënteerd. In totaal kunnen een zestal verschillende types worden onderscheiden, die kunnen worden gebundeld in drie groepen. Op basis van relatieve en absolute dateringen werd een typonologie voorgesteld.⁵⁹

Een eerste groep antropomorfe graven in Gent kenmerkt zich door de trapeziumvorm, met een afgerond voeteinde en een rond of vierkant hoofdeinde. Qua periodisering kan men ze in een tijdsspanne van de 8ste tot de 10de eeuw plaatsen. De tweede groep heeft als kenmerk dat de graven nog steeds trapeziumvormig zijn, nog steeds een rond of vierkant hoofdeinde hebben, maar in tegenstelling tot de vorige groep beschikken ze over een recht voeteinde. Qua datering komt dit type voor in een tijdsspanne van de 9de eeuw tot begin 13de eeuw. Bij de laatste groep zijn hoofd- en voeteinde recht afgewerkt. Qua vorm evolueert deze derde groep van antropomorf/trapeziumvormig naar rechthoekig. De datering ligt tussen de 10de en de 12de eeuw. Hoewel deze dateringen elkaar deels overlappen, blijkt er toch een duidelijke vormevolutie vast te stellen.⁶⁰ Een vergelijking met de antropomorfe graven van Wijtschate werd gemaakt in het synthese-hoofdstuk (13.3.3.2).

Figuur 217: Antropomorfe graven gevonden op het Sint-Pietersplein in Gent (© Stad Gent, Dienst archeologie).

Een volgende site waar antropomorfe graven gevonden werden, is het dorpscentrum van Moorsel (Aalst). Bij het onderzoek in 2009-2010 werd een totaal van 101 skeletten geregistreerd, op te splitsen in een kleine groep van 32 oudere, middeleeuwse begravingen en een grotere groep van 69 recentere,

⁵⁹ Bru & Vermeiren 2009, 67; Bru *et al.* 2010, 100.

⁶⁰ Bru & Vermeiren 2009; Bru *et al.* 2010.

postmiddeleeuwse individuen. Ondanks de slechte bewaringstoestand en grote verstoringsgraad konden binnen de middeleeuwse graven twee vormen geregistreerd worden: antropomorfe graven en kistbegrovingen. Beide begraafvormen werden zowel rond de kapel als rond de kerk aangetroffen. De twee met 14C gedateerde antropomorfe begraafingen bleken te stammen uit de 10de tot eerste kwart 11de eeuw en het laatste kwart van de 12de tot het derde kwart van de 13de eeuw. De met C14 gedateerde kistbegrovingen zijn te plaatsen respectievelijk in de tweede helft van de 7de tot de 8ste eeuw, in de 8ste tot de 9de eeuw, in de 10de tot eerste kwart 11de eeuw en in de eerste helft van de 15de eeuw.⁶¹ Uit deze dateringen blijkt dat de kistbegrovingen ouder zijn dan de antropomorfe begraafingen, maar dat ze gedurende een periode vanaf de 10de eeuw gelijktijdig voorkomen. Het lijkt erop dat de antropomorfe begraafingen stoppen in de late middeleeuwen en dat er vanaf dat ogenblik enkel nog kistbegrovingen voorkomen.

De antropomorfe graven in Moorsel behoren tot de meest eenvoudige vorm: in de volle grond uitgegraven en zonder sporen van bepleistering en/of natuursteenomlijsting. Er werden geen sporen van een grafkist aangetroffen bij dit graftype, maar in een aantal gevallen konden wel restanten van een houten deksel als bedekking van de grafkuil vastgesteld worden. De antropomorfe graven hebben allen dezelfde oriëntatie: het hoofd in het westen en de voeten in het oosten. De overledenen werden op de rug geplaatst, met de armen gestrekt langs het lichaam. Er werden geen grafgiften aangetroffen.⁶²

De graven in Wijtschate sluiten zeer nauw aan bij de graven in Moorsel. In Wijtschate waren de graven eveneens zeer eenvoudig. Het graf volgt de ronding van de schouders en er is een nis voorzien voor het hoofd. De graven waren uitgegraven in volle grond en er waren eveneens geen sporen van natuursteenomlijsting of bepleistering te zien. De overledenen werden op de rug geplaatst, met de armen gestrekt langs het lichaam. Er werden geen grafgiften aangetroffen.

Figuur 218: Antropomorf graf gevonden in Moorsel (© SOLVA).

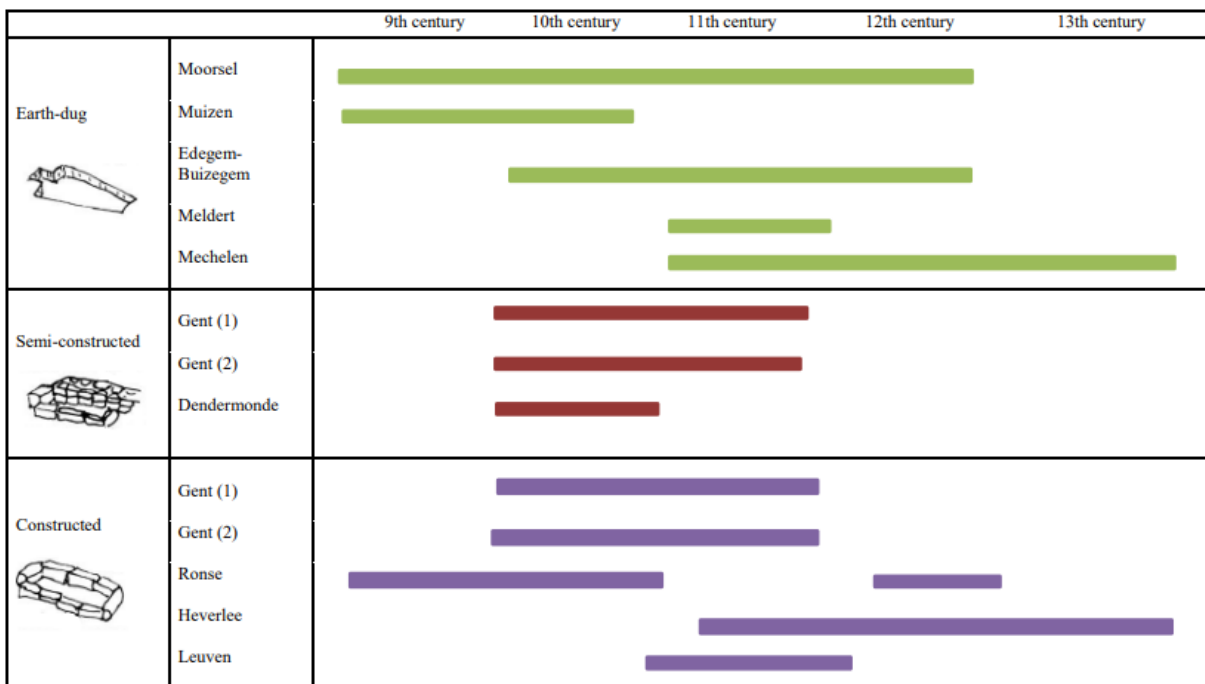
⁶¹ Klinkenborg *et al.* 2010.

⁶² Klinkenborg *et al.* 2010.

Een laatste opgraving waarmee een vergelijking kan gemaakt worden, is deze aan de oude kerk van Edegem-Buizegem (provincie Antwerpen). Tijdens de opgravingen in 2005 werden hier 22 graven blootgelegd. Eén graf werd geïdentificeerd als een antropomorf graf. Het graf is van een kind. De onderzoekers schrijven dat de grafkuil min of meer de vorm van het lichaam heeft, met een ronde of rechthoekige uitsparing voor het hoofd. Het graf was oost-west georiënteerd. Er werden geen grafstukken gerecupereerd. De gestorvene werd in de volle grond begraven; er was geen bewijs voor het gebruik van kalkmortel of voor een houten of stenen plaat om het graf af te dekken. Het antropomorfe graf kan grofweg gedateerd worden tussen de 10de en 12de eeuw. In de vulling van een aantal grafkuilen kwam namelijk wat gefragmenteerd vondstmateriaal aan het licht. Het ging in hoofdzaak om volmiddeleeuws lokaal vervaardigd materiaal, slechts grof te dateren tussen de 10de en 12de eeuw.⁶³

Verder zijn in Vlaanderen zeker nog een achttal sites met antropomorfe graven opgegraven. Het werkelijke aantal zal in de realiteit nog veel hoger liggen, maar vaak wordt dit type graven niet herkend of als dusdanig benoemd of beschreven. Ook niet alle opgravingsrapporten zijn makkelijk toegankelijk of ontsloten. Voor een goed overzicht van het merendeel van de sites met antropomorfe graven kan verwezen worden naar de masterproef van Maria Mejia Sian uit 2014-2015⁶⁴. In deze scriptie worden een elftal sites in Vlaanderen bondig besproken en vergeleken met elkaar. Eveneens wordt kort een blik op Wallonië en het buitenland geworpen. Antropomorfe graven komen in tal van Europese landen voor (o.a. Nederland, het Verenigd Koninkrijk, Duitsland, Frankrijk, Roemenië, etc.). Het is dus geen typisch Vlaams fenomeen.

Figuur 219: Tabel met overzicht van antropomorfe graven in Vlaanderen en hun tijdsbestek (uit: Mejia Sian 2015).

14.2 INZICHTEN IN DE ONTSTAANSGESCHIEDENIS VAN WIJTSCHATE

De oudste vermelding van het dorp Wijtschate die waarheidsgetrouw lijkt te zijn, dateert uit 1066 (zie *supra*). Men vermoedt echter dat Wijtschate zijn oorsprong al kent in een Romeinse nederzetting. De ligging van het dorp op de top van een heuvel, de planmatige aanleg, de nabijheid van de Romeinse hoofdweg Boulogne-Keulen en het veronderstelde Romeins tracé in het dorp (tracé Vierstraat-

⁶³ Vandeveldte *et al.* 2007.

⁶⁴ Mejia Sian 2015.

Schoolstraat) lijken te wijzen in die richting.⁶⁵ Deze veronderstelde Romeinse oorsprong is echter nooit archeologisch bewezen; enkel een niet exact te lokaliseren muntdepot, gevonden in de 19de eeuw, vormt een indicatie.⁶⁶

Tijdens het onderzoek op het Sint-Medardusplein zijn nu echter bijkomende indicaties gevonden. In de kerkhoflaag bleken meerdere residuele scherfjes Romeins aardewerk aanwezig (kruikwaar en geveerde waar) en tevens werden enkele brokjes handgevormd aardewerk herkend.

Voor wat betreft de volle middeleeuwen brengt de vondst van de meerdere antropomorfe graven ons terug tot de oudste gekende dorpsfase. Deze graven konden gedateerd worden tussen 1020 en 1160 calAD (95.4% probability).

14.3 DEMOGRAFISCHE EVOLUTIE

Het vaststellen van demografische evoluties en trends is op basis van dit onderzoek te hoog gegrepen. In totaliteit konden 125 inhumaties blootgelegd worden. Qua ruimtelijk oppervlak betreft dit slechts een beperkt deel van het historische kerkhof van Wijtschate. Bovendien werd een deel van het bodemarchief afgegraven na de Eerste Wereldoorlog in functie van de aanleg van het Sint-Medardusplein. Samen met nagenoeg alle sporen uit de Eerste Wereldoorlog zijn wellicht ook een deel van de recentere en ondiepe begravingen verdwenen.

De 125 inhumaties konden in drie periodes ingedeeld worden, waarbij de middelste periode (kerkhoffase 2) een zeer ruime tijdsspanne heeft. Vanwege het ontbreken van daterende bijvondsten kan dit niet beter ingedeeld worden. Enkele C14-analyses konden slechts een zeer beperkt aantal individuele skeletten dateren. De budgettaire beperking die door het agentschap werd opgelegd qua aantal C14-analyses die uitgevoerd mochten worden, leidde ertoe dat de meeste individuen binnen kerkhoffase 2 niet verder opgedeeld konden worden binnen de ruime tijdsrange van de 13de tot begin 19de eeuw. Wel kon daarbinnen bevestigd worden dat er begravingen dateren uit de 16de, 17de en 18de eeuw. Deze dateringen zijn echter te beperkt om de graven verder te faseren, waardoor het onmogelijk is, en wetenschappelijk niet te verantwoorden, om onderzoek uit te voeren naar demografische evoluties en trends.

Binnen de dataset werd een selectie gemaakt voor fysisch-antropologisch onderzoek, op basis van de volledigheid en de conservering, in functie van een zo hoog mogelijk onderzoekspotentieel. Ook werd er geselecteerd op ouderdom: alle antropomorfe graven kwamen in aanmerking voor analyse. Helaas bleek na het wassen bij een aantal hiervan geen botmateriaal meer bewaard. Het totaal aantal individuen die geselecteerd werd voor een fysisch-antropologische analyse kwam uiteindelijk op 64.

Op basis van dit onderzoek is wel een algemeen beeld te geven van de bewoners van Wijtschate door de eeuwen heen en zijn enkele trends waar te nemen op het gebied van ziektebeelden. Om een uitspraak te kunnen doen betreffende de gezondheidstoestand in Wijtschate ten opzichte van andere Vlaamse steden, is er een vergelijking gemaakt met de onderzoeksresultaten van drie grootschalige onderzochte grafveldpopulaties, namelijk Ieper de Meersen⁶⁷, Gent Sint-Janskerk⁶⁸ en Mechelen Sint-Romboutskerkhof⁶⁹, en een nabijgelegen kleinere site, namelijk Wervik Sint-Medardusstraat.⁷⁰ Een overzicht van de vergeleken resultaten is te vinden in bijlage 1.

De verhouding man-vrouw-kind in Wijtschate geeft een beeld wat niet helemaal past bij een begraafplaats van de lokale bevolking. De man-vrouw verhouding was 1,7-1, wat aangeeft dat er veel meer mannen waren aangetroffen dan vrouwen. Daarnaast was het percentage onvolwassenen

⁶⁵ Termote 2011, 226.

⁶⁶ Baert *et al.* 2023.

⁶⁷ De Groot *et al.* 2022.

⁶⁸ Pijpelink 2022.

⁶⁹ Van de Vijver 2018.

⁷⁰ Pijpelink 2023.

relatief laag. Wanneer naar andere grafvelden wordt gekeken, kan de man-vrouw verhouding nogal wisselend zijn, maar 1,7-1 is een flink verschil. Er zijn geen directe oorzaken voor dit verschil aangetroffen. Mogelijk is de scheve verhouding het gevolg van het relatief kleine aantal onderzochte individuen.

De lage hoeveelheid kinderen had vermoedelijk voor een groot deel te maken met de slechtere bewaring van het botmateriaal. De beenderen van onvolwassenen zijn een stuk brozer dan die van volwassen individuen, waardoor deze sneller vergaan. Het is daarnaast mogelijk dat kinderen (in een bepaalde periode) in een aparte hoek op de begraafplaats werden bijgezet en dit deel van het grafveld buiten het opgravingsareaal lag.

De gemiddelde sterfteleeftijd en lichaamslengte waren iets aan de hoge kant ten opzichte van andere onderzoeken in Vlaanderen. Met name de sterfteleeftijd van de vrouwen was hoog in Wijtschate.

Het voorkomen van traumata was gemiddeld ten opzichte van andere onderzoeken. Het voorkomen van infecties was in Wijtschate echter vrij hoog, al kwamen er in Mechelen meer infecties voor. Opvallend is dat deficiënties in Wijtschate zeer weinig voorkwamen. *Cribra orbitalia* kwam amper voor en ook *emalhypoplasie* was weinig aangetroffen. Het voorkomen van VOA was gemiddeld. Het voorkomen van DDD en POA was relatief hoog ten opzichte van de grote steden, maar ongeveer gelijk ten opzichte de kleine(re) stad Wervik.

Jicht en DISH, zogenaamde welvaartsziekten, kwamen relatief veel voor ten opzichte van de grote steden, maar ongeveer in gelijke hoeveelheid ten opzichte van Wervik. De gezondheidstoestand van het gebit was redelijk goed ten opzichte van andere onderzoeken.

Concluderend lijkt het er op dat de inwoners van Wijtschate een welvarend leven hadden met voldoende levensmiddelen ter beschikking, met zware fysieke arbeid en niet al te beste hygiënische leefomstandigheden waardoor infecties zich makkelijk konden manifesteren.

Dit past bij wat verwacht kan worden bij een boerengemeenschap. Aangezien Wijtschate een belangrijk dorp was voor de voedselvoorziening van Ieper is het logisch dat de boeren zelf voldoende voedingsmiddelen ter beschikking hadden. Echter het boerenbestaan is fysiek zwaar werk en ging mogelijk gepaard met slechtere hygiënische leefomstandigheden als in de steden.

14.4 EVOLUTIE IN GRAFORIËNTATIES

Zoals reeds meerdere keren aangehaald, is het gebruikelijk de doden in een christelijke context te begraven volgens een west (hoofd)-oost (voeten) oriëntatie. Ook komt het op elke begraafplaats voor dat enkele doden een andere oriëntatie hebben. De afwijkend georiënteerde graven kunnen mogelijk verklaard worden doordat sommige graven georiënteerd zijn volgens de bovengrondse inrichting van de kerk of het kerkhof. Zo is bij het kerkhof van Aarsele de omgekeerde oost-west oriëntatie dominant. De oorzaak voor deze overheersende omgekeerde oriëntatie kan gevonden worden in de oriëntatie van de kerk van Aarsele en de plaats van het altaar in deze kerk. Uit bronnen is namelijk geweten dat tussen 1779 en 1909 het altaar van de kerk in het westen van de kerk stond en dus niet op de klassieke locatie in het oosten. De overledenen werden namelijk begraven in de richting waar het altaar van de kerk gelegen was, de plaats vanwaar de pastoor de heilige mis opdroeg.⁷¹

Volgens sommige auteurs kan het ook zijn dat een oost-west oriëntatie als straf diende.⁷² Ook priesters werden echter volgens een oost-west oriëntatie begraven. Op deze manier is het gelaat van de priesters tijdens de Wederopstanding gericht naar de gelovigen⁷³. Een andere mogelijke verklaring is dat het om een vergissing ging. Het zou kunnen dat een deel van de individuen per ongeluk verkeerd zijn begraven. Bij een rechthoekige kist kan het zijn dat men niet meer wist wat de voor- en achterkant

⁷¹ Terryn & Massagé 2018, 34-36.

⁷² Depuydt 2013, 67.

⁷³ Daniell 1997, 1498.

was van de kist waardoor deze per ongeluk omgekeerd zijn begraven. Echter, er zijn vooral individuen in een oost-west oriëntatie aangetroffen in een trapezoïde of ruitvormige kist tijdens de vroegmoderne kerkhoffase. Deze individuen lijken dus met opzet oost-west begraven. Wat hier de exacte reden van is, is onduidelijk. Het kan natuurlijk ook dat men simpelweg de oriëntatie in latere periodes minder belangrijk vond.

In Wijtschate zijn de individuen van de oudere fasen dus allemaal begraven volgens de gebruikelijke christelijke traditie. Het is pas bij de jongste begravingen (tweede helft 19de – begin 20ste eeuw) dat hiervan afgeweken werd. De verklaring hiervoor kan mogelijk gevonden worden in één van de hierboven vermelde redenen: vermoedelijk hangt het samen met de plaats van het altaar in de kerk van Wijtschate gedurende de 19de en 20ste eeuw.

14.5 WAT LEREN DE KISTVERSIERINGEN ONS? KAN HIER OOK EEN EVOLUTIE IN HERKEND WORDEN?

Kistdecoraties werden uitsluitend aangetroffen bij de begravingen uit de meest recente fase van het kerkhof (fase 3, midden 19de tot begin 20ste eeuw). Vaak werden bij de inhumaties waarbij kistdecoratie voorkwam, ook porseleinen knopen of andere voorwerpen aangetroffen zoals paternosters, hangertjes, een broche, haarspelden en een zijkam. Ook bij een opgraving aan de Sint-Martinuskerk in Moorsel was dit het geval. In Moorsel waren een aantal graven, vooral de 18de- en 19de-eeuwse, rijkelijk voorzien van kistornamenten.⁷⁴ Ook in Kortrijk werd op de site aan de Graaf Karel De Goedelaan kistbeslag aangetroffen. Het skeletmateriaal werd hier gedateerd op het einde van de 19de eeuw en zelfs ook in de 20ste eeuw.⁷⁵

14.6 KAN ER EEN CHRONOLOGISCHE EVOLUTIE HERKEND WORDEN IN HET GEBRUIK VAN HOUT VOOR DE KISTEN?

Alle onderzochte houtstalen zijn afkomstig van inhumaties uit de laatste fase van het kerkhof (midden 19de tot begin 20ste eeuw). Het is niet mogelijk om evoluties vast te stellen binnen zo'n korte periode. Wel kon binnen dit onderzoek vastgesteld worden dat de lokale houtvoorraad – hout uit de ruime regio rond de vindplaats – werd aangesproken.

Wanneer we het houtgebruik per kist beschouwen (voor de grafkisten waar meer dan één staal kon onderzocht en geïdentificeerd worden), wordt duidelijk dat voor het maken van een kist niet noodzakelijk met één en dezelfde houtsoort werd gewerkt. Meer nog, het is eerder de regel dat meerdere houtsoorten werden aangewend binnen één kist. In bijna alle gevallen zijn er (een aantal) onderdelen uit olmenhout, maar deze werden dikwijls nog aangevuld met planken gemaakt uit wilg/populierenhout, eikenhout of grove den.

⁷⁴ Klinkenborg *et al.* 2010, 34.

⁷⁵ Bot & Pijpelink 2018, 56.

15 BIBLIOGRAFIE

15.1 LITERATUUR

- ANNAERT R., DE GROOTE K. & HOLLEVOET Y.(†) 2021: *Onderzoeksbalans archeologie in Vlaanderen. Versie 1, 29/10/2008: Vroege en volle middeleeuwen*, Onderzoeksrapporten agentschap Onroerend Erfgoed 168, Brussel. <https://doi.org/10.55465/UFYS1655>
- BOT B. & PIJPELINK A. 2018: *Archeologische opgraving Kortrijk Graaf Karel De Goedelaan – basisrapport*, Monument Vandekerckhove rapport 2018/15, Ingelmunster.
- BRU M.-A., STOOPS G. & VERMEIREN G. 2010: *Antropomorfe graven in Gent*. In: DEWILDE M., ERYVYNCK A. & BECUWE F. (red.), *Cenulae recens factae. Een huldeboek voor John De Meulemeester*, Novi Monasterii 10, 89-104.
- BRU M.-A. & VERMEIREN G. (red.) 2009: *Onder het Sint-Pietersplein Gent. Van hoogadellijke begraafplaats tot parking*, Gent.
- DANIELL C. 1997: *Death and Burial in Medieval England 1066-1550*, London/New York.
- DE GROOTE K., ERYVYNCK A., PIJPELINK A., VAN DE VIJVER K. 2022: *Ieper De Meersen. Deel 1. Een kerk, kerkhof en abdij in de Ieperse binnenstad. Studie van de begravingen*, Onderzoeksrapporten agentschap Onroerend Erfgoed 229, Brussel. <https://doi.org/10.55465/OUCJ4659>
- DEPUYDT S. 2013: *Archeologisch Rapport*, in: Robberechts B. (red.), *In de schaduw van de toren: resultaten van het archeologisch onderzoek van het Sint-Romboutskerkhof te Mechelen (basisrapportage)*, Mechelen, 9-118.
- DEROLEZ A. 1974: De valse oorkonde van graaf Arnulf I van Vlaanderen voor het Sint-Donatianskapittel te Brugge (961, juli 31), *Bulletin de la Commission royale d'histoire* 140, 431-500. <https://doi.org/10.3406/bcrh.1974.1374>
- DEWILDE M. & WYFFELS F. 2014: *De sporen van de 'grote' oorlog archeologisch onderzocht. Proefsleuvenonderzoek aan de Kroonaardstraat – Campagnebos (Wijtschate)*, Onderzoeksrapporten Agentschap Onroerend Erfgoed 5, Brussel. <https://doi.org/10.55465/RVJ4800>
- GYSSSELING M. 1960: *Toponymisch woordenboek van België, Nederland, Luxemburg, Noord-Frankrijk en West-Duitsland (vóór 1226)*, Brussel.
- HERREMANS D. & VAN THIENEN V. 2022: *Gentse kleipijpjes uit de periode 1600-1900 in archeologisch en sociaal cultureel perspectief*, SYNTAR 9, Brussel. <https://doi.org/10.55465/RVIF9552>
- HEYDE S. 2014: Het herstel van het bocagelandschap in de zuidelijke Westhoek na de Eerste Wereldoorlog, *M&L. Monumenten, Landschappen & Archeologie* 33/1, 28–41.
- HUBERTY J. 1904 : Etude forestière et botanique sur les ormes (suite), *Bulletin de la Société royale forestière de Belgique* 11, 713–735.
- JACQUIOT C. 1955: *Atlas d'anatomie des bois de conifères*, Paris.
- KLINKENBORG S., DE MAEYER W. & CHERRETTÉ B. 2010: *Archeologisch onderzoek Moorsel Centrum*, SOLVA archeologierapport 12, Aalst.
- KOK H.L. 1970: *De geschiedenis van de laatste eer in Nederland*, Lochem.
- LINSKENS R. 1983: *Reizen en trekken, geboorte en dood in de middeleeuwen*, Antwerpen.
- OLDHAM P. 1998: *De heuvelrug van Mesen*, Slagveld van België 4, Erpe.
- MAES B. (ed.), BASTIAENS J., DEFORCE K. & BRINKKEMPER O. 2006: *Inheemse bomen en struiken in Nederland en Vlaanderen. Herkenning, verspreiding, geschiedenis en gebruik*, Amsterdam.
- MEJIA SIAN M. 2015: *Head-and-shoulder outlined anthropomorphic graves in 9th-13th century Flanders: material characteristics and immaterial meaning*, Onuitgegeven masterproef Vrije Universiteit Brussel.

- PIJPELINK A. 2022: *Determinatierapport van het onderzoek naar de inhumaties opgegraven in en rondom de Sint-Baafskathedraal te Gent, specialistisch rapport*, Maaseik.
- PIJPELINK A. 2023: *Determinatierapport van het onderzoek naar de inhumaties afkomstig van de begraafplaats te Wervik Sint-Medarduskerk, specialistisch rapport*, Maaseik.
- ORTEGIES M. 1999: *Dood en begraven in 's-Hertogenbosch: het Sint-Janskerkhof 1629-1858*, Utrecht.
- RICHTER H.C., GROSSER D., HEINZ I. & GASSON P. 2004: IAWA list of microscopic features for softwood identification, *IAWA Journal* 25/1, 1–70. <https://doi.org/10.1163/22941932-90000349>
- SCHWEINGRUBER F.H. 1990: *Anatomy of European woods*, Bern.
- SPRAGUE, R. 2002: China or Prosser button identification and dating, *Historical Archaeology* 36, 111–127. <https://doi.org/10.1007/BF03374353>
- STEVENS L., DE CLERCQ W., HILLEWAERT B., & POULAIN M. 2020: *Een studie van vroegmodern aardewerk uit een afvalcontext te Brugge*. Onuitgegeven Masterthesis Universiteit Gent
- TACK G., VAN DEN BREMPT P. & HERMY M. 1993: *Bossen van Vlaanderen. Een historische ecologie*, Leuven.
- TERMOTE J. 2011: *Cultuurhistorische atlas van de Westhoekdorpen. Een historisch-topografisch onderzoek van de dorpen in de Franse en Vlaamse Westhoek*, Studie in opdracht van de Provincie West-Vlaanderen [herziene versie 2013], s.l.
- TERRY B. & MASSAGÉ L. 2018: *Archeologische opgraving Aarsele Dorp*, BAAC Vlaanderen Rapport 718, Bassevelde.
- VANCOILLIE J. & BLIECK K. 2016: *Bouwen aan het front. Loopgraven, schuilplaatsen en betonbunkers van het Duitse leger aan het leperfront 1914-1918*, Zonnebeke.
- VANDER CRUYSSSEN M., VANOVERBEKE R. & BERK B. 2015: *Archeologische prospectie met ingreep in de bodem, Aarsele Dorp*, Baac Vlaanderen Rapport 150, Bassevelde.
- VANDEVELDE J., ANNAERT R., LENTACKER A., ERVYNCK A. & VANDENBRUAENE M. 2007: Vierduizend jaar bewoning en begraving in Edegem-Buizegem, *Relicta* 3, 9-67. <https://doi.org/10.55465/SZSC8910>
- VAN DE VIJVER K. 2013: *Bioarchaeological Report*, in: Robberechts B. (ed.), *In de schaduw van de toren: resultaten van het archeologisch onderzoek van het Sint-Romboutskerkhof te Mechelen (basisrapportage)*, Mechelen, 119-262.
- VAN DE VIJVER K. 2018: Past life and death in a Flemish town. An archaeo-anthropological study of burials from the medieval and post-medieval St. Rombout's cemetery in Mechelen, Belgium (10th–18th centuries CE), *Journal of Archaeological Science: Reports* 20, 524-555. <https://doi.org/10.1016/j.jasrep.2018.05.007>
- VANHOUTTE S. & DECORTE J. 2020: *Loopgraaf uit Eerste Wereldoorlog aangesneden in Wijtschate (W.-VI.). Archeologierapport van een toevalsvondst*. Ongepubliceerd rapport, Brussel.
- VERMEULEN B., PIJPELINK A. & VAN DER WAL M. 2010: *Graven op het grote kerkhof: archeologisch onderzoek in de stadsverwarmingssleuf voor het stadhuis*, Deventer.
- VERDEGEM S. & VAN GOIDSENHOVEN W. 2015: *Archeologisch vooronderzoek Wijtschate (Heuvelland), Kapellerie, Ruben Willaert rapport 83*, Sijsele.
- VERDEGEM S., DEBOUCK Y., VANBRABANT E., DE BRANT R., PIJPELINK A., STICHELBAUT B., HANECA K. & RAS S. 2023: *Duitse sporen uit de Eerste Wereldoorlog onder het wegdek van de Hospicestraat (Wijtschate, W.-VI.). Eindverslag van drie toevalsvondsten*, Onderzoeksrapporten agentschap Onroerend Erfgoed 274, Brussel. <https://doi.org/10.55465/ZQZF9342>
- WHEELER E., BAAS P. & GASSON P. 1989: IAWA list of microscopic features for hardwood identification, *IAWA Journal* 10/3, 219–332. <https://doi.org/10.1163/22941932-90000496>
- WHEELER E.A. 2011: InsideWood - a web resource for hardwood anatomy, *IAWA Journal* 32/2, 199–211. <https://doi.org/10.1163/22941932-90000051>

////////////////////////////////////

15.2 WEBSITES

BAERT K., CUYT H., DECROCK S., DEPOVER J. & TAILLY W. 2023: *Erfgoedhalte Wijtschate* [online], <https://www.erfgoedhaltes.be/erfgoedhalte/wijtschate> (geraadpleegd op 9 december 2023).

DOBBELS J. s.d.: *Faiënerie de Nimy* [online], <https://museedenimy.blogspot.com/p/faienerie-de-nimy.html> (geraadpleegd op 7 december 2023).

SCHOCH W., HELLER I., SCHWEINGRUBER F.H. & KIENAST F. 2004: *Wood anatomy of central European Species* [online], <https://www.woodanatomy.ch> (geraadpleegd op 8 november 2023).

S.N. s.d.: *Scoufflaire – Onnaing (Fr)* [online], <https://www.claypipes.nl/buitenland/frankrijk/scoufflaire/> (geraadpleegd op 7 december 2023).

16 LIJST VAN FIGUREN

Figuur 1:	Deel 1 na afronding van de opgraving, zicht vanuit het oosten (© agentschap Onroerend Erfgoed).	7
Figuur 2:	Het noordelijke deel van het Sint-Medardusplein (deel 2) vóór de archeologische werken, foto vanuit het westen (richting het kruispunt met de Hospicestraat). Op de voorgrond is het uiteinde van de werkput van deel 1 nog te zien (© agentschap Onroerend Erfgoed).....	8
Figuur 3:	Zicht op de vondstlocatie van deel 3 ter hoogte van de noordelijke stoepwand (© agentschap Onroerend Erfgoed).....	9
Figuur 4:	Eén van de huisaansluitingen tijdens de archeologische werkzaamheden (© agentschap Onroerend Erfgoed).....	9
Figuur 5:	Locatie van de totale onderzochte zone (rood) op de GRB-kaart (© Digitaal Vlaanderen).....	10
Figuur 6:	Locatie van de onderzochte zone, met aanduiding van de verschillende onderdelen (© Ruben Willaert nv), weergegeven op de GRB-kaart (© Digitaal Vlaanderen).....	11
Figuur 7:	Locatie van de totale onderzochte zone (rood) op de meest recente, middenschalige orthofoto (© Digitaal Vlaanderen).....	11
Figuur 8:	Locatie van de totale onderzochte zone op de topografische kaart (© Digitaal Vlaanderen).....	12
Figuur 9:	De noordelijke zijde van het Sint-Medardusplein, vanuit het oosten (t.h.v. kruispunt met Kerkplein en Hospicestraat) vóór de uitbraak van de bovenbouw. Links op de foto is de kiosk te zien die zich centraal op de graszone van het Sint-Medardusplein bevindt (© agentschap Onroerend Erfgoed).	17
Figuur 10:	Toestand van het terrein na de hevige regenval, zicht naar het oosten. Foto genomen op 29 september 2020 (© agentschap Onroerend Erfgoed).....	18
Figuur 11:	Wegpompen van het water uit de oostelijke opvangput. Foto genomen op 29 september 2020 (© agentschap Onroerend Erfgoed).....	19
Figuur 12:	De werkput met de tenten tijdens de periode met slechte weersomstandigheden (© agentschap Onroerend Erfgoed).....	19
Figuur 13:	Zicht op werkput 1 van deel 2 tijdens de opgraving, gezien vanuit het oosten (© agentschap Onroerend Erfgoed).....	20
Figuur 14:	Vindplaats van deel 3 na opgraving van het skelet, gezien vanuit het zuidoosten (© agentschap Onroerend Erfgoed).....	20
Figuur 15:	Orthofoto van werkput 1, vlak 1, gericht naar het noorden (© agentschap Onroerend Erfgoed)....	22
Figuur 16:	Overzichtsfoto van put 1, vlak 1 van deel 2, gezien vanuit het westen (© agentschap Onroerend Erfgoed).....	23
Figuur 17:	Overzichtsfoto van put 1, vlak 1 van deel 3 vóór het verwijderen van de boordstenen (© agentschap Onroerend Erfgoed).....	24
Figuur 18:	Overzichtsfoto van werkput 1 van deel 4 (© agentschap Onroerend Erfgoed).....	25
Figuur 19:	De volledige onderzochte zone (rood) weergegeven op de bodemkaart(© Digitaal Vlaanderen).....	29
Figuur 20:	De volledige onderzochte zone (groen) weergegeven op het DHMV (© Digitaal Vlaanderen).....	30
Figuur 21:	De negen lemma's zoals opgelijst door Gysseling, met het jaar van de oudst gekende vermelding (uit: Gysseling 1960, 1076).....	31
Figuur 22:	De verschillende onderzoeksdelen geprojecteerd op de Ferraris-kaart (1771-1777) (© Digitaal Vlaanderen).....	32
Figuur 23:	De verschillende onderzoeksdelen geprojecteerd op de Atlas der Buurtwegen (midden 19de eeuw) (© Digitaal Vlaanderen).....	32
Figuur 24:	De verschillende onderzoeksdelen geprojecteerd op de Popp-kaart (1842-1880) (© Digitaal Vlaanderen).....	33
Figuur 25:	De verschillende onderzoeksdelen geprojecteerd op de Vandermaelen-kaart (ca. 1850) (© Digitaal Vlaanderen).....	33

Figuur 26:	Vooroorlogs beeld van de kerk met kerkhof en de herberg Sint-Hubertus op de noordwestelijke hoek van het huidige plein. Zicht naar het noordoosten. Opvallend is de beperkte ruimte tussen het kerkhof en de herberg. Prentbriefkaart uit de periode net voor de Eerste Wereldoorlog (© Westhoek Verbeeldt, uit privécollectie).	34
Figuur 27:	Vooroorlogs beeld van de kerk van Wijtschate en het kerkhof, gezien vanuit het zuidwesten. Deze prentbriefkaart dateert uit 1890 (© Westhoek Verbeeldt, uit privécollectie).	34
Figuur 28:	Vooroorlogs beeld van het huidige Sint-Medardusplein. De foto werd genomen vanuit de hoek met de Schoolstraat en de Wulvergemstraat (de zuidwesthoek van het huidige Sint-Medardusplein). Het eerste gebouw rechts is de woning van de gemeentesecretaris op de zuidwestelijke hoek van het huidige plein. Daarachter ligt de herberg Sint-Hubert. Het pleintje links op de achtergrond was het centrale plein tot aan de Eerste Wereldoorlog. Prentbriefkaart uit de periode net vóór de Eerste Wereldoorlog (© Westhoek Verbeeldt, uit privécollectie).	35
Figuur 29:	De kerk van Wijtschate met kerkhof in het begin van de Eerste Wereldoorlog. De voetweg was duidelijk nog in gebruik (© Westhoek Verbeeldt, uit Stadsarchief Ieper).....	36
Figuur 30:	Duitse loopgravenkaart 1 mei 1915 (© In Flanders Fields Museum), met de onderzoekszone erop gegeoreferend.....	37
Figuur 31:	Britse luchtfoto 3 juli 1915 (© IWM), met aanduiding van de onderzoekszone.....	37
Figuur 32:	Britse luchtfoto 21 februari 1916 (© IWM), met de locatie van de onderzoekszone.....	37
Figuur 33:	Britse luchtfoto 26 september 1916 (© IWM), met aanduiding van de onderzoekszone.	37
Figuur 34:	Britse luchtfoto 3 januari 1918 (© IWM), met aanduiding van de onderzoekszone.	38
Figuur 35:	Frontsituatie op 15 april 1918 (© Edmonds 1937), met aanduiding van de onderzoekszone.....	38
Figuur 36:	Het centrum van Wijtschate op het einde van de oorlog. De foto zou genomen zijn ter hoogte van de kerk en kijkt vermoedelijk in de richting van het kruispunt Kerkplein-Hospicestraat-Sint-Medardusplein. Het onderzoekstracé moet dus op de voorgrond te zien zijn (© Westhoek Verbeeldt, uit privécollectie).	38
Figuur 37:	De topografische kaart (© Digitaal Vlaanderen) met aanduiding van het projectgebied (rode driehoek) en van de gekende archeologische vindplaatsen en indicatoren in en rond Wijtschate...39	39
Figuur 38:	Locatie van het referentiebodempfiel aan de zuidkant van onderzoekszone deel 1, weergegeven op de GRB-basiskaart (© Digitaal Vlaanderen)	41
Figuur 39:	Referentieprofiel (© agentschap Onroerend Erfgoed).....	42
Figuur 40:	Detailfoto (ongedateerd) van het kerkhof tijdens de Eerste Wereldoorlog, gezien vanaf de voetweg tussen het kerkhof en het huidige plein. Opvallend is het niveauverschil dat mogelijk een verklaring is voor het ontbreken van de toplag in de bodempfielen (© privécollectie Simon Verdegem). ..	43
Figuur 41:	Locatie van de onderzochte zone 'deel 1' op de GRB kaart (@ Digitaal Vlaanderen).	47
Figuur 42:	Allesporenkaart van deel 1 (graven niet genummerd) (© agentschap Onroerend Erfgoed).....	48
Figuur 43:	Fasering van de aangetroffen begravingen in deel 1 met aanduiding van de individunummers (© agentschap Onroerend Erfgoed).	50
Figuur 44:	Diagram met de bewaringstoestand van de skeletten.	51
Figuur 45:	Diagram met de verschillende graftypes in deel 1.....	52
Figuur 46:	Diagram met de verschillende kistvormen.	53
Figuur 47:	De elleboog van individu 137 rustte op een halfronde armsteun (© agentschap Onroerend Erfgoed).	53
Figuur 48:	De kist van individu 137 (S69) na verwijdering van het skelet, met de armsteun aan de noordkant. De functie van het dwarsstuk kon niet achterhaald worden (© agentschap Onroerend Erfgoed). ..	54
Figuur 49:	Detail van de mogelijke armsteun (individu 137-S69), met eronder een dwarshout waarvan de functie niet achterhaald kon worden. Foto naar het oosten (© agentschap Onroerend Erfgoed). ..	54
Figuur 50:	Detail van het voeteneind van deze uitzonderlijk goed bewaarde kist (individu 137-S69). Foto naar het westen (© agentschap Onroerend Erfgoed).	55
Figuur 51:	Diagram met de graforiëntaties.	55
Figuur 52:	Diagram met de positie van de armen.....	56

Figuur 53:	Allesporenkaart met uitlichting van de aangetroffen granaattrechters (© agentschap Onroerend Erfgoed).....	57
Figuur 54:	Eén van de zeldzame granaattrechters (S39) die een graf (S12) verstoorde (© agentschap Onroerend Erfgoed).....	57
Figuur 55:	Allesporenkaart met uitlichting van de granaattrechters en aanduiding van de vindplaatsen van de gesneuvelden (© agentschap Onroerend Erfgoed).....	58
Figuur 56:	Detailopname van IND 1/3 met links het bovenlichaam met grote fragmenten uniform en rechts de linkervoet in de laars (© agentschap Onroerend Erfgoed).....	59
Figuur 57:	Grote fragmenten van de overjas (V15) bleven bewaard, o.a. de bovenzijde met kraag en schouderflap (links) en de onderzijde (rechts) (© agentschap Onroerend Erfgoed).....	60
Figuur 58:	Fragmenten van de <i>M1907/10 Waffenrock</i> , met o.a. uniformknopen (links en rechts), <i>Seitenhaken</i> (foto links: links onderaan), <i>Tailenhaken</i> (foto links: rechts onderaan) en kraaghaken (foto links: centraal onderaan) (© agentschap Onroerend Erfgoed).....	60
Figuur 59:	Patriottische ring aangetroffen aan de rechterhand, met rechts de positie <i>in situ</i> (© agentschap Onroerend Erfgoed).....	60
Figuur 60:	Terreinfoto van de Britse linkerschoen, waarin de voet werd gevonden, in de vulling van een granaattrechter (S20). Eronder werd enkel nog een fragment van de onderarm aangetroffen (© agentschap Onroerend Erfgoed).....	61
Figuur 61:	De schoen van individu 2 na reiniging (© agentschap Onroerend Erfgoed).....	61
Figuur 62:	VNR 32, individu 101: grof geweven textielfragmenten (© agentschap Onroerend Erfgoed).....	63
Figuur 63:	VNR 42, individu 107: fragmenten van een kous (© agentschap Onroerend Erfgoed).....	63
Figuur 64:	VNR 42, individu 107: fragmenten van een onderhemd (© agentschap Onroerend Erfgoed).....	64
Figuur 65:	<i>In situ</i> textielresten bij individu 107 (© agentschap Onroerend Erfgoed).....	64
Figuur 66:	<i>In situ</i> textielresten bij individu 107 (© agentschap Onroerend Erfgoed).....	65
Figuur 67:	Enkele variaties binnen de porseleinen knopen. Links VNR 198: drie knoopjes zijn voorzien van radiale groeven. Rechts VNR 51: de bovenste knoop heeft radiale groefjes, de onderste knopen slechts twee gaatjes (© agentschap Onroerend Erfgoed).....	67
Figuur 68:	VNR 97, individu 118. Links een benen knoop, rechts eenvoudige porseleinen knoopjes (© agentschap Onroerend Erfgoed).....	67
Figuur 69:	VNR 62, individu 112. Met een diameter van 1,8 cm is deze knoop groter dan de rest van de porseleinen knoopjes (© agentschap Onroerend Erfgoed).....	67
Figuur 70:	VNR 36: de enige porseleinen knoop met drie gaatjes binnen het vondst ensemble (© agentschap Onroerend Erfgoed).....	67
Figuur 71:	Individu 125, porseleinen knoopjes <i>in situ</i> (© agentschap Onroerend Erfgoed).....	68
Figuur 72:	Individu 108, porseleinen knoopjes <i>in situ</i> (© agentschap Onroerend Erfgoed).....	68
Figuur 73:	VNR 208, individu 149. Knopen in blauw glas, bloemvormig aan de bovenzijde. De rechterrij toont de onderzijde van de knoop. Het glas is geïriseerd (© agentschap Onroerend Erfgoed).....	69
Figuur 74:	VNR 216, individu 138. Zilveren knoop, sterk afgesleten (© agentschap Onroerend Erfgoed).....	69
Figuur 75:	Individu 149, glazen knoopjes <i>in situ</i> (© agentschap Onroerend Erfgoed).....	70
Figuur 76:	Individu 149, glazen knoopjes <i>in situ</i> in de zone van het rechterschouderblad en sleutelbeen (© agentschap Onroerend Erfgoed).....	70
Figuur 77:	VNR 29. Keelknoop in parelmoer en koperlegering (© agentschap Onroerend Erfgoed).....	71
Figuur 78:	Keelknoop VNR29 <i>in situ</i> bij individu 101 (© agentschap Onroerend Erfgoed).....	71
Figuur 79:	Links: VNR 88, drie speldjes gevonden op individu 20. Rechts: VNR 370, een speld die gevonden is op individu 156 (© agentschap Onroerend Erfgoed).....	72
Figuur 80:	Links: VNR 210, haakvormige speld?, ijzer. Rechts: VNR 416: fragmenten van verschillende spelden?, ijzer (© agentschap Onroerend Erfgoed).....	72
Figuur 81:	VNR 80, zijkam gevonden op individu 107 (© agentschap Onroerend Erfgoed).....	73
Figuur 82:	Individu 107. De kam werd <i>in situ</i> aangetroffen op de schedel (© agentschap Onroerend Erfgoed).....	73

Figuur 83: VNR 212, twee haarspeldjes (© agentschap Onroerend Erfgoed).....	74
Figuur 84: Individu 137, met één van de haarspeldjes hier zichtbaar <i>in situ</i> (© agentschap Onroerend Erfgoed).....	74
Figuur 85: Individu 160 met de broche <i>in situ</i> (© agentschap Onroerend Erfgoed).	75
Figuur 86: VNR 360, broche met glasparel, met de twee handjes die erop aanwezig waren. Bovenaan: voorzijde, met textielrestanten; onderaan: achterzijde (© agentschap Onroerend Erfgoed).....	75
Figuur 87: Vingerring van individu 136, VNR 168 (© agentschap Onroerend Erfgoed).	76
Figuur 88: Vingerring van individu 128, VNR 128 (© agentschap Onroerend Erfgoed).	76
Figuur 89: De crucifixhanger VNR 355, behorend bij individu 147. Van dit type paternoster dat verder uit houten kralen bestond, werd een volledig exemplaar met identieke crucifixhanger aangetroffen bij individu 118 (VNR 96) (© agentschap Onroerend Erfgoed).	76
Figuur 90: VNR 96, individu 118, paternoster met crucifixhanger en ketting uit koperlegering en houten kralen (© agentschap Onroerend Erfgoed).	77
Figuur 91: Individu 118, met in diens handen de paternoster(VNR 96) <i>in situ</i> (© agentschap Onroerend Erfgoed).....	77
Figuur 92: VNR 312: restanten van een paternoster met houten kralen en ketting in koperlegering, samen gevonden met textielfragmenten (© agentschap Onroerend Erfgoed).....	78
Figuur 93: Individu 147. De paternoster werd gevonden op de onderarmen en in de handen (VNR 312, 314, 355) (© agentschap Onroerend Erfgoed).	78
Figuur 94: VNR 30: crucifixhanger uit koperlegering gevonden bij individu 101 (© agentschap Onroerend Erfgoed).	79
Figuur 95: Individu 101. De paternoster en crucifixhanger bevond zich in de halspartij (VNR 30) (© agentschap Onroerend Erfgoed).	79
Figuur 96: VNR 246. De crucifixhanger gevonden bij individu 144 (© agentschap Onroerend Erfgoed).	80
Figuur 97: Individu 144. De paternoster waarvan enkel de crucifixhanger VNR 246 werd teruggevonden, bevond zich in de linkerhand op de linkerschouder (© agentschap Onroerend Erfgoed).....	80
Figuur 98: VNR 455. Het zwaar gecorrodeerde, religieus medaillon gevonden bij individu 179 (© agentschap Onroerend Erfgoed).	80
Figuur 99: Individu 179 met een religieus medaillon bij de linkerhand (VNR 455) (© agentschap Onroerend Erfgoed).	81
Figuur 100: Links: skelet met twee paternosters, gevonden bij de Sint-Martinuskerk in Moorsel (© SOLVA). Rechts een crucifixhanger van de site Sint-Martinuskerk in Aarsele (© BAAC).	82
Figuur 101: De positie van de glazen schaal met glaskralen in de grafkuil van individu 165, net ten zuiden van de grafkist (op de foto net onder het schaalatje). De noordelijke helft van de kist en het individu is weggegraven bij de begraafing van individu 166 (bovenaan op de foto) (© agentschap Onroerend Erfgoed).	83
Figuur 102: Detail van individu 165 en de depositie van de glazen schaal in de grafkuil (omgekeerde oriëntatie t.o.v. voorgaande foto). Bij de groene pijl situeren zich de langwerpige staaftvormige donkere kralen. Bij de rode pijl ligt een armbandje, binnen de kist, en bestaande uit donkerkleurige grote glaskralen (© agentschap Onroerend Erfgoed).	83
Figuur 103: De kleine kraaltjes <i>in situ</i> , net naast de glazen schaal (© agentschap Onroerend Erfgoed).....	84
Figuur 104: De glazen schaal <i>in situ</i> , met tal van kleine kraaltjes (© agentschap Onroerend Erfgoed).....	84
Figuur 105: VNR 387: de glaskralen aangetroffen naast het glazen recipiënt zoals weergegeven op figuur 103 (© agentschap Onroerend Erfgoed).	85
Figuur 106: VNR 388: de glaskralen aangetroffen aan de andere zijde van de glazen schaal, zoals aangegeven met de groene pijl op figuur 102 (© agentschap Onroerend Erfgoed).	85
Figuur 107: Individu 107. De grafkist met het crucifixbeeld op het kistdeksel (VNR 41) (© agentschap Onroerend Erfgoed).	87
Figuur 108: Individu 107, VNR 41: volledig crucifixbeeld gevonden op het kistdeksel (© agentschap Onroerend Erfgoed).....	88

Figuur 109: VNR 41: het crucifixbeeld van op de kist van individu 107 (© agentschap Onroerend Erfgoed).	88
Figuur 110: VNR 41, details van het crucifixbeeld. Links: initialen van de gieter F [.] W (een perforatie gaat doorheen de middelste letter). Rechts: de bovenzijde van het hoofd. Het haar is in detail weergegeven (© agentschap Onroerend Erfgoed).	89
Figuur 111: Individu 108. Het kruisbeeld, dat op het kistdeksel lag, is nog slechts fragmentarisch aanwezig (VNR 50) (© agentschap Onroerend Erfgoed).	89
Figuur 112: Individu 175. Behalve een kruisbeeld (VNR 405), dat oorspronkelijk op het kistdeksel lag, werd ook een loden doodshoofdje gevonden (VNR 406), hier aangeduid met de rode pijl (© agentschap Onroerend Erfgoed).	90
Figuur 113: Individu 175, VNR 405: gefragmenteerd bewaard crucifixbeeld dat op het kistdeksel lag (© agentschap Onroerend Erfgoed).	90
Figuur 114: Het doodshoofdje dat bij individu 175 lag (VNR 406). Detailfoto van de vondst <i>in situ</i> (© agentschap Onroerend Erfgoed).	91
Figuur 115: VNR 406: het doodshoofdje gevonden bij individu 175 (© agentschap Onroerend Erfgoed).....	91
Figuur 116: Individu 179, met resten van een crucifix (VNR 451) (© agentschap Onroerend Erfgoed).....	91
Figuur 117: VNR 484, aangetroffen op individu 183. Armfragment van crucifix (© agentschap Onroerend Erfgoed).	92
Figuur 118: VNR 164, aangetroffen op individu 137. Bewaard hoofd van crucifix (© agentschap Onroerend Erfgoed).	92
Figuur 119: Skelet met kruisbeeld gevonden bij de opgraving van Monument Vandekerckhove nv aan de Karel De Goedelaan in Kortrijk (© Monument Vandekerckhove nv).	93
Figuur 120: Individu 101. Rond de bovenste helft van het lichaam zijn siernagels aanwezig van de binnenbekleding in de kist (© agentschap Onroerend Erfgoed).	93
Figuur 121: Siernagels VNR 56, gevonden bij individu 101 (© agentschap Onroerend Erfgoed).	94
Figuur 122: Individu 111, met een concentratie van siernagels op de borstzone (© agentschap Onroerend Erfgoed).	94
Figuur 123: Individu 184. De siernagels vormen een kruisvormig patroon op het kistdeksel (© agentschap Onroerend Erfgoed).	94
Figuur 124: Individu 147. Naast de schedel werden houtresten aangetroffen met een lineair patroon van siernagels (© agentschap Onroerend Erfgoed).	95
Figuur 125: Twee lineaire rijen van siernagels op het kistdeksel van individu 113 (© agentschap Onroerend Erfgoed).	95
Figuur 126: Detail van de siernagelrijen op individu 113 (© agentschap Onroerend Erfgoed).	96
Figuur 127: Siernagels, afkomstig van de kist van individu 113 (© agentschap Onroerend Erfgoed).	96
Figuur 128: VNR 7, losse vondsten uit de kerkhoflaag. Bolronde kistknoppen in koperlegering, met sporen van verzilvering (© agentschap Onroerend Erfgoed).	97
Figuur 129: VNR 209, bolvormige kistknop in lood, afkomstig van de kist van individu 137 (© agentschap Onroerend Erfgoed).	97
Figuur 130: <i>In situ</i> kistknoppen bij het voeteneinde van individu 120 (© agentschap Onroerend Erfgoed).	97
Figuur 131: Paddenstoelvormige kistknoppen, met bolle bovenzijde, gevonden bij individu 120 (VNR 91). Rechts de schijfvormige beslagstukken die aan de basis van de knop, op het contactpunt met het deksel, bevestigd waren (© agentschap Onroerend Erfgoed).	98
Figuur 132: Individu 120. Aan weerskanten van de schedel werden <i>in situ</i> kistknoppen aangetroffen (© agentschap Onroerend Erfgoed).	98
Figuur 133: VNR 468, paddenstoelvormige kistknop met afgeplatte bovenzijde, gevonden bij individu 184 (© agentschap Onroerend Erfgoed).	98
Figuur 134: VNR 40. Natuursteenfragment, deel van kruis, vermoedelijk van grafmonument (© agentschap Onroerend Erfgoed).	102
Figuur 135: VNR 86, met o.a. Romeinse kruikwaar en maalsteenfragment in basaltlava (© agentschap Onroerend Erfgoed).	102

////////////////////////////////////

Figuur 136: VNR 129, handgevormde wandscherven (© agentschap Onroerend Erfgoed).	103
Figuur 137: VNR 143, wandscherf Romeinse kruikwaar (© agentschap Onroerend Erfgoed).....	103
Figuur 138: VNR 413. Randfragment van een bord met slib- en sgraffitoversiering (© agentschap Onroerend Erfgoed).	103
Figuur 139: VNR 304. Bodemfragmenten wijnflessen in groenkleurig glas en bodemfragmenten van flessen in kleurloos glas (© agentschap Onroerend Erfgoed).	104
Figuur 140: VNR 5. Tabakspijpfragment met stempel 'Scoufflaire a Onnaing' op de steel (© agentschap Onroerend Erfgoed).	104
Figuur 141: VNR 322. Links: borden en drinknap in industrieel aardewerk. Rechts: detail van stempel van één van de borden (© agentschap Onroerend Erfgoed).	105
Figuur 142: Locatie van de onderzochte zone op de GRB kaart (© Digitaal Vlaanderen).....	106
Figuur 143: Allesporenkaart deel 2 (© agentschap Onroerend Erfgoed).	107
Figuur 144: Fasering van de aangetroffen begravingen in deel 2 met aanduiding van de individunummers (© agentschap Onroerend Erfgoed).	108
Figuur 145: Individu 221, een voorbeeld van een antropomorf graf (© agentschap Onroerend Erfgoed).	109
Figuur 146: Bewaringstoestand van de inhumaties uit deel 2 - kruispunt Sint-Medardusplein – Hospicestraat.	109
Figuur 147: Individu 222, het enige skelet met een goede bewaringstoestand (© agentschap Onroerend Erfgoed).	110
Figuur 148: Graftypes van deel 2 - kruispunt Sint-Medardusplein – Hospicestraat.	111
Figuur 149: Graforientatie van de begravingen van deel 2 - kruispunt Sint-Medardusplein – Hospicestraat.	111
Figuur 150: Coupe op het grachtsegment (S37) (© agentschap Onroerend Erfgoed).	112
Figuur 151: Digitale coupetekening van het grachtsegment (S37) (© agentschap Onroerend Erfgoed).....	112
Figuur 152: Allesporenkaart van deel 2 met de sporen die te dateren zijn in de Eerste Wereldoorlog uitgelicht (© agentschap Onroerend Erfgoed).	113
Figuur 153: Britse luchtfoto's van respectievelijk 21 februari 1916 en 25 augustus 1916. De loopgraaf is duidelijk te herkennen, breed en diep uitgegraven. Op de jongste foto is de oversteek al toegevoegd (© IWM).	114
Figuur 154: Het onderzochte segment van de loopgraaf met zicht op de loopplanken en de ingestorte constructie van de oversteek (links vooraan). Er is tevens een communicatiekabel zichtbaar die zich bovenop het loopniveau bevindt maar er mogelijk van hogerop is ingevallen (© agentschap Onroerend Erfgoed).	115
Figuur 155: Dwarsdoorsnede op de loopgraaf met onder de loopplanken een duidelijke uitgraving voor de afwatering (© agentschap Onroerend Erfgoed).	115
Figuur 156: Werkfoto van de coupe op de loopgraaf ter hoogte van de doorsteek (vogelperspectief, gericht naar westen). De ingevallen houten brug is zichtbaar met aan beide zijden zware houten steunpalen (© agentschap Onroerend Erfgoed).	116
Figuur 157: De loopgraaf in de Lepelstraat tijdens WOI, zicht naar het noorden, met de muur van de pastorie en de ruïnes van de kerk op de achtergrond links. Op de achtergrond (rode rechthoek), achter de militairen, is de overgang waar te nemen (© Westhoek Verbeeldt, uit privécollectie).	116
Figuur 158: Dezelfde loopgraaf gefotografeerd tijdens WOI vanuit de hoek met de Staanijzerstraat, ter hoogte van de zuidoosthoek van het huidige Sint-Medardusplein. In de verte is de oversteek van de Hospicestraat naar de voetweg te zien (© Westhoek Verbeeldt, uit privécollectie).	117
Figuur 159: Zicht op het kruispunt met de tuinmuur van de pastorie op de voorgrond en daarachter de ruïne van de kerk. Op de voorgrond is de loopgraaf te zien, zonder beschoeiing op de wanden. Ter hoogte van het kruispunt kunnen Duitse militairen opgemerkt worden die gebruik maken van de oversteek (foto © José Depover).	117
Figuur 160: Detail van de oversteek over de loopgraaf. Gezien de ligging ten opzichte van het kerkhof kan geconcludeerd worden dat het de brede oversteek op de achtergrond is die aangetroffen is tijdens het archeologisch onderzoek (foto © José Depover).	118

Figuur 190: Voorbeeld van een slecht bewaard skelet (IND 130). De beenderen zijn nog slechts als een silhouet herkenbaar (© agentschap Onroerend Erfgoed).....	148
Figuur 191: Voorbeeld van een slecht bewaard skelet (IND 103) (© agentschap Onroerend Erfgoed).	149
Figuur 192: Voorbeeld van een goed bewaard skelet (IND 125) (© agentschap Onroerend Erfgoed).....	149
Figuur 193: Overzicht van de verschillende graftypes aan het Sint-Medardusplein (totaaloverzicht alle onderzoekszones).....	150
Figuur 194: Een duidelijke kistbegroving (IND 118) (© agentschap Onroerend Erfgoed).....	150
Figuur 195: Graforientatie van de begravingen aan het Sint-Medardusplein (totaaloverzicht alle onderzoekszones).....	151
Figuur 196: Twee verschillende oriëntaties naast elkaar. Bovenaan op de foto: IND108, onderaan op de foto: IND 113 (© agentschap Onroerend Erfgoed).	151
Figuur 197: Overzichtskaart met alle graven, ingekleurd per fasering (zie de tabellen voor de individuen per fase) (© agentschap Onroerend Erfgoed).....	153
Figuur 198: Harrismatrix A (opgravingszone deel 1). In rood de graven van fase 1, in blauw fase 2.	154
Figuur 199: Harrismatrix B (opgravingszone deel 2). In rood de graven van fase 1, in blauw fase 2, in groen fase 3.	154
Figuur 200: Harrismatrix C (deel 1). In blauw de graven van fase 2, in groen fase 3.....	155
Figuur 201: Voorbeeld van een antropomorf graf (IND 163) (© agentschap Onroerend Erfgoed).	156
Figuur 202: Werkhypothesen typonomie van de antropomorfe graven zoals opgesteld in Gent (uit: Bru <i>et al.</i> 2010, 100).....	157
Figuur 203: Overzicht van de AMS ¹⁴ C-analyses uit kerkhoffase 1 (© KIK). Individueel 125 betreft echter een recent skelet, gezien het kistbeslag en de porseleinen knoepjes. Waarschijnlijk werd hier een residueel botfragment gedateerd.	157
Figuur 204: Overzichtskaart met alle inhumaties uit kerkhoffase 1 (© agentschap Onroerend Erfgoed).....	158
Figuur 205: Voorbeelden van antropomorfe graven: links IND 182, rechts IND 223 (© agentschap Onroerend Erfgoed)	159
Figuur 206: Voorbeelden van antropomorfe graven: links IND 164, rechts IND 189 (© agentschap Onroerend Erfgoed).	159
Figuur 207: Een voorbeeld van een graf uit kerkhoffase 2, IND 117 (© agentschap Onroerend Erfgoed).....	161
Figuur 208: Een voorbeeld van een graf uit kerkhoffase 2, IND 209 (© agentschap Onroerend Erfgoed).....	161
Figuur 209: Overzichtskaart met alle inhumaties uit kerkhoffase 2 (© agentschap Onroerend Erfgoed).....	162
Figuur 210: Interieur van de Sint-Medarduskerk van Wijtschate vóór de verwoestingen in de Eerste Wereldoorlog (© Westhoek Verbeeldt, uit privé-collectie).	163
Figuur 211: Overzichtskaart met alle inhumaties uit kerkhoffase 3, opgedeeld per oriëntatie (© agentschap Onroerend Erfgoed).	165
Figuur 212: IND 137, één van de meest recente graven uit kerkhoffase 3 (kistdeksel op 80,37 m TAW) (© agentschap Onroerend Erfgoed).	166
Figuur 213: Het aangetroffen grachtsegment in onderzoekszone deel 2 (© agentschap Onroerend Erfgoed). 166	
Figuur 214: Projectie van de opgravingsresultaten met het grachtsegment, op de georeferencierte Ferrariskaart (© Digitaal Vlaanderen). Hier moet wel rekening gehouden worden met een foutmarge; de Ferrariskaart kan immers niet nauwkeurig georeferenciert worden. Gezien de locatie van deze onderzoekszone aan het kruispunt van het Sint-Medardusplein met de Hospicestraat moet de onderzoekszone meer naar het oosten gepositioneerd worden, ter hoogte van de NO hoek van de site met walgracht.....	167
Figuur 215: Allesporenkaart van de vier onderzoekszones gecombineerd met uitlichting van de sporen uit de Eerste Wereldoorlog (© agentschap Onroerend Erfgoed).....	168
Figuur 216: Detailfoto (ongedateerd) van de constructie over de loopgraaf ter hoogte van het kruispunt met de Hospicestraat en het Kerkplein (uit privé-collectie Simon Verdegem).....	169
Figuur 217: Antropomorfe graven gevonden op het Sint-Pietersplein in Gent (© Stad Gent, Dienst archeologie).	170

